

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА 5

БЕОГРАД, 1936 ГОДИНЕ

КЊИГА I

XI РЕДОВНИ САСТАНАК

СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРЖАН 25 МАРТА 1936 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

ПРЕТСЕДАВАЛИ:

Претседник

Др. ЈЉУБОМИР ТОМАШИЋ

и

Потпретседници

Др. МИРОСЛАВ ПЛОЈ

Др. УРОШ КРУЉ

Секретар

Др. ВАСО ГЛУШАЦ

Присутни су г. г. Министри: Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова др. Милан Стојадиновић, Министар саобраћаја др. Мехмед Спахо, Министар социјалне политике и народног здравља и заступник Министра правде Драгиша Цветковић, Министар трговине и индустрије др. Милан Врбанић, Министар грађевина др. Марко Кожул, Министар шума и рудника Ђура Јанковић, Министар просвете Добривоје Стошовић, Министар финансија Душан Летица, Министар пошта, телеграфа и телефона др. Бранко Калуђерчић, Министар без портфеља др. Михо Крек, Министар без портфеља Војислав Ђорђевић, Министар физичког васпитања народа др. Јосип Рогич.

ПОЧЕТАК У 9.15 ЧАСОВА

САДРЖАЈ:

1. — Читање и усвојење записника X редовног састанка
2. — Саопштење интерпелације сенатора г. Ивана Хрибара на г. Претседника Краљевске владе;
3. — Дневни ред: Наставак претреса извештаја Финансијског одбора о предлогу буџета државних расхода и прихода са предлогом Финансијског закона за 1936/37 годину. — Предлог буџета примљен је у начелу. — Примљени су буџети: Врховна државна управа, Пензије и инвалидске потпоре, Државни дугови; буџети Министарстава: правде, просвете, иностраних послова, унутрашњих послова, војске и морнарице, финансија; Државни приходи и буџетски резервни кредити.

Говорници: Јово Бањанин, извештач Јован Алексић, Министар финансија Душан Летица, Заступник Министра правде и Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Цветковић, др. Јосип Шиловић, Министар просвете Добривоје Стошовић, Иван Пуцел, Драгослав Ђорђевић, др. Отои Франгеш, др. Јосип Немец, Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова др. Милан М. Стојадиновић, др. Будислав Гргурић, Анђелиновић, Иван Хрибар, Министар унутрашњих послова др. Антон Корошец, Министар војске и морнарице армијски генерал Љубомир Марич, Павле Вујић.

Потпретседник др. Мирослав Плој: Отварам XI редовни састанак Сената. Молим г. секретара да прочита записник прошлог састанка,

Секретар др. Васо Глушац прочита записник X редовног састанка.

Потпретседник др. Мирослав Плој: Има ли каквог приговора на прочитани записник? (Нема). Пошто нема никаквог приговора, објављујем да је записник примљен и оверовљен.

Молим г. секретара да саопшти интерпелацију сенатора г. Ивана Хрибара.

Секретар др. Васо Глушац саопштава интерпелацију сенатора г. Ивана Хрибара на г. Претседника Министарског савета о учешћу фирме „Круп“ из Есена у жељезари у Зеници — и тражи да јој се призна првенство.

Потпретседник др. Мирослав Плој: Пошто господо сенатори, г. Иван Хрибар тражи да се овој интерпелацији призна првенство, то молим г. Претседника Краљевске владе да се о томе изволи изјаснити.

Министар трговине и индустрије др. Милан Врбанић: У име господина Претседника Краљевске владе, част ми је изјавити, да примам првенство.

Потпретседник др. Мирослав Плој: Чули сте, господо сенатори, да г. Претседник владе прима првенство за ову интерпелацију, па сада питам вас, да ли ви примате првенство за интерпелацију г. Хрибара? (Прима се). Објављујем, да је Сенат прихватио тражено првенство за ову интерпелацију.

Прелазимо на дневни ред. На дневном реду је: наставак претреса извештаја Финансијског одбора о предлогу буџета државних расхода и прихода са предлогом Финансијског закона за 1936/37 годину.

Реч има сенатор г. Јово Бањанин.

Јово Бањанин: Господо сенатори, извештај већине Финансијског одбора заслужује захвалност и признање овога високог Дома. И до сада су Финансијски одбори Сената посвећивали нарочиту пажњу извештајима које су подносили Сенату; али, овај извештај одваја се од свију досадашњих својом прецизношћу, својом јасношћу. Он је, господо сенатори, дао приказ целокупне наше финансијске и буџетске политике, и дао је једну критику која и позваним факторима може да послужи у решавању нашег буџетског проблема.

Господо сенатори, извештај напомиње на врло деликатан начин, да је предлог буџета изгласан и претресен у Народној скупштини по хитном поступку, и да је та чињеница сама по себи налагала Финансијском одбору изнимно и свестрано разматрање. Доказ је особитог обзира, господо, што се Финансијски одбор само толико задржао на овом питању. Ја прихваћам тај став Финансијског одбора, али лично мислим да би Сенат имао пуно право да многу одлучније уђе у ово питање. Из увиђавности, Финансијски одбор није учинио више. Али, у дискусији нашој ово питање, господо, треба да заузме много више пажње. Већ је пријатељ г. Анђелиновић овде изјавио: да је заједно са мном био на галерији Народне скупштине онога дана када је требало да буде гласање о хитности претреса буџета, и ја потврђујем оно што је он казао: да сам приправан на сваком месту потврдити и заклетву положити да гласања није било. Али, господо, и да је било гласања, гласања није смело бити, јер нема хитности у доношењу буџета државног. Рећи ће можда неко: да је то дирање у унутарњи рад Народне скупштине. Не, господо, јер буџетско право Народног претставништва је једно јединствено право. Оно што се је јуче догодило у Народној скупштини, може сутра да се догоди у Сенату, и ми смо дужни да дигнемо свој глас против тога. Ја тврдим да је буџет у Народној скупштини донесен противно Уставу и противно Пословнику скупштинском. И овај Дом имао је пуно право да, не улазећи уопште у претресање буџета, поврати буџет Народној скупштини, да га она претресе онако како то Устав и Пословник налажу.

Господо, по чл. 102 Устава сваке године Народно претставништво одобрава државни буџет који вреди за годину дана. Чл. 103 каже: Док не одобри поднесени му буџет Народно претставништво може одобравати дванаестине за један или више месеци. Значи, господо, да је Народном претставништву осигурано нормално више од четири месеца за претрес државног буџета, а допушта се да се тај рок може и продужити, ако би то потреба захтевала, и да се за претрес буџета могу тражити једна или више дванаестина. И по пословнику и Скупштине и Сената јасно је, господо, да је за буџет предвиђено најшире могуће време, а нема никакве могућности која би допуштала да се буџет претреса хитно.

Влада г. Стојадиновића сматрала је да треба да учини ту неуставност, и да на тај начин донесе буџет државни и пред овај високи Дом. Али ја морам нагласити да у томе лежи један опасан преседан, кога се ми морамо чувати и дати свакоме на знање да такви поступци неће више смети да се изнесу пред овај високи Дом.

Господо, Финансијски одбор предлаже у закључку свога извештаја две ствари: прво, да се државни буџет расхода и прихода за 1936/37 год. прими у целини, и друго: да се учине неке измене у Финансијском закону. Потребно је то, господо, особито нагласити, јер се у јавности и од агената и трчкала режима нетачно и неверно приказује став Финансијског одбора Сената. Извештај Финансијског одбора не мења, господо, ни за једну пару буџет. Ни у Финансијском закону није дирнута ниједна одредба, која се односи на буџет, тако да ниједним словом није поремећена буџетска равнотежа. Измењене су, господо, само оне ствари, које се односе на питања којима уопште нема места у Финансијском закону (Један глас: Тако је), и која нису смела ни бити унесена у тај закон. Примање тих овлашћења, господо, значило би изванредно поверење у Владу г. Стојадиновића, кога поверења нема ни у Финансијском одбору, а ја верујем ни у већини овог високог Дома.

Солуција коју је предложио Финансијски одбор нашла је најсретнији, управо једини могући пут, једини могући излаз из овог тешког питања. Омогућила је да овај Сенат мало не у комплетном броју једногласно изгласа буџет државни. Неповерење у Владу апсорбовано је и задржало се само на измењеним одредбама Финансијског закона.

Да се узмогне оценити политичко значење ове солуције, господо сенатори, потребно је нагласити да је већина из Финансијског одбора и Сената састављена од политичких противника Владе г. Стојадиновића. Овим ставом оборене су све клевете да Сенат омета буџет. То је, господо, управо еванђеоска суслучивост према једној Влади која то ничим не заслужује. Кад би, господо, већина овога Дома била Југословенска радикална заједница и кад би пред том већином стајала влада која је политички противник ЈРЗ, ја бих желео видети, како би се та већина понашала према тој Влади (Један глас: Тако је!). И место да Влада учини признање Финансијском одбору на његовој увиђавности, она и даље преко јавности клевета Финансијски одбор и Сенат како неће да даду земљи буџет.

А, господо сенатори, зар ви мислите да у случају да нису предложене неке измене у Финансијском закону, зар мислите да би тиме било олакшано доношење буџета у овом Сенату? Не, господо сенатори, оно би било отежано, а могуће и онемогућено, јер има нас, а верујем да нас има доста, да нас има много, који бисмо у том случају гласали уопште против буџета; и онда би било питање да ли би буџет изашао из овога Дома. Навина је теорија која се проноси да се буџет вотира земљи а не влади. Можда би се о том могло још говорити да се ради о некој неутралној радној влади. Али господо, кад пред нама стоји једна политичка влада, са тачно одређеним програмом, који је у супротности са нашом идеологијом, и кад се онда то тврди, то значи бесмислицу. Буџет се поверава једној влади за извођење једне одређене политике. А та политика је у супротности с оним како ми схватамо вођење државне и националне политике.

Господо, од онога дана кад је у Финансијском одбору почела дебата о предлогу државног буџета, притисла је овај дом једна тешка атмосфера. Агенти режима понављали су Сенат, можда у истом броју као и жандарми који окружују ову кућу. Ти агенти, међу којима има и активних министара, покушавају све што могу само да савију и сломе савест појединих сенатора. Прети се, плаши се, обећа-

ва се, нуди се на све стране. Ја нећу да износим све детаље ове ружне и подмукле кампање, нећу да учиним то зато, господо сенатори, јер нећу да срамотим образ ове земље.

Господо сенатори, пред свима нама, а већ и у Народној скупштини догађало се то; оцртавали су се чаробни видници, чаробне визије неких места која стоје на расположењима. Ето Министарство правде, које је празно, на ново посланство у Штокхолму, затим нека банска места која треба да се испразне. О свему томе шапутало се, мислећи да и у овој кући има жељених компетената. Али, господо, једно морам да изнесем, јер се тиче части овог нашег Дома. Претило се чак именованим сенаторима, да ће бити разрешени дужности као какви општински или бановиски већници. Претило се да ће бити по три државна лечника упућена да прегледају сенаторе (Др. Франгеш: Сјајно!) Господине Франгешу, ви само ћутите (Глас са деснице: Њега треба прегледати). Ја откривам ову срамоту пред целом нашом јавношћу и пред целим овим Домом, да се види како се ниско пало.

Господо, у дебати која се водила у пленуму, дошло се чак дотле да се нама пориче да имамо буџетско право. Један сенатор, врло уважени г. Милан Симоновић, који је до недавна седео у нашој средини и с нама заједно израђивао и потписао интерпелацију од 12 новембра, сада доказује да Сенат нема буџетског права, да је то право сведено на улогу какве поште која једну пошиљку треба да достави с једног места на друго. Господо, већ су два говорника побила то гледиште, и ја мислим да се на то опште не треба ни освртати ни о томе говорити. Јер није истина да, по нашем Уставу Сенат има неко умањено буџетско право. И ако је г. Симоновић овде цитирао уваженог г. Слободана Јовановића, који је теоријски говорио о томе како буџетско право стоји у различитим државама, ми бисмо му могли цитирати мишљење истога г. Слободана Јовановића, где он тврди да је по данашњем Уставу буџетско право Сената још јаче него буџетско право Народне скупштине. (Узвици: Тако је!).

Господо, у дискусију нашу унета су нека врло деликатна питања. Господин Милан Симоновић је казао да оно, што ми радимо значи одузимање прерогатива Круне, значи да се ми уздижемо управо изнад прерогатива Круне. Претседник владе г. Стојадиновић у дебати о интерпелацији говорио је нама овде да судбина владе по Уставу не зависи од Парламента, по Уставу од 1931 године. Г. др. Стојадиновић је посилац те велике демократије у нашој земљи и он тобоже спрема те велике слободарске демократске реформе. Али, видите, господо, они диктаторски претседници владе: и Петар Живковић и Војислав Маринковић и Узуновић и Српкић говорили су савим друкчије. Они су говорили, мада су претстављали тобожњу диктатуру, да могу у Парламенту остати дотле, док виде да расположење Парламента одговара њима. Г. Стојадиновић мисли да се њега расположење Парламента не тиче и повлачи овде Круну да би то доказао.

Ја мислим, господо, питање је сувише деликатно да би се о њему могло опсежно расправљати у јавној седници овог високог Дома; јер, господо, одавно је код нас уведен обичај, и видите да се и данас увлачи, да г.г. Министри, кад не умеју да се снађу, истичу Круну као штит испред себе. А уставни је принцип у свакој држави, било парламентарној или ако хоћете „диктаторској“, као што

је раније било код нас, да владе покривају Круну, а не да се сакривају иза Круне. (Узвици: Тако је!).

Круна, Влада и Парламент, господо, тако је деликатно питање, да би свако имао права да га изнесе пред овај Дом пре него Претседник Краљевске владе. Истина је, господо, да ми немамо у пуном опсегу чисто парламентарни режим. Влада долази поверењем Круне, и тиме је спречено и ја верујем корисно спречено, бар за дуги низ година код нас, да владе могу падати на сваком случајном или споредном питању. Али ипак постоји Парламент, постоји буџетско право Народног претставништва, постоји право на интерпелације и постоји право Народне скупштине да стави под оптужбу владу и министре. И кад је и по Уставу тако, онда Претседник владе нема право да каже да га се не тиче расположење Парламента. Круна, господо, није везана одлуком Парламента, али у расположењу Парламента Круна налази индикације за своје одлуке. Уосталом, ако је тако како г. Стојадиновић каже, зашто се онда борио у Скупштини тако очајно да добије ма какву већину Југословенске радикалне заједнице, и зашто су клицали од задовољства на ону велику изјаву поверења која је дата Влади када се гласало у фебруару месецу о јесенском семену прошле године.

Господо сенатори, предлог Финансијског одбора стоји високо изнад мутне атмосфере, коју у нашем парламентарном животу ствара влада г. Стојадиновића. Тај предлог показао је и пленуму овога Дома једини пут, којим ће часно и достојно решити питање државног буџета. Г. др. Мажуранић и г. Милан Симоновић забринути су да би тобоже својим поступком Сенат могао нашу државу довести у ех лех стање. Господо сенатори, г. др. Мажуранић је врло угледан човек у Загребу, кога и ја високо поштујем. Али би било много боље да он оде у Загреб и да тамо проповеда како не ваља водити ех лех политику. У овоме Дому његове лекције нису потребне. Јер, господо, нико у овоме Дому не мисли, да државу тера у ех лех стање. И овај поступак Финансијског одбора према предлогу буџета и Финансијског закона, никако не доказује, да се на Сенат може набацити та љага. Дан и ноћ радио је Сенат, да што пре претресе и сврши државни буџет, и нико нема права да му пребације, да он хоће неко ех лех стање.

Али господа кажу, а говорило се још више између четири зида, да могу бити неке страховите сцене у Народној скупштини, да се могу догодити догађаји, који ће све запрепастити, па су нека господа, не знам зашто, говорила чак и то: па ви нас терате пред куршуме! Господо, крупне речи! Ја мислим да нико у овоме Дому никога неће терати пред куршуме, и ја, господо, не верујем, да ће се и доћи пред куршуме, ако се буџет врати у Народну скупштину. Ако се, господо, баш тако мисли, онда ја мислим, да државу не може да води онај „ко од стра“ мре“.

Господо, неће бити, ја сам дубоко уверен, никаквих страховитих сцена у Скупштини. Ја чак могу рећи, да знам, бар за два клуба из опозиције, да ће и они, кад пред њих дођу ове измене, гласати за њих. А уверен сам, да ће читави Народна скупштина — и мањина и већина — бити задовољна, да пред њих опет дође овај буџет, да ће бити задовољна да сазна, шта се, уопште, налази у том Финансијском закону. Јер су тамо у последњи час пред

гласање убацивани амандмани, а да нико за њих није знао, и народни посланици морали су нас мољакати: ако Бога знамо, да им дамо предлог Финансијског закона да виде, шта је у том закону.

Господо, никакве крушне и страшне ствари не предлаже Финансијски одбор Сената. Ја ћу само да Вас упозорим на једну ствар, на § 100 Финансијског закона, где се тражи овлашћење за Министарски савет, да може изузетно од постојећих законских прописа ликвидирати имовину бивших политичких странака забрањених 1929 године. Дакле, господо, изузетно од закона ликвидирати једну приватну имовину — једна, заиста, демократска установа и један заиста демократски захтев! И то се тражи, ми знамо, јер нам је речено у Финансијском одбору, да се не ради ни о чему другом него о имовини бивше радикалне странке — о хотел „Паризу“.

Господо, ми знамо да је Југословенска радикална заједница основана под вођством г. Аце Станојевића. Г. Аца Станојевић дао је овој господи могућност да политички стапу на ноге. И онда, кад је то учинио, он је гурнут у страну, да не смета господи! И видите, г. Станојевић, како сам вам цитирао у дебати о интерпелацији, замолио је, позвао је г. Корошца и г. Спаху да му кажу: како они схватају тај однос, јер су они с њим а не са г. Стојадиновићем оснивали радикалну заједницу, а господа пису нашла за вредно да одговоре томе старом господину. И г. Аца Станојевић жали се на то у једноме прогласу, кога је штампао 28 фебруара 1936 године а за који ја, нажалост, нисам знао, кад сам говорио у дебати о интерпелацији.

Господин Станојевић каже да г.г. Корошец и Спахо пису њему месец дана одговорили на његово учтиво и мирољубиво писмо. Чудан обичај учтивости према једноме човеку, са којим су та господа годишма преговарала да створе Југословенску радикалну заједницу! И господин Аца Станојевић каже ово: „Из тога ћутања и остајања г.г. Корошца и Спаха у Влади г. Стојадиновића већ се је могла закључити њихова солидарност са г. Стојадиновићем и њихова решеност да са њим у дослуху наставе петомажски режим. Али се је ових дана десила једна појава која нам јасно казује да су г.г. Корошец и Спахо потпуно напустили споразум са Радикалном странком и удружили се са г. Стојадиновићем и његовим рођацима и личним пријатељима. Партијски орган наше Радикалне странке „Самоуправа“, који смо ми покренули 1881 године, када је и Радикална странка основана, и који је половиноу столећа био тумач нашег програма и бранилац народних слобода, незаконито и силом власти г.г. Корошец и Спахо заједно са г. Стојадиновићем присвојили су и на чело истога ставили своја имена. И тако видимо жалосну појаву да они преко нашег партијског органа желе преварити радикалне масе и унети у њих забуну. Оваквим својим радом г.г. Корошец и Спахо свесно раде на моралном разривању Радикалне странке...“

А мало даље г. Станојевић каже: „Што се пак тиче покушаја г. Стојадиновића и његових помагача Драгиша Цветковића, Ђуре Јанковића и осталих да се они претставе као поносиоци радикализма и радикалног дела Југословенске радикалне заједнице, тај је покушај толико неозбиљан да се ни један радикалац неће дати преварити и обманути. Али како овакви покушаји, због немања слободе штампе па чак ни слободе дописивања, могу произвести забуну у радикалним народним масама, сма-

трам за потребно да вас известим да су г.г. Милан Стојадиновић, Драгиша Цветковић, Ђура Јанковић и остали помагачи г. Стојадиновића у овом штетном раду, оваквим својим поступцима, напустили начела и програм радикалски, и да су се тако сами искључили из радикалских редова...“

Ето, господо, сиромас Аца Станојевић под своју старост дошао је у положај да овако брани „Самоуправу“, која му је отета, а мораће да брани и „Париз“ који такође хоће да му отму!

Ја мислим, господо, да ово није фер игра, која се врши са овим старим господином, а најмање је фер игра од ове Владе, која је имала једног специјалног Министра без портфеља г. Ђуру Јанковића, који није био ништа друго него аташирани пратилац г. Аце Станојевића на његовим честим путовањима између Београда и Књажевца. И сада г. Ђура Јанковић доказује да је бољи и већи радикал од г. Аце Станојевића! И када се од нас тражи да и такве ствари пропуштамо, онда не знам шта би се још од нас могло да тражи.

Господо сенатори, допустите ми сада да пређем на опште проблеме наше државне политике. Међу тим проблемима истиче се на прво место питање демократије. Не зна се ко је бучнији демократа у овој земљи: или г. Љуба Давидовић, или г. Драгољуб Јовановић, или г. Ђура Јанковић! Сви они траже политичке слободе, сви траже изборе, па и активни Министри, који би место тражења тога на зборницама, имали да раде на томе. Једно се међутим, господо, заборавља: није демократија централно питање наше државне кризе. Да се само о демократији ради, никада се то питање не би ни поставило, јер нико не би демократију доводио у питање. Ради се о сасвим нечем другом. Дубока криза захватила је наш политички живот не зато што неко неће демократију, него зато што неко неће државу; постављало се је питање саме државе и у томе је централно питање ове данашње кризе.

Демократија сама по себи није била никада предмет дискусије, ни 6 јануар није дошао зато да укине демократију него зато, да спасе и демократију и државу од побеснелог партизанства које је онда владало. А данас опет видимо, да се као спасиоци демократије јављају они исти који су и земљу и демократију увели у страшну годину 1928, они хоће да уведу опет ту исту демократију и да на исти начин, како су пре владали, владају опет тобоже по демократским принципима.

Споменуо сам 6 јануар, а јуче сам видео, да врло поштованог господина др. Мажуранића смета много што се тако често спомиње тај 6 јануар, па каже, зашто се то увек спомиње, кад је тај 6 јануар ликвидирао, када је створен Устав од 1931 године. Не, господине др. Мажуранићу, није 6 јануар ликвидирао и не може да буде ликвидирао, јер у њему има једна вечна мисао: „Чувати јединство народа и целину државе највиши је закон за Мене и за свакога.“ (Бурни аплауз.) Не може бити 6 јануар ликвидирао упркос тога, што ми г. др. Франгеш аплаудира, а треба имати срца за Југославију, господине Мажуранићу, да се та мисао схвати. 6 јануар не може бити ликвидирао ни зато, што је мисао манифеста унесена у Устав од 1931 године, и у њему и даље живи и за тај Устав бори се и Сенат.

Али има, господо, једна веома симптоматична ствар у нашем политичком животу, којој ми одјек слушамо ових дана и овде у Сенату. Није ли симптоматично, господо сенатори, да се сви они, који неће

Југословенства или који се одричу њега, и у овом Дому окупљају око владе г. Стојадиновића? Није ли симптоматично и то, да се из круга људи који помажу политику г. Стојадиновића могла и у овом Дому чути преступна реч, да се Срби, Хрвати и Словенци могу и разићи из ове државе, реч за коју су други долазили пред суд за заштиту државе? Зар се онда можете чудити, да ми Југословени управо ради тога и проти тако опаких махинација спомињемо тако често и тако високо уздижемо ми-сао 6 јануара.

Господо сенатори, траже се политичке слободе и тражи се да се што пре иде у изборе. Врло добро. Господо, била би срећа да се могу што хитније донети политички закони, и да се може што пре ићи у изборе за Народну скупштину. Само се пита, јесу ли земља и народ спреми за то. Пита се, да ли су избори неки јавни рад, који треба да служи Отаџбини, или је то неки маскен-бал иза којег се скривају некакве маске. Јер одговорност за то, да дође шта пре Изборни закон и избори, носе сви од реда, ту одговорност носи и Влада а носи и опозиција у парламенту и изван парламента. Јер у једној, ако хоћете управо демократској земљи, нема, не може и не сме бити политике без одговорности. Али кад овако одговорите на то питање јавно, онда ће вам многи добацити, да сте реакционари, да сте противници народних слобода и да нећете демократију. И као најкрупнији аргуменат баца се на зборовима да ми тврдимо да народ није зрео за слободу. То нико не тврди. Народ је зрео за оно што је његова дужност, али вође нису зрели, јер вође мисле да се може водити политика и без одговорности. А највећа је слабост и највећа несрећа наше демократије увек била да с малим изузетцима на челу странака нису стајали државници, него агитатори и демагози.

Господо, треба да се донесу политички закони и треба да се иде на изборе, ако је могуће што пре. Али видите, кад је Финансијски одбор Сената одредио један рок до кога треба да се донесу Закон о штампи и Закон о зборовима и удружењима, онда се гракнуло на њега како он смета Влади у њеном раду. Та Влада која већ осам месеци носи у цепу једно овлашћење да донесе политичке законе, није ништа учинила да то донесе, и нас који смо јој то овлашћење дали, преко пријатељске штампе и изванпарламентарне опозиције, свакога дана оптужује да смо фашисте који неће грађанске слободе. И зато сам ја лично друкчијег мишљења о томе да ли овој Влади треба дати овлашћење које је прошле године овако проиграла. Прешлога пута добила је Влада овлашћење, али то је била радна влада, неутрална влада, која није имала никаквих партијских веза. Данас она пред нас излази са захтевом о овлашћењима као влада ЈРЗ, која се најочајнијим средствима крпи по целој земљи. Знак је велике самозатаје овога Дома, кад се тој влади после тога дају оваква овлашћења. Али, господо, ако се хоће да иде у изборе, за које бих ја желео да што пре дођу, онда треба јасно да се зна свачији став према држави. Не може се ићи у изборе под маском, јер као што сам рекао, то није никав маскенбал, не сме да се иде под маском са листама које су увијене у маглу и тајанственост, не може се ићи на изборе на којима могу пласати за исту листу надбискупи и комунисте, дезертери с фронта југословенске политике и Франковци.

За изборе су потребне две ствари: снажан а-

торитет државни и истинско смиривање страсти у народу, и на томе су позвани сви једнако да раде, јер сви заједно носе одговорност. Дужност је и ванпарламентарне опозиције да учини све што треба да се избори могу провести. До данас нисмо опазили ни један корак, ни један гест, да је то учињено.

Господо сенатори, у тој великој вреви и галами о демократији заборавило се на основне, најпримитивније захтеве демократије. Први би захтев демократије био да вође народу говоре истину. А то, господо, најмање може код нас да се нађе. Г. Љубомир Давидовић, који је негда био и мој вођа, и његови доглавници говоре својим присталицама у Србији да се данас и у сложеној држави, о којој се кадшто кроз зубе говори, не ради ни о чем другом, него о неким широким самоуправама. Један од тих доглавника рекао је да то није ништа друго него као нека окружна самоуправа. Дакако, да је дошао најодлучнији деманти г. Мачека, а г. Давидовић и његови доглавници нису хтели да саопште те демантије својим пријатељима. А ја питам зашто та господа обмањују народ? Господин Давидовић учинио је у Шапцу необично интересантну, и за нас који га добро познајемо, жалосну изјаву. Он је рекао да је увек са нешто мало лукавства и нешто мало бизантинства говорио да је Југословен. Он је годинама обилазио целу земљу и свуда упућивао апеле: Југословени на окуп! Ми смо му онда на реч веровали, управо зато што је Југословен, и ишли смо за њим. Данас он каже да нас је обмањивао. Па ипак је г. Давидовић данас постигао високи ранг маршала југословенске демократије, а шеф генералштаба је сигурно г. Милан Грол.

Господо, г. Владимир Мачек, познат је несумњиво као човек лично ванредно исправан. Али, видите ова политика, како ју је почела да спроводи удружена опозиција, завела је и њега да тамо, где је потребно, мало притаји своје мисли. Видите, у Лесичном у Словенацкој, подигнута је спомен-плоча на кући његовог оца, јер знате г. Мачек је Словенац родом. Он је велики вођа Хрвата, који уопште не признаје да су Словенци и Хрвати један народ, него да су то два посебна народа, али је он ипак као рођени Словенац данас вођа Хрвата, у чију реч нико не сме да посумња. У Лесичном на ову спомен плочу његовог оца, стављене су речи, да је он „водителј кметског народа“, што значи да је вођа сељачког народа. Међутим није речено каквог је сељачког народа вођа г. Мачек, да ли хрватског или словенацког? Господину др. Мачеку било је потребно да ту мало притаји истину. Он је учинио једну сличну гесту и према Србима. О прошлом Божићу он је упутио једну божићну честитку Србима сељацима, и с том су честитком његове присташе правиле велику рекламу, како је г. Мачек изашао у сусрет Србима. У тој божићној посланици, честитци, др. Мачек каже, да се води борба само за поштење, човечност, равноправност, слободу и сељачке правце, за човека достојни живот. Видите, није лепо да г. Мачек кад говори Србима, овако говори. Зашто он и Србима не каже, шта су прави циљеви његове политике, да је прави циљ његове политике да хоће да створи независну хрватску државу, па да онда види хоће ли ти Срби да иду за њим.

Има, господо, у тој нашој демократији и иначе врло чудних појава. У Загребу се највише више о демократији, а нигде, осим можда у Хитлеровој Немачкој није фирерски принцип проведен тако

строга, као у домени г. Мачека. Он је тамо провео готово до смешности тај принцип. Вођа тамо одлучује чак и о цени стоке на тржишту. Провео је глајхшталтинг читавог јавног мњења и свега друштвеног и културног живота. Оно што се не може да проведе милом, проводи се силом. И онда ти исти људи хоће да нам буду учитељи демократије! Зато, господо, ту вику и ту галаму о демократији, ми морамо често примати с резервом, јер много пута се догађа, да је та вика о демократији само камуфлажа за друге циљеве и тежње.

Господо, многи, а нарочито у Србији, падају управо у неки занос кад говоре о демократији, тако, као да демократија има неку мистичну моћ, као да је она лек за сва питања и за све болести људског друштва. Међутим, данас када свет још увек срећом у већини држава живи у демократији, на ту демократију се ипак гледа критички, и ви сте могли видети да у Француској људи од ранга Думерга и Тардијеа са много критике приступају демократији, и траже реформе, које би ту демократију спасле од демагогије, која данас и у Француској отима маха. По зборовима чује се на све стране како нема хлеба без демократије, и нарочито се упире прстом на Сједињене Државе Америке и прича се народу како та демократија чува народу право на хлеб, право на рад и право на слободу. А видите, господо, управо та америчка демократија дотерала је дотле да је у својој земљи имала 12,000.000 незапослених радника, за које није имала ни правог социјалног осигурања.

Господо, агитатори демократије позивају се и на пример западних европских држава, да нам покажу како се сретно живи у демократијама. Приказују се ствари народу, који мало зна о томе, као да та демократија већ столећима тамо влада и да је створила снагу, богатство и величину ових земаља. Међутим, кад се мало унатраг помисли, онда се види да је то опет једна обмана. Енглеска, матица парламентаризма, нема тко одавно тај демократски режим. До 1832 г. две трећине Доњег дома енглеског парламента били су стварно именовани од феудалних великаша. Тек од 1832 г. почела је демократизација парламентаризма у Енглеској, и проводила се лагано и постепено читавих 100 година, а довршена је тек после рата. Па и после рата господо, задржала је енглеска демократија једну гаранцију за континуитет владања, да се релативном већином бирају народни посланици. Такву опрезност, такву постепеност показала је матица парламентаризма демократизирајући свој јавни живот. А у каквој земљи и у каквом народу, господо? Треба да вам споменем само последње изборе у Енглеској. Господо, у земљи категорично индустријској, у земљи у којој и данас има 2,000.000 незапослених радника, и где готово нема сељака, у тој земљи од 21,599.763 предана гласа, код најслободнијих избора на свету, 27127 гласова пало је за комунисте и добили су само један мандат, и то захваљујући релативној већини са 12 против 23.000 гласова, који су пали за друге две листе. Још је господо, значајнији случај био код прошлих избора, који су дали пређашњи енглески парламенат. Комунисти су поставили 27 кандидата, и ни један није изабран, а 24 њих су изгубили кауције, које морају положити, јер нису могли постићи ни потребни по заквну минимум гласова. Ето, господо, тако та земља, која је тако заштићена од комунизма, приступа демократизацији свог јавног живота, а замислите само ово: како је

код нас било и како би опет код нас могло бити, кад се за комунисте гласало тамо где не само да нема фабричких димњака, него ни на кућама нема димњака. (Смех).

Господо, ни француска демократија није се развијала тако идилично, како се жели претставити у нашој земљи. Од 1789 г. кад је букнула револуција од 1875 г. када је добила Француска данашњи Устав, имала је Француска да претрпи 4 револуције, 3 краљевства, 2 царства, 3 републике и неких 12 Устава, док је дошло дотле да устали свој парламентарни живот. Данас тај парламентарни живот не задовољава ни многе најбоље демократе. И Думерг и Тардије су устајали да спасу своју отаџбину од демагогије, од које ми патимо десет пута више него Француска.

Као најчешћи пример код нас, јер је млада држава, показује нам се Чехословачка, и каже се: и то је млада држава, настала после рата, и видите како се демократски влада. Јесте, у Чехословачкој влада демократија, и то јој признаје цели свет, али ја ћу вам овде изнети нешто мало доказа, како Чехословачка, како су један Масарик и Бенеш, схватили и сматрали демократију. Изнећу само из 1933 г. неколико примера, да видите шта значи чехословачка демократија, истинска демократија. 30 маја 1933 год. поднесен је законски предлог о изменама и допунама Закона о изванредним мерама од 14 априла 1920 г. Ту су уведене посебне мере за заштиту јединства државе, Устава, јавног мира и поретка. У јулу 1933 г. поднесен је законски предлог за поштрење Закона о заштити државе и Закона о штампани.

Господо, Малипетр, тадашњи претседник владе бранећи 20 јуна 1933 тај предлог, каже: „Дужност је демократије да се брани против деструктивне опозиције“. Код нас се, господо, мисли, да деструктивној опозицији треба препустити сав јавни живот.

28 јуна 1933 године изнесен је пред Чехословачки парламенат и примљен опет предлог закона о прогањању држави непријатељске делатности државних службеника и неких других лица, и о премештању судија против њихове воље.

17 октобра 1933 год. изнесен је пред Чехословачки парламенат и примљен закон против држави непријатељских странака и § 1 тога закона гласи: „Ако се делатношћу једне политичке странке угрожава у повишеној мери самосталност, уставно јединство, целокупност, демократско-републикански облик или сигурност Чехословачке Републике, може влада даљу делатност такве странке обуставити или је распустити.“

Господо, и г. Малипетр бранећи 24 октобра 1933 пред уставним одбором Сената закон, каже ово: „Ми, који смо за ову државу, хоћемо да се бринемо за њену сигурност и њене републиканско-демократске темеље, и ми осигуравамо свима онима једнака права, који примају на се једнаке дужности. Ми дајемо све слободе демократије свима, који хоће да се с нама брину за сигурност државе. Они који угрожавају државу, немају права да траже те слободе“.

Господо сенатори, сви су ти закони предложени и примљени у Чехословачком парламенту, и сви су ти закони пред чехословачком јавношћу изнесени са крупним насловима: „Заштита демократије“. Нико ме у Чехословачкој није пао на памет, да то назовем неким режимом реакције или диктатуре. Код нас, господо, и најмања мера да се заштити држава сматра се одмах као странна реакција и диктатура.

Али Чехословачка није тако сретна, да има ве-

ликог маршала демократије, који на једноме збору у великој емфазу каже, како закон о штампи треба да има само један параграф: „Штампа је слободна“. А његов шеф генералштаба говори опет на другоме збору, како треба велики вихор, велики ветар да затресе овом земљом. Дакако г. Грол мисли, да тај вихор не би диригоу ни шешир на његовој глави. (Смех).

Господо, нашој земљи треба демократија, јер колико се год у великом свету чине покушаји са стварањем неке тоталитарне државе, сматрам да су то још увек само експерименти и могу да се подржавају једино најстрожијом диктатуром. А не верујем ни у оне магловите мисли, које се код нас појављују, и чији претставник седи и на клупама Краљевске владе, да ми треба да створимо неку задружну сталекшу државу. Господо, то је држава, о којој нико ништа на свету не зна! А ја мислим, да смо ми Југословени у ових 17 година довољно доказали, да не умемо да водимо ни државу, какву сав свет познаје, и сигурно смо најмање позвани да стварамо нови тип државе. Ми хоћемо демократију, али хоћемо Југословенску националну демократију. Ако се демократија схваћа као олакшање или слобода разорног рада на разграђивању државе, онда се то мора примити, господо, с највећом скепсом, морају се тражити велике заштите против таквог схватања демократије. Демократија која не би служила учвршћивању Југославије, није демократија, него је само средство и оруђе за друге циљеве. Демократија која верује у себе и ову државу, мора себи сачувати све могућности да брани од рушилачких елемената и себе и државу.

Господо, нарочиту пажњу нашу заслужује једна необична чињеница што су код нас највећи пропагатори и агитатори демократизма претставници клерикализма, оне политике која је рођена и створена у тоталитарној хијерархијској организацији.

Ја желим, господо, да нагласим да ми морамо врло строго да разликујемо цркву и веру од клерикализма. Има код нас различног клерикализма, није само један. Има клерикализма муслиманског, и доказ је томе што и данас постоји муслиманска политичка организација. Има, нажалост, и клерикализма православног, и симптоми његови појављују се на различним странама наше земље врло немило и врло непотребно. Али између сва три клерикализма треба правити разлику, треба нагласити да је најопаснији онај клерикализам који прима инспирације и директиве од моћних фактора изван наше Отаџбине.

Ниједној земљи није више потребан међуверски мир, него Југославији. Ниједна земља нема толико разлога да поштује све вере својих грађана, а нарочито три велике вере, у које је подељена југословенска нација. Све верске светиње свих ових вера морају бити чуване, брањене и поштоване од свију нас. Али баш у раду клерикализма лежи највећа опасност за међуверски мир наше државе и нашег народа. Ви видите да се тај клерикализам показује код нас као неки првоборац демократије. У тој тактици, у тој методи, клерикализам је потпуно једнак комунизму. И комунизам је за најширу демократију тамо где он не влада; а тамо где влада он не познаје демократију, него крутим притиском газии све што му се не покорава. Слично је и с клерикализмом. Имамо у непосредном сусретству своје једну државу, Аустрију, која се строго влада по принципима Папинске енциклике „*quadragesimo anno*“. У тој др-

жави нема демократије. У тој држави је проведен ауторитативни принцип до скрајних консеквенца и граница. Створена је притиском власти једна политичка организација „домовински фронт“, који је једини претставник политичке воље у држави, и ниједна друга политичка организација не сме тамо да се појави. А по духу своје, ти клерикалци нису далеко од наших клерикалаца. И ови наши су, видите, велики демократи, а они тамо су велики тоталитарни.

Треба се добро замислити у мотиве, са којих је код нас клерикализам толико ратоборан за демократију. Зашто им то треба, и шта они хоће тиме да постигну? Треба свакако тражити заштиту државе од превеликог утицаја клерикализма. Ја сам веровао увек и верујем и данас, да се то може постићи склапањем Конкордата. Ја се морам чудити што се Конкордат, који је већ потписан, још увек не износи на ратификацију пред Народно претставништво. Не знам разлоге за то, али мислим да би било потребно да овај Дом и Народна скупштина буду што пре упознати са садржином Конкордата и да се он приведе ратификацији.

Ја не познајем текст конкордата, и не познајем мотиве, са којих се задржава његова ратификација, јер конкордат не иде у ред оних међународних уговора за које није потребан пристапак Народног претставништва. Али знам да у том конкордату ипак има једна установа, која нас мора нарочито интересовати, а то је: што се у конкордату даје заштита једног уговора једној организацији, која се зове Католичка акција. У нашем конкордату, колико сам могао дознати, стоји: да је то организација која стоји изнад и изван политичких странака. Али то је, господо, мало умирење за нас, јер ми смо из кругова наших клерикалаца могли да чујемо: да то „изнад и изван политичких странака“ има да значи да је Католичка акција врховни арбитар свга јавног живота. Те установе нема у свима конкордатима који су склоњени после рата. Нема је ни у пољском, ни у румунском, ни у пруском, баварском, баденском конкордату; а видели смо и знамо да је у Италији фашистичкој и у Немачкој Хитлеровској први сукоб после склапања конкордата дошао управо ради ове Католичке акције, и да су те две државе имале тежке бриге и тежке сукобе, док су и ту Католичку акцију присилиле на онај рад који њој треба да буде одређен.

Каже се обично: да је Католичка акција сарадња ланка у хијерархијском апостолату цркве. Кад би се Католичка акција доиста задржавала само на продубљивању и проширивању духовног живота, верског осећања и хришћанске етике, нико с овог места не би требао ни смео да проговори ниједне речи против тога, јер је то несумњиво домена цркве и вере. Напротив, то би деловање требало поздравити, јер би оно било корисно и благотворно у времену кад су поремећене све вредности.

Али, нажалост, код нас није тако, и ми имамо врло мало разлога да верујемо да је Католичка акција код нас једна неполитичка организација. Ми то видимо, господо, већ из тога, што је између две Католичке акције код нас, између оне у Љубљани и оне у Загребу и Сарајеву, већ данас настао сукоб, и то сукоб из чисто политичких разлога. У Словенији су чланови Католичке акције приступили у Југословенску радикалну заједницу, и претседник Католичке акције у Љубљани равно са тога положаја ускочио је равно у Владу г. Стојадиновића. То

је, господо, изазвало осуду претставника Католичке акције у Загребу и Сарајеву, и „Католички Тједник“ писао је услед тога: да постоје код нас два типа Католичке акције: словеначки и хрватски. Према „Католичком Тједнику“, органоу Католичке акције надбискупа Шарића у Сарајеву, ни обични чланови Католичке акције не смеју у странке у којима превладавају друге вере. А „Обзор“, који је волонтерски постао неки орган Католичке акције, иде и даље, па пише: да католички свећеници не могу припадати политичким странкама, а поготову не странкама, у којима има и некатолика. Дакле, ако је и само један католик у једној странци, у њој нема места једном католику, по мишљењу негда либералног „Обзора“. Видите, господо, овај сукоб избио је и пре ратификације конкордата, који нас уверава да Католичка акција стоји изван и изнад странака. То је већ само по себи доказ колико вреде обавезе примљене у конкордату.

Католичка акција, господо, међу Словенцима одлучила се за Југословенску радикалну заједницу; међу Хрватима одлучила се за Мачека и за његову политику. А за доказ какве су тежње Католичке акције, која је данас распрострањена у свима државама где има католика, мада они свуда не уживају заштити конкордата, ја ћу бити слободан, јер је ствар од великога интереса за нас, прочитати неколико цитата од врло ауторитативних писаца, који ће вам показати у чему су циљеви Католичке акције.

Фридрих Мукерман, врло утицајни језуита у Немачкој, у својој књизи о Католичкој акцији пише ово: „Папа зове на нови креташки поход Католичке акције. Он је вођа који носи заставу Христовог краљевства. Не ради се само о цркви, ради се о држави, о науци, о уметности. Католичка акција треба да обухвати универзум. Папински суверенитет је највиши на земљи, највише и најсветије добро човечанства, и за то тај суверенитет мора имати право и дужност да све друге области владања држи у оградама које су им постављене... Католичка акција значи сабирање светског католицизма. Она мора проћи кроз своје јуначко доба, јер је у крви мученика никла прва ера западног Хришћанства, и ново доба може се добити само жртвом крви за Христа“. То је, господо, писано 1928 год. док још Хитлер није владао у Немачкој, а има нарочито значаја и по томе што је увод за ову књижицу написао кардинал Еуген Пачели, онда нунције у Немачкој а сада државни секретар у Ватикану.

Католичка акција у Аустрији издала је свој годишњак за 1935 год. Бечки кардинал Иницер, у уводу овога годишњака каже, да се не ради ни више ни мање него о томе, да се црква спрема да опет и свом снагом постави свој тоталитарни захтев, што га од Христа свог божанског осниваоца има на све људе и све људске односе. Папи Пију XI намењено је по плану божије провидности стварање офанзиве у овој големој борби. Тај годишњак, господо, има више чланака, у којима се основна мисао своди на ово: Оснивањем Католичке акције добива нове облике утицај цркве на свет и његов поредак, на друштво и све његове чланове, на државу, привреду и политику.

По налогу бискупа Бернинга у Оснабрику написао је др. Михаел Келер књижицу о Католичкој акцији 1935 године, која је, разуме се, писана опрезно јер је онда већ Хитлер владао у Немачкој. И др. Келер каже да постоји официјелна и неофицијелна Католичка акција. Директно подручје Католичке акције јест само верско. Све друго, као умет-

ност, наука, привреда, политика итд. припада индиректним подручјима, јер она хоће да цели свет: породицу, школу, државу, привреду, уметност, књижевност, штампу, спорт, све задобије натраг за службу Бога.

Господо, у Бечу излази једна клерикална смотра која се зове „Der Christliche Ständestaat“ која 8 септембра прошле године пише да је идеал Католичке акције деполитизација цркве, а у исти мах католизација, христијанизација политике. Према свему томе, господо, видите да је Католичка акција исто оно што и клерикализам, исто оно што се иначе зове политички католицизам. У Немачкој се данас клерикалци бране од тога да постоји политички католицизам. Али у Бечу тамо где се потпуно влада по начелима Ватикана, „Der Christliche Ständestaat“ од 22 септембра 1935 год. каже: „Као полазна теза за ова разматрања нека се пре свега утврди да политичког католицизма има, и да се сваки католик мора одлучити да ту ознаку прими као почасну титулу место да се против ње брани као против дифамације“.

Видите, господо сенатори, тамо у Аустрији могу отворено да се откривају праве мисли, јер се нема страха од Хитлера.

А и највиши ауторитет католичке цркве, сам Папа Пије XI, дао је исто овако тумачење Католичкој акцији. У посланици на лисабонског кардинала и патријарха о задацима Католичке акције, Папа пише, да је „дужност Католичке акције, иако она сама не тера политику у строгом смислу речи, да своје чланове приправља да терају добру политику, у свему продахнуту хришћанским начелима“.

Господо, шта значи после свега тога и какве нам гаранције даје, кад се каже оно да Католичка акција стоји изван и изнад странака? Ватикан се одриче страначке политичке акције у дневном животу, али путем Католичке акције ставља у службу своје политике великог стила све црквене и верске силе. И кад све то знамо, морамо веровати да је готово истина што је казао један француски публициста у ревији „L'Europe Nouvelle“ да је католичка акција заправо акција ватиканског фашизма.

Код нас је Католичка акција ушла већ активно и снажно у политичку борбу. У Католичку акцију у Загребу примљене су две организације са еминентно политичким циљевима, то је Омладинска организација „Домагој“ и Савез крижарских братстава. И зато је добро и потребно да се добро отворе очи и онда, кад конкордат буде потписан и ратификован, да се добро пази на кретање те Католичке акције. Ја сам зато да се ратификација конкордата проведе, јер сам уверен да наша отаџбина мора допринети и жртве на олтар верског мира, али истовремено треба добро да се пази да се под маском Католичке акције не увуку политички циљеви, који могу бити опасни по мир наше државе.

Клерикализам је добио и има необично јак и важан утицај на нашу државну политику већ данас баш зато, што је подељен у два фронта. Ја не знам да ли је стваран или фиктиван сукоб између Словеначке и хрватске Католичке акције, или су то можда само подељене улоге по једном плану. Али свакако ми видимо, и то стоји, да је словеначка Католичка акција ушла у владу и у организацију југословенске радикалне заједнице, док Католичка акција у Хрватској и Босни стоји на левом крилу Мачекове политичке групе, заједно с франковцима, и заступа најекстремније политичке циљеве који се

могу поставити. У развоју наше унутрашње политике ово је једна од најкобнијих појава, и на њу се мора врло добро пазити, зато што је она претстављена и у Краљевској влади.

Ја морам, господо сенатори, овде да се узгред осврнем и на оно што је уважени наш друг сенатор г. Пуцел овде ових дана изнео, а чему је дао повода сам Претседник владе г. Стојадиновић. Г. Стојадиновић је нашао за потребно да овде пред нама докажује југословенски патриотизам г. Корощца чак и давно пре стварања Краљевине Југославије. То није било ништа ново, што је г. Стојадиновић овде говорио. То је пре њега већ казао и г. Крек на једном састанку у једној крчми у Београду, само што је г. Стојадиновић мислио да оно што је речено у једној крчми уз чашу вина, да то треба да се изнесе и на говорницу овог високог Дома. И г. Пуцел је имао право да је на то реагирао и да је он изнео документа о томе великом патриотизму г. Корощца. Било би добро да то није морао износити и да се то све могло да баца у заборав. Али, када то господа траже, онда нека се износи, и ја ћу бити слободан да принесем један мали цветак у тај венац патриотизма југословенског г. Корощца.

Г. Херман Вендел велики пријатељ Југословена написао је, мислим 1925 г., књигу „Борба Југословена за ослобођење и уједињење“, и у тој књизи пише и ово:

„У лето 1914 г. „Словенец“ је приписивао у заслугу католичкој и словеначкој политици што се код Словенаца укоренила аустријска државна мисао, и то тако дубоко као ни код једног другог народа у царевини...“ Још и у јануару 1917 г. др. Корощец је у својству претседника Хрватско-словеначког клуба у Царевинском већу, у једном писму, које је много личило на поруџбину, а било упућено на Министра претседника Клаин Мартинаца, писао и ово: „Лукаво антантинско уверавање да ће она ослободити Словене у Аустрији, изазвало је само огорчење код Југословена, пошто је наш хрватско-словеначки народ увек био, па и сад је потпуно и чврсто решан да и у свакој невољи и до смрти остане веран и одан монархији и узвишеном Хабсбуршком владалачком дому...“

Господо сенатори, сада ми допустите да прећем на Удружену опозицију. Она је та која највише више о демократији, и она стално тражи да се иде на изборе. Али она заборавља да и она носи одговорност зато, када ће се и како ће се ићи у изборе. Она је дужна да створи све могућности да се до тога што пре дође. Прва би јој дужност била да изради јасан и одређен програм како замишља државно уређење. Онда би, господо, било лако доносити демократске законе. Чак би по моме мишљењу било лако да се и влада преда Удруженој опозицији у руке, када би она имала програм који не дира у темеље југословенског државног јединства. Али, господо, Удружена опозиција бежи од програма, јер она нема ни једне мисли заједничке, а вечно говори о споразуму. И она стално говори о демократији, а први је захтев демократије да се пред народ и јавност изнесе јасан и одређен програм. Шта је то, господо, споразум, и где он треба да се склопи? Ја сам у Загребу сарађивао на листу, који се 10 година залагао за споразум, али за споразум, господо, у Југославији има само једно место, а то је југословенски Парламент. Сваки други споразум, који би личио на склапање неких уговора о миру, сваки други споразум искључен је и самим постојањем ове државе.

Та господа већ 7 година разговарају о споразуму и ми ништа не знамо до чега су дошли. Г. Давидовић 25 августа пр. год. у Крагујевцу немоћно се изговарао пред својим пријатељима да је тежак споразум било између Књажевца и Загреба. Ту је г. Давидовић открио једну тајну, али открио је само напола. Јер, господо, нико у јавности не зна да су се годинама водили неки преговори између Књажевца и Загреба, и нико не зна до чега су дошли и зашто су се разбили. Г. Давидовић ту лањске године изјављује како би он тај споразум између Књажевца и Београда непрочитан потписао. Ја не знам каква је потреба г. Давидовића да потписује непрочитан споразум између Књажевца и Загреба, кад он већ сам 7 година преговара а ни до чега није дошао.

У јуну месецу прошле године одлучила су оба крила Удружене опозиције у Београду и Загребу да изаберу један радни одбор, који ће припремити споразум. Тај радни одбор могао је до сада тешком муком да се састане само два пута, негде у октобру лањске године и крајем јануара ове године.

Господа су после тих састанака изјављивала, да међу њима нема никаквих несугласица и размислажења, да су основни погледи исти, да су односи најсрдачнији, и свет се после у чуду питао: па зашто онда нема споразума? „Обзор“ је после другог састанка радног одбора написао 3 фебруара о. г., да на расправу нису ни дошла питања, у којима би могло бити разних мишљења. Све је остало на информативним разговорима. И у томе су, господо, пихови споразуми, споразуми о томе, да уопште избегавају да спомену питања, о којима треба да се споразумеју.

Није ни чудо, што међу њима нема споразума, кад и о неким најобичнијим елементарним питањима влада највећа пометеност међу њима. Само да вам цитирам два чудна цитата. Тако „Обзор“ 11 јула пр. год. пише: „Ми хоћемо децентрализацију, а питање је преговора, да ли ће та децентрализација бити у форми аутономије, федерације или конфедерације“. Дакле децентрализација могла би ићи чак до конфедерације!

Један од доглавника г. Давидовића, г. Рибар у београдском „Народу“ 24 новембра пише: „Боље је створити једну чврсту заједницу са задовољним грађанима и у једној децентралистичко-централно сложеној организацији, него подржавати трајно насилно незадовољство у централистичкој организацији“. Ја мислим, господо, да се већа конфузија не може замислити!

Господо, Удружена опозиција не само што нема заједничког програма, него нема ни једне једине основне мисли заједничке. Ја признајем, да се не радујем томе, то је голема штета за државу, јер велике масе народне, заведене и заслепљене, стоје иза удружене опозиције. И зато је разумљиво, да међу њима не може доћи ни до каквог споразума. Не зна се ни под каквом фирмом се води политика. У самом Загребу постоје три фирме за исту политику: Хрватска сељачка странка, Сељачка демократска коалиција и Хрватски народни фронт. И сада, као кад коме треба: једанпут претставља Хрватску сељачку странку, други пут Сељачко-демократску коалицију, а трећи пут Хрватски народни фронт.

Господо, Стјепан Радић је био мало мудрији политичар. Он је био вођа хрватске сељачке странке и он је хтео да задобије градове, али увек је држао водство политике у Хрватској сељачкој странци. Г. др. Мачек пренео је средиште политике

у Загреб, у Хрватски народни фронт, у коме фронту одлучну реч воде Франковци и клерикалци. Из те екстремне кухиње води се подмукла кампања против сваког споразума уопште. Г. Мажуранић дошао је овде да нас учи, како треба да будемо за споразум. Ја сам опет слободан напоменути, да би њему за то проповедање било много више места у Загребу, и да би г. Мажуранић, ако ништа друго, могао да оде на Каптол загребачки, камо би, ако сам не може, могао да му отвори пут најближи његов пријатељ г. Шверљуга, и да на Каптолу загребачком међу бискупима и надбискупима упуту господу како би био потребан споразум.

У Удруженој опозицији, господо, влада потпун хаос у мислима и у организацији. Загребачко крило Удружене опозиције не изјашњава се у разговорима са својим савезницима о основним питањима државе, него тражи да му београдско крило Удружене опозиције изрази и поднесе свој програм и да га г. Мачек милостиво одобри. Па какав је уопште, господо, однос међу њима? Г. Давидовић устаје ванредно оштро против војвођанског крила Удружене опозиције. У своме писму од 29 августа 1935 год. и у својој штампи он побија неодмерене пропагаторе идеје о федералној Војводини. Војвођани агитују за слободну Војводну, а органи Мачекови устају одлучно у одбрану војвођанског крила Удружене опозиције. Г. Давидовић је дошао у сукоб и са Драгољубом Јовановићем и његовом политиком. А. г. Мачек је у почетку тога сукоба, изјављивао, да би с успехом Драгољуба Јовановића, у Србији и стварањем његовог сељачког фронта пола посла било свршено. Та су се господа доцније мало одрекла Драгољуба Јовановића, онда када је он почео све више истицати бољшевичку страну свога програма.

Па где је, господо, ту могућност да се нађе база споразума? И на којој основи уопште води политику г. Давидовић? Он ставља Мачеку на избор два система: или 8,9 или 10 самоуправних покрајина у истом односу према целини, или четири федералне јединице са самоуправним подјединицама. Мачек одбија и једно и друго. Г. Давидовића уопште прати један фатум у политици. Он је напустио све принципе у државној политици које је исповедао. Његови доглавници тврде да он од 1922 године, од познатог загребачког конгреса, заступа увек једну исту мисао. Међутим, господо, то је једна мистификација. Јер конгрес у Загребу од 1922 године био је нешто сасвим друго него што г. Давидовић данас ради. Он је био југословенски и унитаристички, а г. Давидовић се данас изјаснио за три посебна народа, и најмање он има права да говори о конзеквентности у политици. Од најкрућег централизма у Видовданском Уставу па преко „тврдога града Веље Вукићевића“, Давидовић је водио све политике у овој држави. Давидовић је напустио јединство народно, да би нашао споразум с Мачеком, и пристао на идеју о три народа, па се одмах уплашио од те идеје и изјавио да у нашој држави не може бити тријализма. И господа из Загреба слажу се да у нашој држави не може бити тријализма. Па зашто, господо, да не може бити тријализма, ако смо три народа, зашто господа беже од тога? Зато што су уверени да се то не може остварити. И бежећи од тријализма, г. Давидовић ставља се на базу хисторијских покрајина.

Ни тај принцип није извео до краја и морао се задржати на идеји о четири јединице са самоуправним подјединицама. Па ко гарантује да ће г. Давидовић имати снаге да задржи процес раздвајања тамо где он хоће. Којим правом, на пример, он Црној Гори и Војводини може одузимати исти положај? Ето видите, сам г. Давидовић зауставио се на пола пута, али ако крене тим путем и даље, на тој низбрдици нема више заустављања!

Осећајући немогућност начелног споразума у Удруженој опозицији г. Давидовић је својим савезницима почео сладити владавинску комбинацију, почео је препоручивати, да је једини пут непосредан, стваран и остварљив програм, да треба ићи за остварењем реалних жеља кроз сарадњу у државној управи. Загребачки трабанти Светозара Прибићевића, који се редовно скупљају у Светојеронимској дворани, одмах су загризли у удицу и изјавили, да су приправни за позитиван рад, па макар се и упрљали, јер су ти чистунци приправни за један велик интерес да се и упрљају. А видите, г. др. Мачек, човек исправан и доследан, остао је хладан и на те сиренске гласове.

Господо, у овом лутању без циља и без правца г. Грол је дошао на мисао, да у Суботици подели државу на две заједнице, једну с претежном српском већином, а другу опћу државну заједницу. То су опет два фронта, онаква два фронта, каква је проповедао и г. Стеван Ћирић.

Г. Давидовић не зна шта ради, и не зна шта хоће и куда иде. Али г. Мачек зна шта чини и зна за чим иде. Он то не казује својим савезницима, али указује на други начин страној штампи, да наше питање пласира пред међународни форум. У страним новинама, у бугарским листовима, напосе у листу „Зора“, у словачком сепаратистичком листу „Словаку“, 13 октобра и у великом енглеском листу „Daily Telegraph“ 12 новембра 1935 год. г. др. Мачек је јасно казао, за чим иде и шта хоће. Његове мисли могу се сабрати од прилике у ово: Национални и политички суверенитет са свим консеквенцијама. Посебни посве изразити териториј са политичким не етнографским границама, на ком долази до изражаја потпуно слободан хрватски народ. Од тог суверенитета даће хрватски народ ставити део државној заједници, колико треба за заједнички наступ према иностранству. Зато је минимални програм — натраг у 1918 годину. Дакле, натраг у доба, када државе није било, па да се из почетка почне преговарати.

А шта би то г. Мачек допустио заједници? Он би допустио заједничко министарство војно, иностраних послова и финансија. Допустио би, каже, и једнога шефа државе, али се не каже, ко је и што је тај шеф државе. Само и заједница ових министарстава изгледа чудновато. Војска српска има да буде са српским официрима, а хрватска са хрватским официрима. У заједничку касу давале би независне државице квоту за заједничке послове. Заједничка скупштина имала би бити састављена од делегација парламената независних држава. Тако би се саставила заједница од 6 — 7 независних држава: Србија, Хрватска, Словенија, Војводина, Македонија, и Црна Гора; Босна би била седма, ако не би била подељена између Србије и Хрватске. Само не знам, да ли би војска била подељена на

седам држава, јер ако су те државе суверене, онда би свака од тих држава требала да има своју посебну војску. Сва министарства осим поменутих била би потпуно независна од заједнице.

Господо, то је програм који би нашу државу довео у гори положај него је пољски вето довео Пољску. Како би већина министарстава била независна од државне заједнице, значи не само да би правосуђе, просвета, него и саобраћај, новац, поште и све друго било подељено у седам државица и онда, господо, изволите замислити живот те заједнице и начин како би она требала да живи. И ја сад питам г. др. Мажуранића, може ли го бити база за споразум за којим он тежи? (Др. Мажуранић: То није њихова службена база, то су приповести.) То није демантовано, то је потврђено на свима странама. Уосталом, да не мислите да је то нешто што није потврђено и са стране г. Мачека и његових агитатора, ја ћу вам изнети шта је 16 фебруара било ове године у Сиску на једној скупштини, на којој је говорио и народни заступник Људевит Томашић, који је говорио овако: „Питају нас шта значи слободна Хрватска? Одговарамо им: потпуни суверенитет хрватског народа на етнографском и политичком територију. Хоћемо хрватски сабор у Загребу и њему одговорну хрватску владу. ...На дан 5 маја прошле године разбили смо прозор на тамници, а сада је на нама да разбијемо и врата, па да изађемо на слободу. Само слободан хрватски народ може и разговарат ће са слободним српским и словеначким народом. Ми смо зато да буде слободна Хрватска, слободна Србија и Слободна Словенија итд. а то ће бити онда када буде у држави само сељачка политика“. Дакле потпуна потврда ове политике и са стране најближих пријатеља г. Мачека. Ово је не само слободно говорено, него и слободно штампано у Југославији, и заплењено је тек онда кад је било растурено у свима крајевима где је требало да се растури. Ми побијамо овде федерацију и кажемо да је нећемо, јер она слаби државу. Али ово што г. Мачек износи као свој минималан захтев, враћајући се на 1918 годину, ово, господо, није ни конфедерација, ово уопште није држава, ово је некакав савез сличан Малој Антанти и ништа друго. И док се тако говоритамо, г. Давидовић уљуљан у своје снове и даље уверава своје пријатеље у Србији да се ради само о широким самоуправама. Колико су помућени погледи г. Мачека на ово питање види се из тога, што он у том истом разговору доказује како Швајцарци тј. Немци и Италијани и Французи у Швајцарској могу бити један народ, а Срби, Хрвати и Словенци у Југославији, Југословени, не могу да буду један народ. Уз овакве појмове о народу, разуме се да је тешко наћи споразум и да је тешко створити једну здраву концепцију о јакој државној и народној заједници. Овим плановима, господо, о парцелацији Југославије — јер то није ништа друго него парцелација — хоће се да ми сами себе осакатимо и извршимо оно што су на другим народима чинили странци. Допустите ми, господо, да вам изнесем како је један француски историк који је недавно умро, по имену Jacques Bainville у својој историји о два народа, о Французима и Немцима, говорио о столетним односима између ова два народа. Сам ројалиста и члан ројалистичког удружења L'Action Française он

износи и уздиже заслугу Бурбона за француску нацију и налази особито два велика њихова дела у историји Француске. Као прву заслугу Бурбона истиче што су провели унификацију француског народа, а друга је заслуга што су спречили уједињење Немачке. Jacques Bainville налази да је највеће историјско дело што су Бурбони Вестфалским уговором од 1648 године створили организовану немачку монархију. Он каже: „На немачком партикуларизму, на личном интересу, на супарништвима, на самољубљу принчева и племена германских створили су неразмрсиви систем...“ Ето како је у 17 веку Француска умела да даде Немачкој либералан систем, одређен да одржава анархију! Сва политика Француске монархије тежила је за тим да подели Немачку и да је одржи у стању анархичног расула. Француска на основи система Вестфалског мира имала је бити заштитник германских слобода. Он слави и Луја XVIII, што је после револуције и Наполеона, прихватавши начело легитимитета, бечким уговором о миру 1815, постао заштитник малих и средњих немачких држава.

Код нас, господо, као и да не треба Бурбона, да нам кроје отаџбину. Код нас сами родољуби хоће да створе организовану анархију југословенску, и они би дали земљи либералан устав, који би подржавао анархично расуло.

Господо сенатори, најопаснија мисао нашег политичког живота јесте стварање српског и хрватског фронта, како то желе г. Грол и г. Ђирић, а која се реч чула и у овом високом Дому. На овоме систему од два фронта, морају се неизбежно развити борбе, којима нема краја. На овим фронтима морају преовладати екстреми и на једној и на другој страни, и против хрватског сепаратизма устао би српски сепаратизам, а из једног и из другог сепаратизма, родио би се шовинизам, и моје је уверење, господо, да српски шовинизам и сепаратизам није ништа мање опасан него хрватски, а можда је још опаснији. То би, господо, било коначно и неповратно напуштање југословенске мисли, уништење јединог елемента измирења и хармоније у нашем југословенском јединству. То доводи пред једину алтернативу: или борба у којој може бити пауза и примирја, али никада краја, или непосредна подела и раздвајање. Пролазни споразуми значили би само прибирање снага за нове борбе, само етапе за коначно раздвајање. И у једном и у другом случају ми бисмо ишли за истим кобним циљем.

Сви ови планови, господо, праве се за решење хрватског питања. Нема сумње, да постоји хрватско питање, али ми верујемо да је једино могуће решење на основи југословенског унитаризма. Све је друго, господо, пропаст и за Србе, и за Хрвате и за Словенце. Једини је спасоносан споразум, који утврђује југословенско јединство, а то је мисао водила шестог јануара, и то је основно начело Устава од 1931 године. На томе је, господо, начелу изграђен и програм Југословенске Националне Странке, којој смо ми у већини чланови. У југословенској мисли, господо, не може бити ни мржње ни непријатељства ни за једно племе наше. Сигурно је да сепаратизам мора донети мржњу, ако га мржња већ није родила.

У сваком уређењу државе које одступа од истинског југословенског јединства, могућа је и хе-

гемонија и сепаратизам. Југословенски унитаризам једина је гаранција једнакости и равноправности у нашој држави. У томе лежи сигурност да ни у једном закутку Југославије неће Хрват бити подређен српској власти, ни Србин хрватској, него ће и један и други подлежати југословенској власти.

Тако ми схватамо, господо, југословенску мисао. А г. Мажуранић устаје овде и буну се против тога што спомињемо толико интегрално југословенско јединство. Ја, господо, нисам пријатељ оваких атрибута. Нама није потребно ни интегрално ни синтетично југословенство. Наша терминологија политичка је врло млада и оскудна, па се ми често препиремо и о домаћим изразима шта значе, а кад пређемо на стране изразе, онда се још мање разумемо. Ја, господо сенатори, мислим да југословенско јединство, да југословенство значи непоколебљиву и тврду веру да су Срби, Хрвати и Словенци један народ (Бурно плескање.) Само г. др. Мажуранић, ограђујући се од интегралног југословенства, заборавио је да нам каже какво он југословенство хоће, јер није довољно рећи: Ја нећу интегрално јединство, а не казати: хоће ли југословенство уопште. То треба, господо, да се зна. Ако они неће овако, ако ми можда рђаво радимо, нека кажу какво је то југословенство боље и праведније од нашег.

Господо, тврди се у агитацији, која се води против нас, да је унитаризам југословенски исто што и централизам. Већ је стотине путаказано и доказано да је унитаризам далеко од тога да буде исто што и централизам. Али знајући какво је искуство наша држава имала са централизмом, хоће ова агитација да се нама пребаце сви ти греси. Међутим, ни Устав од 1931 г. није централистички, и обмањује народ ко тако тврди. Устав који је нашу Отаџбину поделио у 9 бановина не може бити централистички, онако као онај који је нашу државу пре поделио у 33 немоћне, слабе и мале области. Овај је Устав окупио снаге народа у 9 бановина, и створио им могућност да се у њима развија најшира бановинска самоуправа. И није грешка Устава у томе, што је он тобоже централистички, него је зло и грешка у томе, што тај Устав није проведен. Унитаризам југословенски значи, господо, да је сав југословенски народ носилац државне воље и власти, и то се мора осећати не само у државном животу, него и у свима установама нашим. Бановинске самоуправе имају да омогуће слободан развој свих бановина, јер југословенско јединство значи равноправност и једнакост свих делова нације у нашој Отаџбини. А баш југословенски унитаризам може дати најшире самоуправе, које у стварној компетенцији могу бити врло близу федерацији, али без опасности да се разори државно јединство. Те самоуправе морају бити и финансијски осигуране, тако, да се избегне двоструко оптерећење народа и да се бановинама омогући и развој и процват.

Ми, господо, имамо великих тешкоћа у нашем државном животу, али такве тешкоће имали су сви народи, који су се уједињавали, и те тешкоће не би требале да забрињују, али нас морају забрињавати разорне тенденције, које се јављају иза тих тешкоћа. А у исто време јављају се и опасности споља и несрећеност Европе која нам забрањује да Отаџбину нашу слабимо, тако, да она са раслабљеним снагама

дочека дане који нас могу стићи. Једна од највећих опасности која пред нама стоји је сабласт Хабзбурга, која се пред нас подиже. Ја морам признати да је г. Министар иностраних послова могао да нас задовољи с изјавом да Отаџбина наша и Мала Антанта стоје одлучно против рестаурације Хабзбурга, али ми се чини да то још увек није довољно, и да би требало читав свет много гласније и много одлучније да чује, да сваки покушај повратка Хабзбурга на престо у Бечу и Пешти значи започињање немира у Средњој Европи.

Јер, у изјаве данашње аустријске владе не могу се полагати никакве наде, а опасност повећана је тиме што и у Паризу и у Лондону има фактора који с приличним симпатијама гледају на то, да се Хабзбурзи поврате на свој престо. Господо, једина концесија коју данашња аустријска влада чини, то је, да питање Хабзбурга није актуелно. Да ли оно сутра неће постати актуелно, то не знамо, али рад саме те аустријске владе упућује нас да будемо ванредно опрезни. Канцелар Шушинг био је 16 јануара у Прагу и то се сматрало као један нарочити знак приближења државама Мале Антанте. Међутим, одмах 19 јануара одржан је у Бечу један велики збор, конгрес домовинске фронте, која данас једина представља политичку вољу Аустрије. И кнез Штаремберг, подканцелар аустријски, вођа домовинског фронта, говорио је на том Конгресу ово: „Немогуће је одвојити аустријску историју од појма Хабзбурга. Немогуће је изграђивати Аустрију будућности, која не би ма у ком облику била укорењена у прошлости. Сасвим је немогуће порећи да је у току векова величина Хабзбурга била и величина Аустрије, невоља Хабзбурга невоља Аустрије. Здрава монархистичка пропаганда лежи апсолутно у правцу домовинске мисли. Ми можемо сасвим добро замислити да ће доћи час када ће се појмови Хабзбург и Аустрија опет спојити за срећу и процват њихов.“ То је, господо, био одговор Аустрије на срдчан дочек г. Шушинга у Прагу.

Вођа аустријских легитимиста барун Визнер 25 фебруара 1936 године у једном говору наглашава, да легитимисте иду раме уз раме са домовинском фронтом. Они се додуше не мешају у унутрашње односе других земаља, али се нападају да ће једном из ове језгре настати царство, у ком ће се и другим земљама дати могућност, да му се прикључе, чувајући своју народност. Господо, то су праве тенденције легитимистичког покрета. И, не треба схватити ово само као акцију једног удружења, јер легитимистичка организација је цела у домовинској фронти. Читав епископат са свим клером и Католичка акција је саставни део домовинске фронте. Епископат аустријски је још о Божићу 1933 године у божићној посланици казао, да ће Аустрија опет бити оно што је столећима била. Клерикализам аустријски, домовинска фронта, Католичка акција, епископат, легитимисте, влада аустријска, све то данас ради интезивно на повратку Хабзбурга. То је питање тако актуелно, да не може никада бити скинуто с дневног реда, и потребна је највећа опрезност свих држава Мале Антанте и целог света да се каже, ако се Хабзбурзи поврате, мира у Средњој Европи неће бити!

Господо сенатори, наша је Отаџбина окружена опасностима споља и потресана је годинама кризама

унутра, и у томе часу на челу владе Југославије стоји г. др. М. Стојадиновић, и како његови органи тврде, има један јединствени фронт с удруженом опозицијом, која не признаје чак ни Устав, ни законе државне. Господо, земља наша има право да зна, шта тај јединствени фронт значи, куда он води и за којим циљем иде. Докле г. др. Милан Стојадиновић иде на том једном фронту са удруженом опозицијом? То није и не сме бити никаква тајна! Тајна могу бити његови приватни послови, али где су у питању највиши интереси државе, има народ да зна куда се иде и како се државом управља. А доказ тога јединства, господо, видели смо ми и ових дана. После дебате о интерпелацији устала су два актера Удружене опозиције у Загребу, да бесомучно насрну и на Сенат и на мене лично, који сам у тој дебати говорио. Један бивши министар у Југославији и други државни секретар, г. Хенрик Кризман и г. Већеслав Вилдер, оба нас питају, у чије име говоримо, а они живе данас политички од милости Владимира Мачека.

Господо, ова два господина, који служе данас Владимиру Мачеку, у исти су час експоненти Светозара Прибићевића, и они воде политику на основи његових одвратних памфлета, штампаних у Паризу, и на основи инструкција и диктата које им он шаље. И кад се јављају ова два господина да бране др. Милана Стојадиновића против Сената Краљевине Југославије, онда ми питамо и имамо права да питамо, да ли непрекидан ланац води од др. Милана Стојадиновића до Светозара Прибићевића. Господо, ви ћете опростити, не би, додуше, заслужила ова два господина да толико вашу пажњу на њих обраћам, али ипак сам дужан да то учиним, јер ја познајем ту господу и треба да кажем ко су та господа која нам одричу право да говоримо о нашем јавном животу.

Хенрик Кризман био је министар у овој земљи. Он је управо заједно с Вилдером био бесомучан пропагатор најкрпућег централизма. Ако се не варама, у доба доношења Видованског Устава, тај је господин говорио овде у Београду: ја сам за Југославију, ако то не може да буде, ја сам за Србију, ако не могу бити Југословен, ја ћу бити Србин, јер нећу да будем Хрват. Он је, господо, о Хрватима пред Србима говорио у Београду тако ружно да су га Срби опомињали да не ружки и не грди толико Хрватство. И он се данас јавља као заштитник Хрватства против интегралних Југословена, и он нас пита у чије име говоримо. А у изборном закону морала је да буде унесена нарочита одредба да он може и испод количника добити мандат у вараждинском изборном округу.

А други господин, г. Већеслав Вилдер, ко је тај господин? То је, господо, искорењени човек без отаџбине, човек кога ништа што је човеку свето не веже с овом земљом, досељеник у првој генерацији, који се није ни родио у овој земљи. Кад се докопао власти, он је у централизму ишао толико далеко да је и скупоцено покушество из Банског двора у Загребу хтео да пренесе у Београд. Данас, кад је пао с власти, он говори и пише овако. Можда из љубави за Хрватство? Не, господо. Нема љубави у души и срцу тих људи. То је све освета држави, зато што су пали с власти. И из таквих људи рекрутују се агенти, трчкала г. др. Милана Стојадиновића у Загребу и у Хрватској. Али има још један интересантан тип у Загребу, кога многи од вас, господо, неће

познавати, а потребно је баш зато што је и он овде прискочио у помоћ др. Милану Стојадиновићу, да вам га оцрта са неколико речи. Ради се о др. Миливоју Дежману, директору „Обзора“, достојном другу Вилдера и Кризмана. Тај господин диригира три дневна листа у Загребу, и зато може да буде интересантан. Он стоји на левом крилу Мачекове странке, али ипак помаже г. др. Милана Стојадиновића, тако да „Самоуправа“ са задовољством преноси оно што „Обзор“ пише против Сената Краљевине Југославије. Треба да се зна ко је тај господин и шта он значи.

Господо, пред пролеће 1918 године — тај господин је писао у „Обзору“ низ чланака, који су после пренети у једну посебну књигу, у којој је хтео да прикаже своје погледе на решење југословенског питања. Онда, господо, када су и најколебливији људи почели да верују у остварење Југославије, онда је г. Дежман устао да доказује потребу решења југословенског питања у оквиру Хабзбуршке монархије. Он у тој књизи агитује да се створи југословенски покрет у Аустрији, који би био реакција на рад Југословенског одбора у емиграцији. Јер он каже: да Крфска декларација претставља и значи анексионистички екстрем. И г. Дежман ту доказује: како је потребно створити југословенску државу у оквиру савезних држава хабзбуршке монархије; како су сви политички фактори Јужних Словена за идеју југословенске државе у оквиру хабзбуршке монархије; како је у хабзбуршком државном савезу једино могуће решење југословенског питања; и каже да је: „уједињење Јужних Словена проведиво једино у државном савезу хабзбуршком, јер су, како смо изложили, испуњени сви предуслови да се може развити та нова држава“. Ето господо, то су политичке мисли тога господина у часу када је сав југословенски народ веровао у стварање Југославије. А данас тај господин прискаче у помоћ шефу југословенске Владе г. др. Милану Стојадиновићу, и у исто време он је највећи пуританац на Мачековом фронту, човек који удара жиг срамоте свакоме који је имао смелости да помаже политику 6 јануара. А видите, господо, тај пуританац је умео да искористи 6 јануар мало друкчије, него многи људи који су искрено и уз убеђења помагали политику 6 јануара.

Господо, 21 јануара 1929 године регулисана је пензија г. др. Миливоја Дежмана, регулисана је петнаестог дана после тога страног диктаторског акта Краља Александра. И тај господин, који је био шест месеци и осам дана повереник за социјалну скупштинску у Загребу, добио је признање пензије од 18 година, 5 месеци и 11 дана, јер му је признато 15 година и 8 месеци службе код Окружне благодотворне за осигурање радника, која се служба многим лекарима у овој земљи није признавала. И на тој основи он је добио 1929 године све од 1 маја 1924 године пензију од 22.176.— динара годишње. Он иде у ред оних пензионера, против којих је наш друг, сенатор г. Милан Марјановић водио тако упорну борбу у Финансијском одбору. Тај господин је под шестојануарским диктаторским режимом био члан Врховног законодавног савета. Увео га је тамо његов друг, његов интиман пријатељ г. др. Шверљуга, који је био исто тако министар шестојануарског диктаторског режима. И сада сви ми, који данас исповедамо да је 6 јануара дошао као нужда ради спасавања југословенског јединства, сви смо ми злочинци, а она го-

снода која су искористила 6 јануар, они су данас пуритански Мачековци.

Господо сенатори, чињеница да у Влади г. др. Милана Стојадиновића пресудан утицај врши дух клерикализма изазива оправдано неповерење према овом режиму. А један јединствен фронт његов с Удруженом опозицијом потенцира то неповерење, јер не знамо који су циљеви и докле иде овај фронт. И зато овај високи Дом не може према тој Влади узети други став, него онај који је дошао до изражаја у извештају Финансијског одбора.

Ја ћу гласати, господо, за извештај већине Финансијског одбора. (Аплауз и узвици: Живео!)

Претседник др. Љубомир Томашић: Господо сенатори, тиме је претрес о предлогу државног буџета у начелу закључен. Прелазимо на гласање у начелу, које се врши поименично. Молим г. секретара да изволи извршити прозивку господе сенатора.

Секретар др. Васо Глушац прозива г. г. сенаторе, и они су гласали овако:

Алексић Јован — за
Алибеговић Асим — за
Алкалај др. Исак — за
Алтипармаковић Јован — за
Анђелиновић др. Б. Гргур — за
Анић Лазар — за
Бањанин Јово — за
Богојевић Васа — отсутан
Видаковић Антун — за
Видаковић Љубомир — за
Виловић Осман — отсутан
Вранић Иво — за
Врбанић др. Милан — за
Вујић Павле — за
Вукотић Ђуро — за
Гавриловић др. Богдан — за
Гај Људевит — отсутан
Глушац др. Васо — за
Грасл др. Георг — за
Грегорић др. Густав — за
Десница др. Урош — за
Добрић Петар — отсутан
Драговић Милутин — за
Дујић Радослав — за
Ђорђевић Драгослав — за
Живановић Јеремија — за
Зељ др. Петар — за
Иванишевић Дон Фран — за
Ивковић др. Момчило — отсутан
Илићановић Димитрије — за
Јалжабетић Томо — за
Јеличић Божа — отсутан
Карамехмедовић др. Хамдија — отсутан
Корошец др. Антон — за
Ковачевић Томо — отсутан
Котур др. Ђура — отсутан
Крамер др. Алберт — за
Кретић Серафим — за
Круљ др. Урош — за
Кујунџић Андра — отсутан
Мајстровић др. Иво — за
Марјановић Милан — за
Марушић др. Драго — за
Махмудбеговић Сефедин — за
Милићевић Божић — за
Кукуљевић Сакцињски Фран — за
Љубибратић др. Саво — за
Мажуранић др. Желимир — за

Михалџић Стеван — за
Муфтић Салем — за
Немец др. Јосип — за
Обрадовић Пајо — за
Павелић др. Анте — за
Петковић Петар — за
Петровић Добросав — за
Плој др. Мирослав — за
Поповић Лака — за
Поповић Матија — отсутан
Поповић Ј. Милан — за
Протић Војислав — за
Пуцељ Иван — за
Радовановић Крста — за
Радуловић Марко — за
Самуровић Јанко — за
Селић Јоца — за
Симоновић Милан — отсутан
Смиљанић Крста — отсутан
Станковић Јован — за
Стевчић др. Душан — за
Стојадиновић др. Милан — за
Сулејмановић др. Џафер — за
Тимотијевић Коста — за
Томић Светозар — за
Тринајстић др. Динко — за
Убавић Павле — за
Улмански др. Саво — отсутан
Франгеш др. Отон — отсутан
Храсница др. Халидбег — за
Хрибар Иван — за
Џањуга Ватрослав — за
Црквенац др. Мирко — за
Џаковић Милован — за
Шверљуга др. Станко — за
Шиловић др. Јосип — за
Шола Атанасије — за
Шупериша др. Бењамин — отсутан

ПОСЛЕ ГЛАСАЊА

Претседник др. Љубомир Томашић: Изволите, господо сенатори, чути резултат гласања. Гласало је укупно 80 сенатора и сви су гласали за. Према томе објављујем да је у начелу прихваћен предлог буџета државних расхода и прихода са предлогом Финансијског закона за 1936/37 годину.

Господо, пре него што пређемо на претрес у појединостима, дајем одмор.

ПОСЛЕ ОДМОРА

Претседник др. Љубомир Томашић: Настављамо седницу. Пре него што наставимо рад, господо сенатори, морам да се коригирам с обзиром на објављени број сенатора који су гласали за предлог буџета у начелу. Тај број није 80 него 70 присутних сенатора који су гласали за буџет у начелу. То је била погрешка у читању.

Прелазимо сада на претрес у појединостима, и то Раздела I — Врховна државна управа. Пошто се нико није јавио за реч прелазимо на гласање. Гласаће се по партијама. Молим г. известиоца да прочита партију прву.

Извештач Јован Алексић прочита партију прву.

Претседник др. Љубомир Томашић: Прима ли Сенат партију прву? (Прима). Према томе објављујем да је партија прва примљена.

(За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији, у смислу чл. 102

Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примио цео буџет расхода Раздела I — Врховне државне управе, и то од партије 2 до закључно партије 45.)

Прелазимо на Раздео II — Пензије и инвалидске потпоре. Реч има г. Министар финансија.

Министар финансија Душан Летица: Господо сенатори, у експозеу о предлогу буџета за 1936/37 годину истакнута је огромна диспропорција која постоји између личних и материјалних издатака. За покриће личних издатака предвиђен је у буџету за 1936/37 годину укупан кредит од 5.010.542.012.— динара. Од ове суме одређено је за исплату пензијских и инвалидских припадљности, као и за исплату разних издржавања и народних признања, укупно 1.100.738.432.— динара, што значи око 1/5 свих личних издатака.

Према подацима које сам добио од подручних благајница, било је на дан 1 октобра 1935 године

личних пензионера	38.810
породичних пензионера	24.979

лица која примају разна издржавања и народна признања 441, дакле укупно 64.236.

Но број ових платеджника постепено расте, што се види из следећег прегледа:

на дан	лица	дин.
1 новембра 1935	64.309	87.426.657
1 децембра 1935	65.227	89.403.883
1 јануара 1936	65.484	90.952.740
1 фебруара 1936	64.706	90.172.876
1 марта 1936	64.802	91.564.156

Узрок овоме порасту лежи: 1) у великом броју активних службеника који по закону имају право на пензију и 2) у већем притоку пензионера из активне службе а малом отицају пензионера услед смрти или других услова под којима пензија по закону престаје. Кад се узме у обзир и чињеница да по смрти пензионера пензија прелази и на остале чланове породице, онда се може лако схватити како и зашто број пензионера лагано а постепено расте.

Да се не би овај процес, о коме се код нас годинама говори, развијао и даље у овом правцу; да би се подизање сваке године кредита на пензије зауставило, односно у најгорем случају ограничило на природни ток ствари, поверио сам проучавање овога проблема једном одличном нашем стручњаку, који ће, уз помоћ стручних сарадника, верујем, уронити у ово сложено питање и омогућити да се оно што пре правилно приведе крају.

Кредит, предвиђен у предлогу буџета за наредну буџетску годину, није подизан према кредиту за ову буџетску годину. То није чињено у претпоставци да ће садашњи кредит и поред изнете тенденције пораста бити ипак довољан, и то с обзиром на јесенас извршену редукцију додатака на скупоћу, која је обухватила и пензионере личне и породичне. Према томе, морам да исправим онај део извештаја већине Финансијског одбора, где се каже: „Ми морамо предузети на себе дужност да задржимо партију о пензијама, која се нарочито повећала у буџету за 1934/35 год. Пензије државних службеника су износиле за 1933/34 год. 295.558.923.— дин., а у наредној 1934/35 год. та је свота порасла на 374.674.884.— дин. Додатци личних и породичних свих државних пензионера и пензионерки износили су у 1933/34 г. 463.429.703.— дин., а у наредној 1934/35 год. они се пењу на цифру од 549.520.064.— дин., да у овом

буџетском предлогу достигну своту од 555.520.064.— дин. Када узимамо у обзир и пораст осталих позиција из ове партије, видимо да је она порасла за последње 2 године од 915.738.432.— на 1.100.738.432.— дин., односно повишена је за 185.000.000.— дин. Да би се задржало даље повећање ове партије, Финансијски одбор Сената наглашава да у будуће неће предлагати, нити пак одобравати буџетске предлоге који би допуштали да се ова партија и даље повећава”.

Ова напомена већине Финансијског одбора може дакле да се односи само на буџете прошлих година, а никако на предлог буџета за наредну годину, у којој таквог повећања ни нема.

По извештају већине Финансијског одбора каже се даље: „И ранији министри финансија су нам признавали да нису у стању да нам пруже тачан број и списак неких категорија државних платеджника, као и то: да нису у стању да се ухвате у коштац са сталним повећавањем броја таквих платеджника”.

Ја сам се потрудио да вам, господо сенатори, за ваше студије по предлогу буџета пружим врло детаљне податке из којих сте могли утврдити у којим се размерама креће број наших платеджника укупно. За пензионере могу вам те податке, овде данас, и детаљисати.

У нашој земљи данас има укупно 63.789 пензионера-ки, који примају своје пензијске припадљности на разним благајнама, а на терет државног буџета у укупном годишњем износу у 1.035.174.071,67 динара.

Тај број пензионера-ки дели се и то: на личне пензионере-ке. Бројно стање личних пензионера-ки износи 38.810 који примају годишње припадљности у износу од 734.540.052,19 динара.

По благајнама, на којима се исплаћују ове припадљности, они се деле овако: Код Главне државне благајне 4.605 лица, код Финансијске дирекције Љубљана 6.803 лица, код Фин. дир. Загреб 9.146 лица, код Фин. дир. Бања Лука 1.362 лица, код Фин. дир. Сплит 2.782 лица, код Фин. дир. Сарајево 2.999 лица, код Фин. дир. Подгорица 3.072 лица, код Фин. дир. Нови Сад 3.854 лица, код Фин. дир. Ниш 2.161 лице, код Фин. дир. Скопље 1.412 лица, код Фин. дир. Београд 622 лица. Укупно 38.810 лица.

По ресорима пензионери-ке деле се овако:

Код Врховне државне управе: Народно претставништво 8 лица, Претседништво Министарског савета 101 лице, Државни савет 6 лица, Главна контрола 126, Цивилна кућа Њ. В. Краља 2 лица, Канцеларија Краљ. ордена 1 лице.

Код Министарства правде 2.801 лице, код Министарства просвете 6.041 лице, код Мин. иностраних послова 100 лица, код Мин. унутрашњих послова 7.278 лица, код Мин. финансија 5.393 лица, код Мин. војске и морнарице 6.133 лица, код Мин. грађевина 1.157 лица, код Мин. саобраћаја 4.793 лица, код Мин. пошта, телеграфа и телефона 2.328 лица, код Мин. пољопривреде 687 лица, код Мин. трговине и индустрије 209, код Мин. шума и рудника 1.087 лица, код Мин. социјалне политике и народног здравља 559 лица, код Мин. за физ. васпитање народа нема ништа. — Укупно 38.810 лица.

На породичне пензионере-ке:

Бројно стање породичних пензионера-ки износи 24.979 лица, који примају годишње пензијске припадљности у износу од 300.634.019,48 динара,

По благајницама они се деле овако:

Код Главне држ. благајне 3.455 лица, код Држ. Хип. банке 99 лица, код Фин. дир. Љубљана 3.186 лица, код Фин. дир. Загреб 5.889 лица, код Фин. дир. Бања Лука 967 лица, код Фин. дир. Сплит 1.730 лица, код Фин. дир. Сарајево 2.299 лица. (**Др. Урош Круљ**: Шта ће нам све то?) Господине сенаторе, зато, што се у извештају већине Фин. одбора подвлачи, да нису довољни податци пружени и да ни садашњи Министар финансија као ни раније нису те податке поднели. Желео бих да удовољим Сенату, да Сенат знаде, да ти податци фактички постоје.

Код Фин. дир. Подгорица 1.813 лица, код Фин. дир. Нови Сад 2.736 лица, код Фин. дир. Ниш 1.682 лица, код Фин. дир. Скопље 736 лица, код Фин. дир. Београд 389 лица. — Укупно 24.979 лица.

То би били, господе сенатори, податци у погледу пензионера.

О инвалидима стање стоји овако.

У нашој земљи има укупно 70.142 инвалида који примају своје инвалидине на разним благајнама, а на терет државног буџета у укупном годишњем износу од динара 104.546.859,62 дин.

Горњи број инвалида дели се и то:

Примање по благајницама код:

		На личне породичне	
		лица	лица
Фин. Дирекција	Љубљана	2252	2868
"	"	Загреб	4010
"	"	Бања Лука	1219
"	"	Сплит	1685
"	"	Сарајево	2319
"	"	Подгорица	1056
"	"	Нови Сад	1821
"	"	Ниш	2203
"	"	Скопље	1027
"	"	Београд	281
Укупно		17873	52269

Због природног смањивања потребног кредита, кредит не би требао бити у предлогу у оволикој суми. Али због тога што ће по Уредби о изменама и допунама Инвалидског закона још 17.416 инвалида стећи право на инвалиду, морао се кредит задржати у висини буџета ове године.

Поред проширења броја лица која имају право на инвалиду, у поменутој Уредби, која се налази пред Финансијским одбором Народне скупштине, предвиђене су и извесне измене о томе кад се губи право на инвалиду. По садашњим законским нормама, инвалида се губи кад инвалид плаћа непосредне порезе преко 120.— динара годишње. Ова оштрина ублажена је у пројекту измена поменуте Уредбе. Према тим изменама инвалиде се неће губити одмах у целини чим се прекорачи порески цензус. Инвалида ће се у овом случају постепено снижавати. Према томе како порез расте, док се посве не угаси кад достигне порез одређену висину. Овако ће се уклопити оштре разлике којима се досада оправдано приговарало у круговима наших инвалида. Та постепена регресивна скала инвалиде изгледаће овако: до 120.— динара непосредне порезе прима инвалид целу инвалиду. Ако порез непосредни износи преко 120—130 динара инвалида се исплаћује само са 90 од сто. Ако износи 130—140 динара само 80%, ако износи 140—150 динара само 70%, 150—160 динара само 60%, 160—170 динара само 50% а тек ако порез

прелази 170.— динара годишње губи се посве право на инвалиду.

Ја мислим да ће се са овом Уредбом о изменама и допунама у Закону о инвалидима наши инвалиди моћи знатно користити.

То је, господе сенатори, о чему сам сматрао за потребно да вам накнадно пружим податке.

Претседник др. Љубомир Томашић: Пошто се нико више од господе сенатора није пријавио за реч, прелазимо на гласање о Разделу II — Пензије и инвалидске потпоре.

Молим г. известиоца да чита партију по партију II Раздела.

Известилац Јован Алексић прочита партију 46.

Претседник др. Љубомир Томашић: Прима ли Сенат партију 46? (Прима.) Објављујем да је партија 46 примљена.

(За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији, у смислу чл. 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примио цео буџет расхода Раздела II — Пензије и инвалидске потпоре, и то од партије 47 до закључно партије 55.)

Тиме је цео буџет расхода Раздела II — Пензије и инвалидске потпоре примљен и у појединостама.

Прелазимо на Раздео III — Државни дугови.

Има реч г. Министар финансија.

Министар финансија Душан Летица: Господе, сенатори, пошто је трогодишњи деломични мораториум за плаћање наших страних дугова, закључен на дан 26 јула 1933 г., истекао 13 октобра 1935 г., а с обзиром да се економске прилике у свету, па следствено и у нашој земљи, нису у толикој мери побољшале да би нам омогућиле да приступимо редовним уговорним плаћањима о нашим спољним емисијама, ангажовани су у своје време нови преговори са Националном асоцијацијом француских портера у циљу регулисања купонске службе по српским предратним зајмовима и 7% стабилизационом зајму од 1931 год.

Ови су преговори завршени са успехом и постигнут је нов споразум који предвиђа продужење досадашњег мораторног стања за нови период времена од 2 године, рачунајући од 14 октобра 1935 до 13 октобра 1937 год. и то на следећој бази:

1) 15% од вредности доспелих купона исплаћиваће се у страниј уговорној монети;

2) за 55% од номиналне вредности купона издаваће се нове 5% фондинг обвезнице са роком амортизације од 22 и 21 године;

3) из преосталих 30% конституисаће се амортизациони фонд за откуп првобитних обвезница који ће се распоредити на цео период од 22 године.

У самом почетку преговора нарочиту тешкоћу представљало је питање начина регулисања француске порезе на фондинг обвезнице. Ова је пореза у 1935 години повишена од 20 на 25% од номиналне вредности, а према конвенцији од 26 јула 1933 год. део од 10% поменуте порезе имала је да сноси и исплаћује наша држава приликом откупа фондинг обвезница на берзи у циљу амортизације. После многих интервенција и предаје званичне ноте од стране Краљевског посланства у Паризу, француска влада

је под 31 октобром 1935 г. донела уредбу на основу које се француска пореза на фундинг обвезнице од 25% има у будуће наплаћивати не од номиналне већ од берзанске вредности обвезница. На тај начин постигнуто је једно осетно олакшање терета за нашу државу по већ емитованим фундинг обвезницама на основу Конвенције од 26 јула 1933 г., с обзиром да се она плаћа као што је напред поменуто, приликом откупа фундинг обвезница на берзи у циљу амортизације.

Карактеристике новог споразума о двогодишњем делимичном мораторијуму могу се резимирати у следећем:

Пре свега је од интереса напоменути да се новим споразумом ступа у једну нову фазу начина регулисања наших спољних обавеза. Купони се не хоноришу у пуном свом износу већ само за 70% од њихове номиналне вредности. Користи које из тога проистичу за нашу државу су вишеструке;

Пре свега умањује се емисија нових фундинг обвезница за 30%, а самим тим и њихова купонска и амортизациона служба за цео период од 22 године;

Затим, споразумом да се из тих 30% конституише специјални амортизациони фонд за откуп првобитних обвезница, који ће се распоредити на све време трајања фундинга, тј. на 22 године, умањиће се, већ за време саме двогодишње консолидације, и номинални износ купона за консолидацију, чиме ће се и сама емисија новог фундинга још више умањити;

Даљим, пак, откупима за преостало време умањиће се, како главница нашег спољног задужења, тока и њему одговарајућа интересна служба;

Сем тога, није потребно нарочито наглашавати чињеницу да ће ови откупи пружити могућност оживљавања тржишта наших старих зајмова, што ће у крајњој линији повољно утицати и на побољшање нашег кредита у иностранству.

Новим споразумом изостављена је потпуно могућност опције за наплату купона у динарима, што ће претстављати знатно олакшање за државну благајну.

Исто тако потпуно је отпала обавеза наше државе за исплату француске порезе на нове фундинг обвезнице коју ће, у будуће, у целости свих 25% сносити сами портерери, а с обзиром да је она сада знатно смањена напред поменутом француском уредбом.

Најзад, вредно је истаћи још и чињеницу, да ће се, према новом споразуму, консолидација доспелих купона вршити без обрачунавања интереса од дана доспелости купона до дана консолидације, што ће такође претстављати осетно олакшање терета за државну благајну. Исто тако, у могућности сам да обавестим овај високи Дом да су у току преговори о регулисању интересне службе и то обадва Блорова зајма из 1922. Споразум по овим зајмовима биће заснован и изведен по аналогним принципима, као и споразум са имаоцима наших зајмова у Француској. Исто тако у могућности сам да известим Сенат да су приведени крају и преговори о провизорном регулисању наших обавеза према француском трезору, наших плаћања према заједничкој каси и према друштву Јужних железница. С обзиром на потешкоће и финансијске и валутне природе, које нам је донело ово привредно тешко доба, ови споразуми као и за прошле три године, обухватили су само делимично регулисање односних обавеза. Али,

овог пута и ово делимично регулисање повољније је од оног ранијег. Оно се односи само на две године, а обавезе преузете овим споразумом извршиће се само у малом делу у девизама, а далеко већи део биће исплаћен у динарима везаним за извоз наших добара. У овом погледу учињено је отступање само према француском трезору, који по природи ствари не може да се бави трговачким пословима, али је и обавеза плаћања у девизама према њему сведена на умањен износ, који ћемо моћи поднети.

1) Према тим споразумима плаћаће се годишња сума од по 4,000.000 фр. фр. француском трезору на име аконтације дужних интереса по авансима француске државне благајне, исплаћује се у тромесечним ратама од по 1,000.000 фр. франака у девизи, рачунајући од 14 октобра 1935 године;

2) Друштву Јужних железница за наредне две године, почев од 14 октобра 1935 г. плаћаће се 15% од његовог годишњег потраживања, с тим да се од одговарајућег годишњег износа друштву има исплатити у девизама по 2,000.000 фр. франака годишње, односно по 500.000 фр. франака тромесечно, а да се остатак суме стави друштву на расположење преко француског клиринга или у интерним динарима са примом, уз напомену да би се употреба исплате износа у динарима имала доцније споразумно утврдити;

3) Заједничкој каси за наредне две године, почев од 14 октобра 1935, плаћаће се 15% од њеног годишњег потраживања, с тим да се од одговарајућег годишњег износа заједничкој каси има исплатити у девизама по 2,000.000 фр. франака годишње, односно по 500.000 фр. франака тромесечно, а да се остатак суме стави заједничкој каси на расположење преко француског клиринга или у интерним динарима са примом, уз напомену, да би се употреба исплате износа у динарима имала доцније споразумно утврдити.

Претседник др. Љубомир Томашић: Пошто се нико није јавио за реч, објављујем да је завршен претрес III раздела. Прелазимо на гласање. Молим г. известиоца да прочита партију 56.

Известилац Јован Алексић прочита партију 56.

Претседник др. Љубомир Томашић: Прима ли Сенат партију 56? (Прима.)

Објављујем да је партија 56 примљена.

(За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији, у смислу чл. 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примио цео буџет расхода Раздела III — Државни дугови, и то од партије 57 до закључно партије 59а.)

Прелазимо на претрес раздела IV — Министарства правде. Реч има г. Министар правде.

Заступник Министра правде и Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Цветковић: Господо сенатори, промена политичких, економских и социјалних прилика, која је изазвана светским ратом, проузроковала је битне измене у позитивном законодавству у читавом културном свету. Ваљало је законодавство прилагодити садањим животним приликама. И у нашој држави, која, можемо са поносом рећи, у погледу реформи позитивног права, корача напореда са најкултурнијим државама света, — такођер је у многом погледу извршена радикална реформа позитивног законодавства. Данас ми имамо српско законодавство, бар у главном онакво какво имају остале културне државе.

Рад на законодавном пољу.

У овом излагању ја ћу се ограничити на то, да споменем само најважније судско законодавство, донето после ослобођења и уједињења.

Наш кривични законик израђен је на потпуно модерној основи и са познавањем наших специјалних прилика, тако да се може мерити са најмодернијим кривичним законима у свету. Грађански парнични поступак, Кривични судски поступак и Ванпарнички поступак, који такође припадају нашем новом унифицираном законодавству, могу се и критиковати. Али несумњиво је да, и поред извесних недостатака они претстављају напредак према ономе законодавству, које је пре ступања на снагу ових законика важило у појединим правним подручјима наше државе. Менички закон и Стечајни закон такође се могу убрајати у посве модерне законике. Закон о извршењима и обезбеђењима, и ако није још ступио на снагу, претставља такође добро законодавно дело, и његова ће се вредност видети тек онда када се уведе у живот. Уводни закон за закон о извршењу и обезбеђењу израђен је у Министарству правде и изнеће се пред Народно претставништво када буде томе време. Могао бих вам још набројати низ закона и уредаба израђених у Министарству правде, који су озакоњени и ступили у живот. Али ја сматрам, да бих тиме само одузео драгоцену време г.г. сенаторима, без велике стварне потребе. Мени се чини, да је потребније да г.г. сенаторе упознам макар и у најкраћим потезима са трима законским предлозима, који су израђени у Министарству правде, и од којих ће два, верујем, у скоро време постати законима.

Пројект Закона о судијама израђен је готово дефинитивно. Рађен од стручњака, познавалаца нашег правосуђа и стања у коме се налази судијски ред, он садржи масу одредаба којима ће се, несумњиво, подићи и углед и делатност нашег судијског реда. Независност, сталност и некретност судија, основни елементи појма судијског позива, потпуно су загарантовани овим законским предлогом. На тај начин, доношењем овога закона и његовим ступањем на снагу, извршиће се наређења члана 101 нашег Устава.

Пред Народном скупштином налази се и предлог Трговачког законика. И он је израђен на модерним принципима науке и са познавањем стварних прилика у нашој држави. Вероватно је, да ће и овај законик ускоро бити стављен на дневни ред у Народно претставништво.

Предлог Грађанског законика на коме већ десетинама година раде наши најпознатији правници, — цивилисте — није још добио свој дефинитивни облик. Али томе се не треба чудити, господо. Грађански законик је основни законик, који регулише, са малим изузетцима, скоро целокупно приватно право. Услед тога није никакво чудо што су се по појединим правним питањима, која тај закон треба да расправи у виду законских норми, појавила разна и често врло супротна мишљења код наших најпознатијих правних стручњака. При овоме су имале знатног удела не само чинионица да смо ми до скоро имали шест правних подручја у нашој држави, са разноликим законодавством и правним обичајима, него и чинионица да су животне прилике и правна схватања данашњице битно различите од оних које су владале у временима када су доношени поједини грађански законици, који важе и данас на територијама појединих правних подручја у нашој држави. Могу вам рећи и то, да се у Министарству прав-

де чине непрекидни напори да Грађански законик као предлог законски добије што пре дефинитивни облик, како би се могао изнети пред Народно претставништво. У том циљу предлог Грађанског законика послат је на мишљење како нашим стручњацима тако и свима оним установама и организацијама, које о овоме предлогу могу и треба да даду своје мишљење.

Управа и организација правосуђа.

У погледу судске управе и организације правосуђа учињене су од ослобођења на овоме такође знатне реформе. На целој територији Апелационог суда у Београду, Апелационог суда у Скопљу и Великог суда у Подгорици, место дотадањих првостепених судова устројени су окружни и срески судови. На површини од 248.665 км², на којој у Краљевини Југославији станује преко 15 милиона становника, данас постоје: 371 срески суд, 69 окружних судова, 7 апелационих судова и 1 касациони суд са одељењима у Београду, Загребу, Новом Саду, Сарајеву и Подгорици.

На овоме месту морам са жаљењем констатовати, да ни до данас није постигнуто стварно јединство Касационог суда. Рећи ћу само то, да је чинионица да ми ни данас немамо јединственог касационог суда, од највеће штете по једнообразност наше јудикатуре, нарочито у погледу нашег новог законодавства. А од колике је штете неједнака јудикатура у нашим судовима на разним правним подручјима, мислим да је свима нама добро познато. Уверен сам чак, да ће се и поред свију тешкоћа, на које се у овом погледу наилази и може наићи, ипак у скоро време приступити коначном решењу питања јединственог касационог суда.

Осим реорганизације наших судова учињено је много штошта и у погледу тога да се убрза и олакша како општење народа са судовима, тако и само судско пословање. Ако се у овом погледу и није сасвим успело, није кривица само до Министарства правде, већ и до општих економских и политичких прилика.

Треба нагласити, да је по статистичким подацима, које је Министарство правде почело сређивати, у току 1934 године било грађанских предмета 962.507 од којих су у току те године решени 703.575 предмета, што чини преко 70%. У истој години било је код наших судова 558.924 кривичних предмета, од којих је решено 389.098 предмета, што такође чини преко 70%. Према овоме излази, да је од прилике сваки девети становник Краљевине Југославије имао по један предмет код суда у току 1934 године.

Сматрам да треба нагласити и то, да је реорганизација нашег судског уређења изведена са минималним расходима. Шта више може се рећи, да је организација окружних и среских судова од Београда до Београдске, Цетиња и Бара изведена са невероватно малом сумом тако, да то без претеривања претставља скоро феномен у правном животу једног народа. За организацију тих судова била је у буџету за 1934/35 г. предвиђена само сума од дин. 5,000.000, па и та сума у Закону о буџетским два-наестинама је изостала.

Поред реорганизације редовних судова извршена је и организација управних судова, којих данас има 6. Иако је управно судство и управно суђење код нас релативно нова појава, ипак послови код управних судова постају сваки даном све обилнији тако, да су поједини управни судови већ данас пре-

трпани. У току 1934 г. само код београдског Управног суда остало је нерешених 7.694 предмета а код загребачког 5.142 предмета. Настојавања да се још у овом буџету омогући повећање броја управних судија и осталог особља, како би се могао убрзати рад код правних судова, остала су безуспешна услед тешких финалсијских прилика. Надати се, да ће се ипак у скором року моћи наћи могућност за повећањем броја судија и осталог особља.

И у погледу Шеријатских судова учињени су знатни кораци. У свима местима готово где је то потреба захтевала установљени се шеријатски судови, у оним крајевима где дотле они нису постојали.

Сматрам да треба истаћи чињеницу да је број судија у нашој држави, у сразмери са огромношћу посла, који судови данас обављају, несразмерно мали. Економске и опште прилике у читавом свету учиниле су, да је број парница и других судских послова умногостручен, с обзиром на број истих пре рата, док је број судија и осталог судског особља само незнатно повећан. И данас на читавој територији наше државе имамо окружних судова са по четири до пет судија свега. Овакви окружни судови у ствари су у немогућности и да правилно функционишу, јер за суђење најтежих кривичних дела потребно је веће од 5 судија, а поред тога у сваком окружном суду потребан је по један истражни судија, као и по један судија за млађе малолетнике и стечајни судија. Услед тога нису ни данас ретки случајеви, да се други, а не надлежни суд, морају делегирати за пресуђење најтежих кривичних дела, што је од велике штете и за сам народ, јер се излаже излишним трошковима, а и за углед нашег правосуђа.

Ни срески судови нису у бољем положају. Знатан је број среских судова који данас имају само по једног судију или само старешину. Државна тужиштва такође немају довољан број чланова државног тужиштва. У погледу осталог судског особља не стојимо такође добро. Има среских судова са по једним па чак и без једног судског приправника, и окружних судова са по два до три судијска приправника што је апсолутно недовољно.

Свима од вас је довољно познато стање нашега судства те се на томе нећу дуго задржавати. Рећи ћу то, да је материјално обезбеђење судија, чланова државног тужиштва и нижег судског особља испод онога, које би требало да буде у једној модерној држави. Од колике је то штете по добро правосуђа, остављам вашој оцени. Сматрам пак потребним да нагласим, да је већина судија успела да очува и поред свију тешкоћа и свој и углед правосуђа. Надам се ипак, да ће новим Законом о судијама бити знатно побољшан положај нашега судског реда.

МАТЕРИЈАЛНИ РАСХОДИ

Са жаљењем се мора констатовати да су кредити како за личне тако и за материјалне расходе предвиђени у овом буџету веома скучени.

У погледу судских зграда може се рећи, да изuzeв двеју модерних судских палата, у Љубљани и Сарајеву, и неколико судских зграда које колико толико могу одговарати својим наменама, све остале судске зграде у таквом су стању, да апсолутно не могу да задовоље потребе судова. Уопште узевши мора се признати, да се од рата на овамо судским зградама поклањала најмања пажња. И у самој

престоници, а и у Загребу, скоро сви судови смештени су у зградама, које не одговарају сврси којој су намењене. Али не само да се није ништа радило на подизању судских зграда, већ су и кредити за оправке и одржавање постојећих зграда, одобравани у појединим буџетима и дванаестинама, тако скучени, да судске зграде данас у многим местима изгледају врло лоше.

Кредити за намештај и канцеларијске потребе судова, предвиђени овим буџетом, такође су минимални. Кредити за остварење судских библиотека уопште нису предвиђени овим буџетом. Изгледало би, као да су судске библиотеке излишан луксуз. Међутим, оне су насупрот потреба за правилан рад у судовима. Јер ново законодавство захтева од наших судија много више студирања и читања стручне литературе. Међутим судија је данас у немогућности да прати стручну литературу, пошто је она веома скупа, а судија почетник у мањим местима прима данас на име свију припадљивости једва нешто преко хиљаде динара месечно.

И остали кредити, као н.пр. на име путних и селидбених трошкова, за набавку канцеларијског материјала, на име трошкова кривично-судског поступка, итд., такође су мали. Напомињем, да су нови судски поступци изазвали и нове расходе, који се предвиђеним кредитима тешко могу подмирити. Данас је апсолутно немогуће плаћати из судских каса сведочке дангубе у кривичним процесима, и ако је то изрично наређено у Законику о кривичном судском поступку.

И поред законске могућности, да наши судови могу директно саобраћати са чехословачким, пољским и бугарским судовима, а делимично и са аустријским и италијанским судовима, јер им то омогућавају конвенције о узајамној судској помоћи закључене са тим државама, наши судови данас не могу стварно саобраћати директно са судовима поменутих држава. Разлог је томе недостатак кредита за поштарину у међународном правном саобраћају. Услед тога трпи и брзина поступка и државна каса.

У нашој држави данас постоје: 11 казних завода, 2 завода за принудан рад, 4 завода за васпитање и поправљање деце и млађих малолетника, 3 завода за лечење и чување неурачунљивих лица и 3 завода за лечење пијаница. Може се рећи без претеривања, да су ови заводи бар релативно добро уређени и да одговарају у главном како захтевима правне науке тако и нашим стварним потребама. Што се тиче кредита предвиђених овим буџетом за те заводе, може се рећи да су и они минимални. Целокупно бројно стање осуђеника данас износи преко 10.000 лица, а у буџету је предвиђено свега око 800 службеника и чувара за те заводе. И у погледу кредита за одржавање ових завода овај буџет показује велику штедњу.

Од 1929 године, када су послови Министарства вера пренети на Министарство правде, донети су скоро за све вере нови верско-политички закони, којима је дата свакој појединој вери широка аутономија. Поменућу најважније од тих закона: Закон о српској православној цркви, Закон о верској заједници јевреја, Закон о евангелистичким хришћанским црквама и о реформованој хришћанској цркви и Закон о исламској верској заједници са уредбом о изменама и допунама тога закона. За све поменути вероисповести израђени су и организациони статут, (Устави).

За све вере, за које су донети закони, предвиђене су у глобалној суми и сталне државне помоћи, које се свакој појединој вероисповести исплаћују у месечним износима. За основицу је узет буџет за 1929/30 годину.

У погледу ратничких гробља може се рећи да је урађено прилично, мада ипак недовољно. Подигнуто је преко 20 костурница у земљи и 6 костурница у иностранству, а у изградњи су још 10 костурница.

За територију Апелационог суда у Београду и Скопљу и Великог суда у Подгорици установа земљишних књига је потпуно нова. Због тога је по ступању на снагу Закона о унутрашњем уређењу, оснивању и исправљању земљишних књига и осталих закона који су са овим законом у вези, приступљено оснивању земљишних књига на подручју Београдског Апелационог суда у оним срезовима у којима је извршен катастарски премер. Основане су и већ функционишу земљишне књиге код 7 средњих судова на томе подручју, а у току је оснивање још код 14 средњих судова. Рад на овоме напредује споро јер су буџетска средства за оснивање и одржавање земљишних књига скучена.

Нагласио сам већ, да су кредити, предвиђени овим буџетом за ресор Министарства правде уопште мали, и да ће се са њима у току идуће буџетске године тешко изаћи на крај. Па ипак и са оваквим кредитима морамо бити задовољни. Јер наше економске и финансиске прилике налажу нам да принцип штедње спроводимо у свима гранама државне управе, па и у правосудју. Истина је да је штедња у правосудју врло штетна, а истина је и то, да се она у данашњим приликама није смела пренебрегнути. Надамо се да ће буџет за 1937/38 год. омогућити да се у ресору Министарства правде изведу многе и многе реформе и побољшања, неопходна за успешан рад судова и осталих установа у ресору Министарства правде.

Претседник др. Љубомир Томашић: За реч се јавио г. сенатор Шиловић.

Dr. Josip Šilović: Gospodo senatori, u novije doba pojavila se u nas jedna čudna pojava, da su lekari na svojim sastancima stali da traže da se dozvoli pobačaj sa socijalno-ekonomskih razloga. Ono, gospodo, što Jugoslavija najdragocenijega imade, to su divna naša djeca, to je nada naša, to je budućnost naša, to je sreća naša, to je jedino zadovoljstvo naše. A ne zaboravite onu latinsku: »nasciturus pro iam nato habetur cum de eius comodis agitur« — »dete začeto smatra se da je već rođeno kad se radi o njegovoj koristi«. Kad se javno traži i zahteva da se sa socijalno ekonomskih, tj. sa materijalnih razloga dozvoli pobačaj, kamo to vodi? Kamo to vodi, gospodo? Niko ne zna, koje će dete biti najdarovitije, najposobnije, koje će dete kad postane čovekom, svojoj domovini učiniti najviše usluga. Hvala Gospodu, svi smo mi seoska deca, seoski unuci i prauunci, jer sirotinja seoska nadoknađuje nedostatak u gradovima našim i u gradovima celoga sveta. Zato je preko nužno, da kažem ovde da se protivim ovome zahtevu i lekara i drugih ljudi da se odredba Krivičnog zakona, koja kazni pobačaj kao zločin, promeni i da se dozvoli pobačaj sa ekonomskih razloga.

Drugi predmet o kome hoću nekoliko reči da kažem i da upozorim g. Ministra pravde, g. Ministra socijalne politike i narodnog zdravlja i g. Ministra poljoprivrede, jeste upravo to, da preplaviše Jugoslaviju

bezprizorni, skitnice, tobož besposleni, a oni prosjače, i kad im se prilika pruži i krađu i pljačkaju. Mogli bi da se upotrebe i te kako za rad. Mi imamo u našoj domovini naših velikih predela, koji su močvarni i usled toga ti predeli uništavaju zdravlje naroda, koji ondje živi; ti predeli ne nose i ne vrede ništa, ali kad bi se oni uredili, bili bi najplodniji i narod bi tamo bio zdrav.

Mi, gospodo senatori, imamo § 52 Krivičnog zakona koji glasi ovako: »Za lice koje je u skitničanju, prosjačenju, bludničanju, učinilo u povratu ma koje krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti, sud će presudom izreći da se posle izdržavanja izrečene mu kazne ima uputiti u zavod za rad kao opasno za javnu bezbednost, ako nađe da je sklon vršenju krivičnih dela i sposobno za rad. Zadržavanje traje najmanje jednu a najviše 5 godina.«

Prema tome, naša Vlada imade sredstava u § 52 Krivičnog zakona da očisti ulice naše od ovih skitnica, od ovih prosjaka, od ovih pljačakaša, da ih otpremi onamo gde mogu krasno da koriste narodu svome, i ne treba ništa drugo, nego nekoliko žandarma koji će pripaziti na njih, i pitanje će biti rešeno. Mi ćemo time i gradove i sela naša osloboditi od njih, a oni, kada budu pet godina radili, i te kako radili, neće se više odati ni skitnji, ni prosjačenju.

Ja ću glasati za budžet Ministarstva pravde.

Претседник др. Љубомир Томашић: Пошто се нико више није јавио за реч, то објављујем да је завршен претрес о IV Разделу буџета, и прелазимо на гласање. Гласа се по партијама. Молим г. известиоца да чита редом партије буџета Министарства правде.

Известилац Јован Алексић прочита партију 60.

Претседник др. Љубомир Томашић: Прима ли Сенат партију 60? (Прима.) Објављујем да је партија 60 примљена.

(За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији, у смислу чл. 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примио цео буџет Раздела IV — Министарства правде, и то од партије 61 до закључно партије 194.)

Према томе је прихваћен цео буџет расхода Раздела IV — Министарства правде.

Прелазимо на претрес Раздела V — Министарство просвете. Молим г. Министра просвете да изволи узети реч.

Министар просвете Добривоје Стошовић: Господо сенатори, у овом моменту када се пред вама налази на решавању буџет Министарства просвете, ја стојим пред троструким задатком:

- 1) да вас упознам са данашњим стањем појединих врста школа и других просветних установа;
- 2) да вам бар у најкраћим потезима отворено изнесем тешкоће и запрете које стоје на путу њиховом нормалном прогресу и усавршавању; и
- 3) да вас упознам са оним мерама које Министарство просвете намерава предузети да се данашње стање поправи.

Уверен сам да ћете, упознати са свим овим околностима, моћи правилније ценити колико су оправдани — па ако не и скромни — захтеви у погледу материјалних средстава, која се у предлогу државног буџета за 1936/37 траже за ресор Министарства просвете.

Пре него што приступим излагању стања појединих категорија школа и осталих просветних установа, желим да вам изнесем слику која ће вам при-

казати темпо повећавања броја школа од дана уједињења до данас, јер сам уверен да баш у овој околности која, иако доказује видан прогрес наше просвете, треба потражити и разлоге због којих наше школе и по својој унутрашњој организацији и по спољашњем уређењу не стоје на оној висини како би то ми сви желели.

У моменту уједињења затекло се на данашњој територији наше Краљевине 5610 основних школа са 650.000 ученика и 11.000 учитеља, док почетак текуће школске године 1935/36 исказује 8.490 основних школа са 1.374.000 ученика и 26.700 наставника, што значи да је свака нова школска година просечно доносила по 170 нових школа, 43.000 ученика и 924 нова учитеља. Према буџетима државном, бановинским и општинским за 1935/36 годину предвиђен је за основну наставу укупан издатак од динара 621,346.000 (503,500.000 + 13,216.000 + 104,630.000) што значи за једног ученика 450 динара, (а за једну школу просечно 75.000 динара) годишње. Ако се ова цифра узме за подлогу долази се до закључка да је у раздобљу од уједињења до данас утрошена за народне школе свота од 7.814.000.000 динара.

Број гимназија у 1918/19 школској години износио је 120 са 42.700 ученика и 2050 наставника. У овој школској години њихов број износи 181 са 102.400 ђака и 4.800 наставника и повисио се је према томе за 61 школу, 59.700 ученика и 2750 наставника. Према државном и бановинским буџетима 1935/36 износи укупни годишњи издатак на гимназије дин. 121,680.000 (109,245.000 + 12,435.000) и то само за државне школе са 89.000 ученика што значи годишњи издатак од 1.470 динара за сваког ученика. У времену од уједињења до данас захтевале су према томе државне средње школе утрошак од динара 1.531.000.000.

Пре уједињења постојала су на данашњој територији наше државе два универзитета, у Београду и Загребу са по три факултета, обадва 1913/14 са 226 наставника и 2.095 студената. Данас имамо три универзитета са 20 факултета, 885 наставника и 14.611 студената. Годишњи издатак за све универзитете предвиђен је у буџету за 1935/36 са 67,261.000 динара, што значи да држава издаје за сваког студента по 4.600 динара годишње, односно да је издржавање универзитета захтевало до данас 842,500.000 динара.

Ове констатације изведене за три главна типа наших наставних завода доказују довољно јасно да су се и високе и средње школе развијале истим, ако не и бржим темпом, као и основне школе, стављајући из године у годину све веће захтеве на државни буџет, којима се није могло задовољити у пуној мери. Природна је последица тога да данас имамо врло велики број основних школа смештених у тесне и нехигијенске, врло често изнајмљене, зграде без најважнијих средстава; ретке су гимназије у којима се може држати нормална настава, него у већини случајева иста учioniца служи дневно за два одељења која, оптерећена великим бројем ученика, раде са скраћеним наставним часовима. Није боље стање ни код многих факултета који се боре с несташницом просторија и раде без потребних научних института и без довољних повчаних дотација.

С друге пак стране указује се као последица овог абнормалног темпа у приливу броја ученика у средњим школама и студената на универзитетима из године у годину све већи број апсолвентата средњих и високих школа који остају без запослења, извр-

нути штетним утицајима по њихову духовну, социјалну и политичку оријентацију.

Мислим да сам са ово неколико кратких података довољно јасно указао да досадашњи абнормални ток у средњешколском — високошколском образовању наше омладине претставља један од основних и најхитнијих проблема наше просветне политике, чијем ће се решењу морати приступити што скорије.

Тај проблем по мом схватању може се решити на један од ова два начина: — или да се овако несразмерно великом приливу ученика у предње две врсте школа стави нека врста бране, и заустави ово рапидно повећавање постојећих типова школа, а једновремено да се настане да се садашњим школама даде и боља унутрашња организација и повољнији услови за рад и усавршавање; — или, да се изврши коренита реформа целокупног нашег школског система путем преоријентације не само у погледу типова школа, већ и у њиховој подели по појединим реонима.

У решавању овог питања Краљевска влада намерава да пође овим другим путем — путем стварања нових типова школа, које ће оспособљавати нашу омладину за оне грађанске службе, које данас попуњавамо било странцима, било самоуцима, било аматерима. Краљевска влада жели да нашој земљи обезбеди онај просветни и културни ниво, који ће је довести до духовног и материјалног благостања, па стога ће се трудити свим силама да пружи најшире могућности целокупној омладини, без обзира на стање и друштвене класе, за успешно школско развијање и образовање за оне позиве, за које буде показивала наклоности и природне способности, и за чији рад и услуге националан живот буде осећао потребу. И у овом погледу Краљевска влада жели да своје делање спроводи на чисто демократским начелима.

Враћајући се на питање основних школа морам нажалост констатовати, да мрежа основних школа у нашој држави није још довољно изграђена. Једна основна школа отпада просечно на 29 км². Повољније стоје бановине: Дравска, која има једну основну школу на 18 км², Савска, на 21 км², Моравска на 25 км² и Дунавска на 28², а неповољније: Вардарска бановина, где основна школа долази на 33 км², Приморска на 33 км², Зетска на 40 км², Дринска на 41 км², и Врбаска на 43 км².

Још се јача разлика указује када се сравни стање по срезовима, јер и данас има целих срезова који немају више од четири школе (кладањски у Дринској и качанички у Вардарској бановини).

Из ових података види се да је мрежа основних школа у великом делу државе још увек ретка, а како по Закону о народним школама дужност подизања нових школских зграда и издржавање основних школа пада у дужност општинама, нема вероватности да би се у догледном времену могла изградити бар приближно нормална мрежа. Јер општине због економске кризе не само да нису у стању подизати нове школе него не могу ставити ни постојећим школама потребна средства за нормалан рад. Реткост је да која општина изврши потпуно школски буџет, напротив, врло су чести случајеви да школа не добије ни 10% у школском буџету предвиђених кредита, због чега врло многе школе остају без учила, књига, па и без послуге.

С ових разлога доведено је правилно функционисање основних школа, па и њихов опстанак, у пи-

тање. Једини начин да се овом злу стане на пут, био би преношење дужности издржавања основних школа на банске управе, тако да се из општинских буџета елиминирају школски буџети, а банске управе да у својим буџетима предвиде потребне кредите за издржавање основних школа, повисивши проценат бановинског приреза. На тај би се начин постигло да оваква школа добије потребне кредите за издржавање, па ако се приходи појединих бановина не би могли остварити у предвиђеним износима, ипак би се мањак расподелио на све школе равномерно и не би се могло догодити да поједине школе у сиромашним општинама остану без икаквих средстава за свој рад. Ова мера не би никако значила ново оптерећење грађана, јер би се са повишењем бановинског приреза пропорционално смањило општински прирез, шта више рационална расподела кредита из бановинских буџета имала би за последицу да би допринос грађанства за народне школе могао бити осетно мањи него данас.

Решавању питања једноликих школских учбеника у основним школама целе Краљевине већ је приступљено, и расписани конкурс донео је, судећи по броју пристиглих рукописа, добре резултате. Разуме се да ни ова акција, која је потекла из најбољих настојања да се с једне стране ђацима даду што боље и јефтиније књиге, и с друге стране да се уједначи настава у целој држави, није остала поштеђена од замерки и протеста. Уверен сам да сам својом изјавом, која је пре кратког времена објављена у дневној штампи, обескрепио све неоправдане приговоре.

У унутрашњој организацији основне школе стоји још увек отворено питање обавезног осмогодишњег школовања односно питање више народне школе. Закон о народним школама од 1929 донео је у томе погледу позитивне одредбе и захтева за сву мушку и женску децу обавезно школовање до навршене 14 године живота, али се је овом законским захтеву удовољило само у оним крајевима где је и пре доношења Закона постојала виша народна школа. Почетком ове школске године било је у целој држави 112.000 ђака у вишим народним школама, од тога броја отпада 56.250 само на Дравску бановину, 62.100 на Дунавску, Приморску и Савску бановину, тј. на оне крајеве где је основно школовање било већ 1929 продужено на 8 или 6 година, док остале бановине исказују минималан број од 3.780 ђака а у Врбаској и Вардарској бановини нема уопште виших народних школа. Сва настојања да се основно школовање продужи бар на 6 година, остала су без успеха. Месни школски одбори не предлажу отварање виших разреда народних школа, него шта више траже да се отворена одељења затворе.

Не треба много доказивати да четворогодишње основно школовање не задовољава данас ни потребе села, где дете по свршеном четвртном разреду основне школе налази одмах довољно запослења. У градовима и варошницама деца сиромашних родитеља која немају могућности да наставе школовање у гимназији или у грађанској школи, па и она деца која буду одбијена на пријемном испиту у средњој школи, остају препуштена улици до 14 године када могу ступити као шегрти на занат. Да би се овом злу бар донекле стало на пут, морало се је оваковој деци одобрити да се поново уписују у четврти разред основне школе. Стога се преко овог питања не може даље ћутке прелазити, па и ако се за отварање виших разреда основних школа намећу нови

издаци и држави и општинама, мораће се њихово отварање форсирати бар у градовима и то од почетка наредне школске године, пошто се прикупе потребни подаци за поједина места и донесе нови наставни план и програм за ову врсту школа.

У унутрашњу организацију основне наставе спада и актуелно, до сада нерешено питање школског надзора. Ова служба по својој природи тражи изабран кадар нарочито стручно спремљених просветних радника, с тога је Министарство просвете приступајући постепено решавању овога питања донело правилник о полагању надзорничког испита, а уједно намерава да у вишим педагошким школама у Београду, Загребу, проведе такву организацију, да се за спремање будућих школских надзорника отворе посебна одељења.

Имам још да напоменем да у интересу основне школе и њених наставника сматрам врло потребним измену прописа о дисциплинском суђењу учитеља народних школа. Ово је једина категорија државних чиновника, која се за дисциплинске кривице суди без формалног суда, само решењем средњег начелника, бана и Министра просвете. Тако звани дисциплински одбор при Министарству просвете има само карактер саветодавног тела, али његово мишљење није обавезно за Министра просвете. Намера ми је да се дисциплинско суђење учитељским лицима врши са незнатним изменама по истим принципима као и чиновницима опште државне управе у две инстанције: пред бановинским дисциплинским судовима и пред врховним дисциплинским судом при Министарству просвете. У томе погледу поднесен је амандман за овогодишњи Финансијски закон.

Крајем школске године 1934/35 није била без учитеља ни једна основна школа, ни једно одељење. Нова школска година 1935/36 донела је 91 нову школу, а како су се поред тога отворила нова одељења у већ постојећим школама, настала је потреба да се даду нови учитељи за 600 одељења. Поред тога остала су многа одељења без учитеља с тога што су се морала по законским прописима отпустити из службе она учитељска лица, која у прописаном року нису положила практичног испита, извесан број одељења упражњен је одласком учитеља на одслужење кадровског рока оставком, пензионисањем и смрћу учитеља. Овако упражњених одељења било је 516 што је са горе показаних 600 одељења, захтевало 1.116 нових одељења. Да би се попуниле овако створене празнине приступљено је новим постављењима првенствено повраћањем у службу оних учитељских лица која су отпуштена због неположеног практичног испита, па су овај испит накнадно положили. Уједно су постављени они кандидати који су службу прекинули због отслужења војног рока, или су одмах по свршеној учитељској школи отишли да одговоре својој војној дужности. Укупно је постављено 766 лица, т. ј. онолико колико је било празних буџетских места а остало је непопуњених 350 празних одељења, за која по садашњем буџету нема кредита. На овај начин примљени су у службу и сви мушки кандидати, изузевши њих 127 који су Учитељску школу завршили у јуну 1935 године. Није се могло удовољити молбама свршених учитељских приправника из ранијих и 1935 године, чији број износи 1.450.

У предлогу буџета за 1936/37 тражи се кредит за 500 нових постављења, а да ће тај кредит бити недовољан види се по томе, што одмах чим буде одобрен буџет треба попуњити 350 празних одељења.

Да би се стало на пут великој навали кандидата за учитељска места, а нарочито женских који се не могу одржати у основним школама по забаченим местима морало се је у школским годинама 1933/1934 и 1934/35 женским сасвим ускратити пријем у Учитељске школе, а од мушких кандидата тражио се је с одличним или врло добрим успехом положени нижи течајни испит у гимназији. У текућој школској годни ограничен је у свима Учитељским школама број примања у први разред нових ђака на 965 (2/3 мушких и 1/3 женских) па је стога број ђака у Учитељским школама спао од 3.712 (1.612 мушких и 2.100 женских) на 3.322 (1.736 мушких и 1.586 женских). Према данашњем броју ђака од 2 до 5 разреда Учитељских школа може се очекивати да ће до конца школске године 1938/39 изаћи постепено из учитељских школа 2.000 учитељских кандидата, ако се томе броју дода 1.570 досада приспелих молби, следи да ће за наредне три школске године стајати на располагању 3.570 кандидата, а тај ће број бити потпуно довољан да подмири потребе основних школа и у случају ако и већи број данашњих учитеља пензионисањем или с других разлога оде из учитељске службе и ако се пораст нових школа и одељења буде кретао у досадашњим границама. Од школске године 1939/40 биће број свршених учитељских кандидата регулисан бројем примања у прве разреде Учитељских школа.

Податке о бројном стању гимназија изнео сам у почетку овога скопоза, поред њих примају ученике из основних школа и грађанске школе, чији број износи 213 са 38.500 ученика и ученица и 2.400 наставника. Број ученика у гимназијама расте рапидно, према 93.700 ђака на концу прошле године уписано је почетком ове године 101.600 ђака што значи пораст од 8,5 процената. У јуну 1935 године положило је пријемни испит и уписало се у први разред гимназије 20.970 ученика. Истина је да и број ђака у грађанским школама показује знатан пораст само у мањој мери него у гимназијама, јер број нових ученика грађанских школа у својој школској години износи 2.500 т. ј. 7% од прошло-годишњег броја.

Узрок овако великој навали ученика и ученица у гимназије, долази отуда што данашњи чиновнички закон све службенике па и стручно особље класифицира по броју свршених разреда гимназије а још јачи разлог има се тражити у стагнацији народне привреде због чега родитељи налазе да ће своју децу најсигурније збринути ако их спреме за државну службу.

Овој навали ученика на гимназије стаће се најуспешније на пут отварањем стручних школа и то не само техничких, занатских и пољопривредних какве данас — до душе у врло незнатном броју — већ постоје и онаквих стручних школа, које ће своје ученике спремати за специјалне позиве, за које се ученици не могу у земљи спремити него их морамо слати у иностранство или — што је најжалост много чешће — покривати потребе довођењем стручњака из иностранства. Примера ради споменућу само штампарски занат, за који немамо ни једне специјалне школе, него на најбоље хонорисана места доводимо странце. Исти је случај и у осталим гранама привреде: винарској, хотелијерској, цвећарској итд. итд.

Како се и за ове школе тражи извесно опште образовање, шире него што га даје основна школа, настаје потреба да ученици који ће се спремити за

ове позиве претходно прођу кроз такве школе, које ће их оспособити да с успехом могу наставити рад и у стручним школама и у практичним позивима. Такова улога припада првенствено грађанској школи, којој се стога мора поклонити нарочита пажња. Истина је да многе од њих нису у пуној мери одговориле захтевима, али се разлог мора тражити у недовољном броју спремних наставника и у оскудици потребних наставних средстава, јер се грађанска школа индустријског смера не да ни замислити без добро уређених радионица као ни она пољопривредног смера без угледног добра. Министарство просвете спремно је да изиђе у сусрет сваком финансијски довољно спремној тражењу да се отвори нова грађанска школа. У просветном савету већ су проучени и одобрени нови наставни програми за све типове грађанских школа, а у изменама закона о средњим и учитељским школама предвиђена је врло добрим и одличним ученицима грађанске школе могућност прелаза у гимназије и у учитељске школе после успешног положеног допунског испита.

Примена закона о средњим школама показала је да се у њему налазе извесне празнине. Поједине одредбе нису довољно јасно прецизиране а неке су опет недовољне за обезбеђење нормалног и здравог живота школе. Зато су у Министарству просвете, у договору са претставницима професорског друштва, израђене измене и допуне овог закона. Ове измене доносе извесне одредбе у циљу, да би ове школе боље одговарале потребама народа, да би се оне што јаче уткале у живот заједнице. Нарочито је узет у обзир принцип одабирања вредних и за науку способних младих.

У споразуму са Универзитетима израђен је законски пројекат за оснивање педагошког института са гимназијом — вежбаоницом при филозофским факултетима наших универзитета. Овим законским пројектом жели се постићи да се педагошка спрема наставника стави на солидну и добру основу, чиме би се наш наставнички кадар за неколико година потпуно оспособио за успешан рад у средњој школи.

Веома тешко питање представља подизање довољног броја нових школских зграда за средње школе. Због више него удвострученог броја ученика и одељења према стању из 1918 године знатан број школа преоптерећен је великим бројем одељења и ученика. Ретка је школа у којој није полудневна настава. Примера ради наводим да гимназија у Скопљу има 1420 ученика са 33 одељења, друга мушка гимназија у Београду 1484 ученика са 32 одељења, друга реална у Љубљани 1716 ученика са 38 одељења итд.

Подизање нових школских зграда и проширивање старих врло је актуелно. Банске управе, које су по закону дужне да се старају о школским зградама, чине све што им је могуће, али општа привредна криза не допушта да се бар из далека учини колико је потребно.

Наставничко особље квалитативно и квантитативно је несравњено боље него што је било прошлих година чиме рату. Последње генерације дале су леп број врло способних и вредних наставника. Једино што би се могло пожелети, то је да добију спрему у педагошком и методском погледу као што су добили у својим стручним предметима.

Велику бригу задаје број дипломираних студентата филозофије који чека да уђе у државну службу. Данас их има око 1.000. Кад би се подигао

довољан број зграда и тиме дала могућност да у одељењу не буде више ђака него што је законом предвиђено, пружила би се могућност да се добар део ових кандидата упосли. За сада се овим кандидатима даје упослење и у грађанским школама, које не добијају довољан број наставника са свршеном вишом педагошком школом.

Као што сам напред споменуо, постоје данас у земљи три универзитета са 20 факултета и 14.611 студената. Томе треба придодати и економско-комерцијалну високу школу у Загребу са 505 студената. Од овог укупног броја студената највећи број отпада на универзитет у Београду (8.000), а затим Загреб (око 5.000) студената. Најјаче су фреквентирани правни факултети, на којима има 5800 студената, затим филозофски са око 3.000 студената, технички са 2100 студената, медицински са 1400 студената и пољопривредно-шумарски са 1180. Сви богословски факултети имају 713 студената, а ветеринарски у Загребу 542 студента.

Ако се ове цифре сравне са стањем у школској години 1919/20, види се да годишњи пораст студената на универзитетима износи 750. Ова појава и ако јасно доказује настојање наше омладине за усавршавањем и школовањем била би врло утешна кад би дипломирани студенти по свршетку својих студија своје знање и способност могли стављати у службу опште и самосталне привреде.

Нажалост, мора се из године у годину констатовати да дипломирани студенти у првом реду и у претежно већем броју траже упослење у државној служби, па како је број места по држ. надлештвима већ попуњен, констатује се из године у годину све већа незапосленост дипломираних студената.

Ова појава није остала незапажена и као што је познато питање запослења интелектуалаца узела је Краљевска влада у озбиљно разматрање. Нема сумње да би ово питање било најлакше решено ако би се наша привреда могла подићи и санирати у толикој мери, да без тешкоћа апсорбује овај вишак незапослених интелектуалаца. Но како ово решење изискује више времена, Министарство просвете биће ускоро принуђено да у споразуму са универзитетским властима потражи начина, да се овај превелики и нездрав прилив младежи на универзитетима благовремено каналише. Данас се пријем на универзитетима врши чисто аутоматски, без икаквог контролисања наклоности и способности кандидата за успешан праћење студија једног или другог факултета, те услед тога долази често до разочарења и материјалне штете.

Један од начина за правилно регулисање овог прешног питања био би тај, што би се код примања студената за поједине факултете обављала строга и озбиљна селекција. Та селекција би се обављала помоћу пријемних испита, на којима би кандидати морали доказати, да у довољној мери поседују способности и знања, која се безусловно морају тражити за успешан студиј на појединим факултетима. Ова мера допринела би знатно и санирању стања на појединим универзитетима и подигла би квалитет рада, јер би се у том случају врло знатни издаци из државног буџета — као што је пре показано, сваки студент стоји државу 4.600 дин. годишње — могли употребити како за изградњу пристojних и потребних универзитетских зграда, тако и за довољно дотирање појединих научних института, без којих се не да замислити успешан универзитетски рад.

Укупни издаци за високу наставу износе 67.260.000.— динара (лични и материјални). Нема сумње да овај издатак није незнатан, али ако се узме у обзир фактична потреба универзитета а нарочито потреба да се универзитети снабдевају потребним зградама, да се изгради потребан број научних института, семинара и библиотека, показује се у стварности да овај кредит није довољан. Као што је малопре речено, очекује се санирање овог питања у ограничењу свакогодишњег прилива студената, али ће поред тога бити безусловна потребно, да се ова изградња универзитета подведе под један смишљен план, по којему би се приступило првенствено подмиривању најактуелнијих потреба, у првом реду изградњи потребних универзитетских зграда. Ово тим пре што ће нормални прираст становништва поред свих ограничења код примања нових студената из године у годину давати универзитетима ипак све већи број слушалаца.

Поред ове спољашње стране води Министарство просвете рачуна и о унутрашњој организацији рада на универзитетима доношењем савремених уредаба за поједине факултете. Тенденција ових уредаба поред осталог иде за тим, да се од универзитетске младежи одмах од почетка студија захтева плански и интензиван рад и полагање испита у одређеним роковима. До сада су издате уредбе за техничке и богословске факултете, а израђене су уредбе и за све остале факултете. Њихово спровођење у живот налази се у завршној фази.

Овом приликом морам напоменути да се у задње време констатује све чешће и енергичније тражење са више страна да се апсолвентима средњих стручних школа омогући приступ на поједине факултете. Иако ово питање изгледа споља врло једноставно, Министарство просвете мора га подврћи озбиљном проучавању с више разлога. Број средњих стручних школа у нашој држави врло је незнатан, а задаћа им је да спремају стручњаке за мања привредна предузећа, која не могу по своме обиму рада упослити факултетски спремљене стручњаке. Стога се мора настојати, да се апсолвенти средњих стручних школа одмах по свршеној школи приводе директно практичном запослењу место оних, који тада та места заузимају са недовољном стручном спремом и место странаца, који су морали бити доведени у недостатку наших стручњака. С друге је стране познато, да млади људи по својим амбицијама настоје да постигну факултетско образовање, па због тога постоји опасност, да би релативно велики број апсолвентата средњих стручних школа, нарочито оних који не могу одмах по свршеној стручној школи добити запослење, тражио пријем на Универзитет. Тим би се прилив на Универзитет само појачао. Све ове околности треба озбиљно промотрити, пре него што се донесе по овоме питању дефинитивно решење.

У горњим излагањима изнео сам број студената по појединим факултетима. Верујем да није остао незапажен мало необичан факат, да је број студената на Ветеринарском факултету најмањи (542), далеко мањи од броја студената на осталим факултетима, па шта више скоро за 180 мањи него и број студената на теолошким факултетима. Оваква би се појава могла разумети донекле у земљама са богато развијеном индустријом, али је без сумње апсурдно за наше прилике и у земљи која са више од 90% живи од пољопривреде и сточарства. Према извештајима које је Министарство просвете добило од Министарства пољопривреде и Министарства војске

и морнарице, ветеринарска служба није ни из далека онако изграђена како би захтевале потребе наше земље. Поједини срезови морају се задовољити са једним ветеринарским стручњаком, а има их доста велики број који оваквог стручњака уопште немају. Последица овако малог броја ветеринарских стручњака указује са најеклатантније у недовољном сузбијању заразних сточних болести, које по изјавама многих познавалаца наших сточарских прилика наносе нашој привреди штету која иде у стотине милиона годишње. Све ове чињенице довољно доказују да би било потребно да се оснује још један Ветеринарски факултет за нашу државу. Тај факултет треба да се изгради у Београду, јер је баш у истом делу наше државе сточарство најмногобројније и баш се у тим крајевима осећа недостатак ветеринарских стручњака.

Истина је да постоји мишљење, да би се довољан број ветеринара могао постићи повећавањем броја студената на Ветеринарском факултету у Загребу. Међутим то мишљење није оправдано, јер је ветеринарски студиј чисто стручни студиј, упућен готово у целости на рад у лабораторијама и институтима, па не би било могуће број студената знатно повећавати без штете по њихово стручно образовање. Та чињеница налази довољно доказа и код других сличних факултета као што су Медицински и Пољопривредно-шумарски, у којима данашњи број студената не достиже ни 800, а већ се подижу реприминације на преоптерећеност бројем студената, који немају довољно прилике да практично раде у институтима, клиникама итд.

Поред универзитета намењени су у нашој држави унапређењу научног рада академије наука, музеји, библиотеке, архиве и посебни специјални знањствени заводи, као што су Геолошки институт у Београду, Геофизички завод у Загребу, Астрономски опсерваториј у Београду, Сеизмолошки завод у Београду, Метеоролошка опсерваторија у Београду и Орнитолошки опсерваториј у Љубљани. За све ове институције предвидео је предлог буџета за 1936/37 кредитне, не додуше у оној мери, колико би било потребно, да се њихов рад развија оним темпом, који би желели и у овим установама запослени научни радници а и Министарство просвете.

Али ће се предвиђеним кредитима ипак моћи осигурати несметани развој ових институција. Њихова унутрашња организација исказује такође извесне мере, а нарочито законе и уредбе који би заменили у већини случајева застареле законе или статуте, по којим се у овим институцијама сада ради. Стога су у Министарству просвете израђени и по стручним комисијама прегледани законски пројекти о музејима, о чувању старина, о јавним библиотекама, о државним архивама, и регистратурама, а у најскоријем времену ступиће на снагу и уредба о Океанографском институту у Сплиту. Сви ови спремљени законски пројекти биће предложени Народној скупштини и њихово доношење донеће без сумње обилну корист по рад и развој ових наших научних институција.

Све што је речено за научне заводе вреди и за оне установе које су намењене унапређивању уметности. Њихов рад биће знатно унапређен ако Министарству просвете пође за руком да донесе два врло важна закона и то Закон о уметничким школама и Закон о уметничком савету, који су већ у пројекту израђени и од стручних комисија прегледани.

Сређивању финансијских прилика у државним и обласним позориштима знатно је допринео приход од позоришног динара, јер је на тај начин пошло за руком да се код свих ових позоришта регулише и питање старих дугова и да се за текуће материјалне расходе прибави довољан кредит.

У горњем излагању изнео сам у најкраћим тезима слику данашњег стања просветних установа и изложио сам њихове потребе као и то какве кораке намерава подузети Министарство просвете да се запажене мане и запреке њиховом нормалном раду уклоне. Уверен сам да није остало незапажено да све просветне установе паралелно показују тенденцију прогреса чему се безусловно можемо радовати, али је та чињеница с друге стране скопчана с повећањем захтева на државни буџет. Водио сам бригу о томе да ове две чињенице доведем — колико је год могуће — у склад, па се надам да ми је пошло за руком да предложеном висином кредита с једне стране не укочим правилан ток и развој просветних установа, а с друге стране да не поступим супротно нашем заједничком настојању да се државни издаци сведу на праву меру.

Претседник др. Љубомир Томашић: Реч има сенатор г. др. Франгеш. (Нема га). Пошто га нема, сматра се да је одустао од речи. Други по реду је сенатор г. Иван Пуцелј.

Ivan Pucelj: Gospodo senatori, ja sam se javio kod Ministarstva prosvete za reč prije svega iz razloga, jer smatram da je potrebno da se sa ovoga mesta konstatira, da imamo u Senatu većinu koja sučustvuje s našim učiteljstvom jugoslovenske orijentacije i koja budno pazi na sve nepravde i strašne progone kojima je to učiteljstvo izloženo. Drugi razlog da sam se javio za reč je taj, da je g. Ministar prosvete na sednici Finansijskog odbora, kad je — mislim — kolega g. Kramer sa nekom upadicom pokušavao skrenuti pažnju na ono što se dešava naročito u Dravskoj banovini, izjavio iz jedne cedulje koju mu je napisao njegov svemoćni referent za Dravsku banovinu, da se ne čini ništa nepravedno u Dravskoj banovini, da se ne progone niko zbog svoga nacionalnog uverenja, a kamo li zbog rada i truda u jugoslovenskom Sokolstvu.

Gospodo, prije nego što bih išao dalje, slobodan sam da učinim ovu konstataciju.

Svaki režim u našoj zemlji ogrešio se i u tom pogledu, da je više ili manje dirao i činovništvo i učiteljstvo pa ga je premeštao neki malo mnogobrojnije, a neki opet malo obazrivije i u manjem broju. Takav je bio običaj, takav običaj smo mi doneli — naročito podvlačim — doneli sobom, naročito mi iz Dravske banovine, naše lepe banovine, doneli smo nešto od tog običaja, koji je zavela bila klerikalna strahovlada posle godine 1907. Tada mi je ispričao sin jednoga učitelja, kojemu je majka bila udovica, a komu sam ja omogućio državnu službu, ovo:

Naš otac je bio idealista, pa zbog toga sam bio stalno na putu. Sećam se jedne scene. Sedela je mama s malim bracom u zimi na saonicama pored starog kreveta i jednog ormana, a mi deca pešačimo i otac nas je vodio za ruku. Mi smo doneli tih običaja malo sa sobom, ali ipak moram da kažem da smo mnogo puta štitili one koji su bili bar donekle ispravni, a koji su izloženi ovakvoj persekuciji i ja u svojoj arhivi imam i zahvalnih pisama baš od tih ljudi koji u ovome režimu gone svoje kolege. Ali rekao sam, ne bi bilo iskreno i ne bih smeo da vam gledam u oči ako ne bih priznao greh. Ja sam lično u režimu u kome sam bio ministar, saradivao na tome da su bila

premeštena tri učitelja iz onoga kraja u kome živim. Oni su bili premešteni zbog toga jer su lagali i neni se smejali u brk. Bili su članovi Sokola, naših partijskih organizacija, predstavljali su se kao da su jači i veći borci za jugoslovensku ideju od mene samog. Oni ne izlaze iz organizacije, nego za vreme opštinskih izbora, 1933 godine, oni su organizovali otpor protiv oficijelne liste. Nisu imali kuraži da pokažu šta namestavaju u toku dana, već su izašli pet minuta pre šest sati posle moga odlaska na stanicu, jer sam ja otišao za Ljubljano. Išli su na biralište i doveli sobom koliko im je bilo potrebno — ali su pogrešno izračunali — da mogu da otmu opštinu, i ta trojica su bila kažnjena premeštajem. Jedan od njih mi je priznao da je bio zaveden, i ja mu onda dam bolji položaj nego što je ranije imao. Isto tako i drugi je priznao da je bio zaveden, ali njegov premeštaj nisam mogao na ispravim odmah jer nije bilo slobodnog mesta, obećao sam mu da ću to učiniti, jer je priznao da je bio zaveden. Treći kolovoda uopšte se nije ni žalio, i zamislite više od dve godine bio je van Dravske banovine, iako ima ženu kod kuće. Ni u kuću nije došao. I sad kad su ga premestili, ja sam čuo da je zamolio narodnog poslanika — g. Ministar će znati sigurno — taj narodni poslanik zove se Nikola Lazarević, kaluder, i taj poslanik zamolio je g. Ministra da ga ne dira nego da ga ostavi gde je. Dakle, gospodo, i taj treći kolovoda koji je njima bio na čelu, bio je nekad moj pristasa i on se borio za vladinu stvar. Ja sam ga spasio 1926 g. iz ruku župnika Vodopivca iz Št. Jurija pod Kumom, koji ga je prijavio državnom tužioštvu. G. Šilović će znati tehničke reči što to znači zbog »motnja vere« (**Dr. Josip Šilović:** Zbog smetanja vere). Zamislite, gospodo, ja sam ga spasio i doveo u našu varošicu i dao mu čak mesto blagajnika u filijali kmetijske družbe, pošto je hteo da radi. Ja se ne upuštam u to kakva je bila ta njegova akcija na tome mestu, ali kako sam rekao malo pre, ipak jedan aktivan Ministar ima pravo u ovoj zemlji da ukloni jednog takvog čoveka koji ga sramoti i ruži u očima naroda. Tu ja lično odgovaram. Inače ja snosim političku odgovornost za taj režim kao i g. Ministar prosvete za sadašnji. Ali po mome saznanju nije bilo ni deset procenata, pa možda ni pet procenata od toga što se radi sad pod vašom odgovornošću. Ja ipak mislim da vi lično to i ne odobravate nego da je to delo drugih.

Činovnici vaši kažu da je prvi i glavni ministar za prosvetu za Sloveniju g. Erjavec, drugi je ministar g. Krek i tek vi kao treći dolazite na red po toj stvari.

Gospodo, ja sam ovde rekao u ponedeljak, da ću da potsetim na ono što se sada radi u pogledu persekucije činovništva, a naročito naših učitelja, što liči na one persekucije za vreme španskog Torkvemada ili za vreme Cara Ivana Groznog, kad je Maljuta čistio Rusiju od neprijatelja Cara Ivana Groznog. Jugoslovensko Učiteljsko Udruženje, čije funkcionere vi gonite, ono je izdalo mnogo tih okružnica svojim članovima, da bi bili upućeni, da bi mogli da se na vreme brane i da se o svemu što se protiv njih sprema informišu i upute. Tako i ovde čitamo ovako:

»U nedelju 8 decembra 1935 godine posle rane Božije službe održan je zbor stranke J. R. Z. u Katoličkom Prosvetnom domu pri Svetoj Ani u Slov. goricama, na kome je kao glavni govornik nastupio potpredsednik mariborske opštine g. Franjo Žebot«.

Znate, to je ugledna ličnost, jer ga je na senatorskim izborima g. Korošec kandidirao i smatrao valjda za najsposobnijeg da ude u ovu kuću, i on bi imao da dode na moje mesto, ali mu birači nisu dali.

Između ostaloga rekao je i ovo:

»Pre nego što je došla ova vlada na upravu države, vladali su kod nas razni »iči«, »čiči«, »cigani« i »pljačkaši«. Zato smo od njih nasledili samo pogorelštinu. Više godina unazad nije ni jedna vlada otplaćivala Francuskoj vojne dugove, zato je sadašnja vlada snizila činovničke plate, pa je tako mogla lako da plati Francuzima kamate na vojne dugove...

Bog ne plaća svake subote (Božji mlini meljejo počasi, pa gotovo). Dužnost naše stranke i vlade je velika. Sad ćemo najpre premestiti učitelje i uradićemo to da će sam narod birati upravitelje škole, a posle toga menjaćemo pretsednike opština.

Naš ministar unutrašnjih poslova g. dr. Korošec neće da odjedared otpusti i premesti sve činovnike, on to radi postepeno, da jače boli. Ako davolu odjedared otsečeš ruku, to boli samo jedanput, zato treba postepeno seći — najpre nokte, potom prst, potom druge prste, komad po komad štipati da više boli.

Sledeći izbori biće onda kad se više ne budu učitelji i žandarmi mešali u izbore.

Nekada, kada sam ja išao u školu, mi smo učili na primer kako se piše molba, potvrda, testament itd. — to što trebamo u životu, sada svega toga više ne uče učitelji, već prisiljavaju decu na Sokolstvo.

Zato vas molim, dragi Anovčani, da se malo strpite, jer sadaradimo što možemo da bi se prilike popravile« itd. itd.

Dakle, gospodo, vidite da nisam ništa preterivao kada sam ja ovo kazao. I, gospodo, i ovo treba odmah reći, gospodin Erjavec nagovestio je da priprema i treći razmeštaj posle Uskrsa, pa će onda reći: Naći će se valjda neko mesto i za mene, posle ovakvog uspeha, da budem postavljen u malo bolje mesto. Posle svega ovoga, kad je g. Ministar naveo 274 premeštaja kao neku sitnicu, onda sam ja iz jednog cirkulara Jugoslovenskog učiteljskog udruženja video, da je za vreme ministrovanja gospodina Stošovića, osim premeštaja u Dravskoj banovini, bilo premeštenih 2299 učitelja. Onda, gospodo, nije gospodin Ministar tako nevin, kako smo hteli da shvatimo i da razumemo.

Gospodo, ako uzmemo da se je toj sirotaj raji oduzimalo nekima mesečno po 5 banki, nekima po 7, po 9, pak oženjenima po 140 po 180 dinara, pa kad uzmemo da oni teško to podnašaju i kada tom broju dodamo troškove ovog raseljavanja i preseljavanja naroda, onda ćete videti koliko će vremena trebati otrgavati od ustiju sirotih učiteljskih para, dok se ne nadoknadi državnoj kasi ono što koštaju ti premeštaji. A zbog čega se vrše ovi premeštaji? Ministar nam je ostao dužan odgovor. Ali ako ne bi meni verovali da to tako stoji, ja vam skrećem pažnju na pismo g. Ace Stanojevića, svakako čoveka, kome treba verovati, pošto je on otac i duhovni stvaratelj ovoga što ova gospoda u ministarskim klupama uživaju. A g. Aca Stanojević kaže ovako: »Ono što je učinjeno sa učiteljima dovoljno je da pokaže sa kakvom se ozbiljnošću od strane njegove tretiraju glavni radnici na narodnoj prosveti. Stotine i stotine učitelja premešteni su i gonjeni bez ikakvoga razloga i za njihove premeštaje plaća država milione u ovom teškom i oskudnom vremenu. Sve je to radio i radi g. Stojadinović sam, na svoju ruku, bez ikakvog dogovora sa šefom stranke i sa vodstvom strankinim«.

Zbog ovakvog rada morao je g. Aca Stanojević sa svojim prijateljima da napusti ovo i ovako jedno društvo. A, gospodo, šta je skrivilo to naše učiteljsvo da ga se goni i tako mrzi, a neće da se prizna

da ga se goni samo iz partijskih razloga. Ništa drugo naše učiteljstvo nije učinilo nego ono čemu ga je vaspitao Veliki Kralj Petar. God. 1904 je Veliki Kralj Petar Oslobođilac primio ondašnje učiteljsko udruženje u dvoru i bila je ovde, kako piše hroničar, pripremljena za nekih 200 učitelja u bašti — On je bio čovek demokrata! — tako neka mala zakuska, da ih primi, da malo s njima razgovara. Kada je došlo mesto 200 učitelja 500, tadašnji Ministar prosvete usprotivio se da se ne može toliki veliki broj primiti. Kralj Petar je na to kazao: »Otvorite vrata, svi neka uđu«; i kad su bili ovako okupljeni — makar je skupoceno vreme ali smatram ovo za jednu magna carta, za jedan program, ja mislim da usled ovog zaslužuje Kralj Petar da Njegova slika visi i po našim pedagoškim školama i po preparandijama, odmah posle Pestalocija i drugih velikana na polju pedagogije — održao je jedan govor. Šta je rekao taj veliki pedagog? Evo da čujete:

»Gospodo moja, — govorio je Kralj svojim jasnim, zvonkim i prijatnim glasom — vi ste vaspitači omladine. Kakvi budete vi onakva će nam biti i omladina, a kakva bude omladina, biće nam onakav i narod i njegova budućnost. Pa šta je najvažnije u tome vašem vaspitačkom poslu? Šta nama kao narodu najviše treba, pa da se u kolu ostalih velikih naroda istaknemo i steknemo priznanja? Trebaju nam jaki moralni karakteri, snažne vrline. Bez toga nema napretka, nema zdrava života, sve je prividno, lažno, izveštačeno. Naš narod ima slavnu prošlost, poznatu i priznatu. Pa, vidite, sve što imamo u prošlosti, sve što je u njoj sjajno i slavno, to je od ljudi visokog moralnih, silno čistih i nenadmašno čestitih u svemu i svačemu. Junaštvo u odbrani i okršaju, samopregorevanje u ustancima protiv tiranije, čednost u kući i prijateljstvu, iskrenost u odnosima, neumornost u radu, gajenje vrline uz gusle i kućno ognjište, uz pušku i jatagan, uz vedar i neustrašiv pogled, uz lak skok, koji stiže i postiže, uz častan rad i poštenu tekovinu, nesebičnost u svemu i predanost za sve što je dobro, eto ukratko, šta je dizalo Srbiju, šta ju je stavljalo na prvo mesto ovde na Balkanu i šta joj je stvaralo državni napredak, prijatelje, koji su joj se divili, i neprijatelje, koji su je poštovali.

— Zato, kao vaspitači — nastavlja Kralj — gledajte, da odnegujete narodu svome poštene i karakterne članove društva. U našoj istoriji i u našem narodu bilo je mnogo nesreća i zbog oskudice karaktera i morala kod ljudi, koji su uticali na sudbinu narodnu. A to se isto sveti i običnim ljudima, i njih to upropašćuje, i njih unakazuje siromaštvo čestitosti, nemanje vrline.

— Ne dajte, da među decom raste laž i pritvorstvo. Jer nema gorega zla od lažljiva i pritvorna čoveka. Naročito suzbijajte u vašim školama došaptavanje i špijunažu, koja se docnije razvija i izmeće u najveću moralnu bolest. Špijuni su gori od lopova. Lopov ukrade i ošteti materijalno. Ali špijun upropašćuje mnoge nevine ljude u svakom pogledu. Od njih sam i ja patio. Oni mi nisu dali, da Boga nazovem svojim rodacima i prijateljima, i ja sam se morao uklanjati, da se ne susretnem sa kim, da ne bi špijuni otrčali i dostavili tamo, odakle bi se nevini ljudi zbog viđenja sa mnom mogli upropastiti«.

Tako je mogao govoriti samo jedan Kralj našega roda, naše krvi, i ako hoćete naše psihe! A Njegov Veliki sin Kralj Aleksandar kazao je, evo faksimila ovde, Njegovom rukom pisan, glasi ovako:

»Jugoslovenski učitelji, prožeti ljubavlju prema

svome narodu i svome mučnom ali uzvišenom pozivu, neimari su narodne duše, njegove nacionalne svesti i kulture.

Da bi u potpunosti odgovorilo željama i nadama koje u njih polažu njihov Kralj i narod, Jugoslovensko učiteljsko udruženje, sjedinjujući sve današnje i buduće jugoslovenske učitelje, treba da bude: žiža prosvete, stub jugoslovenskog nacionalizma i potstrek za sva lepa stremljenja u budućnosti Jugoslavije«.

Potpisan je Aleksandar svojeručno, na našem lepom Bledu, 20 VIII 1931 godine.

I, gospodo, šta je uradilo drugo ovo sada toliko progonjeno učiteljstvo, nego ono što su ga učili, što su mu kazali, i što su mu stavili kao zadatak njegovog rada dva naša najveća Kralja, pa možda dva najveća Kralja u Evropi, koje poznaje istorija.

A oni se gone iz partiskih razloga. Na onoj cedulji stoji i ovo: Niko nema ništa protiv nacionalnog jugoslovenskog učiteljskog udruženja. Vi znate, da u Dravskoj banovini ima 4000 učitelja, koji su članovi, a svega 160 učitelja, koji nisu članovi toga društva. Vidite, gospodo, kakav je moral u toj celoj stvari! Dakle kad ih ima 4000 prema 160, odmah može svaki da pogodi, gde su pravi, dobri, iskreni Jugosloveni, a gde je ono drugo, o čemu se možete poučiti u poznatom pozorišnom komadu: »Erzieher Flachsmann«. Mi smo ga imali prevedenoga i naš božanstveni Čankar ovakove je tipove prikazao za sve vekove u svojim »Hlapcima«, i danas ti hlapci postaju gospodari situacije, iako stoji zabeleženo u Svetome Pismu, da su samo dve stvari koje potresaju svet, i to prvo žena, ako joj se uzme obraz, i drugo hlapci — sluge — ako dođu na vlast.

Hteo bih da vam pružim još nekoliko dokaza da nije tačno ono što je kazao g. Ministar. Jugoslovensko učiteljsko udruženje, koje mi kolosalno imponira, izdalo je, kao što sam već kazao, nebrojeno podataka o premeštajima učitelja i učiteljica. U svima tim spisковima koje neko od vas možda ima, pojedinačno i poimenično je utvrđeno kako stoji sa tom statistikom o kojoj nam je govorio g. Ministar prosvete u Finansijskom odboru. Na njegovoj cedulji stoji da je oko 160 učitelja u Dravskoj banovini, sa poslednja dva ukaza, premešteno po molbi. Jeste po molbi, ali po kakvoj molbi? Ovde su faksimili. Vršilac dužnosti banskog inspektora u banovini Ivan Štrukelj svojeručno je pisao pisma i pozivao pojedine učitelje da podnesu molbu za premeštaj. Mogu se videti imena ljudi koje je sve on pozivao da podnesu molbu pa da budu premešteni, i dešavalo se, da su mladići sa po nekoliko godina službe pozvani bili da podnesu molbu za premeštaj na mesta koja su bila ponunjena od njihovih starijih kolega sa 25, 28, pa i 30 godina službe. (Ministar bez portfelja Dr. Miho Krek: To nije istina). To je istina. (Ministar bez portfelja Dr. Miho Krek: Nije). Vi imate imena i požete videti da je tako. Rečeno je da ste Vi drugi po redu posle Erjavca za to odgovorni. Milo mi je, što ste se javili. To potseća na odnos između Porfirija i Raskolnikova u poznatom romanu.

Gospodo, oni kažu, da nisu nikoga premeštali zbog sokolske ideje, ali u mome društvu, gde sam ja starešina, premestili su načelnika, načelnicu, bibliotekara i prosvetara, — sva četvorica učitelja. Svi se ne žale i neće da gnjave svoju organizaciju, ali zna se koliko je ljudi premešteno, to zna i g. Krek, a ko ne veruje, ili ko misli da treba verovati više g. Kreku nego meni u tome pitanju, ja primam anketu u kojoj bi bio samo jedan naš čovek da to kontroliše!

(Glas iz centra: Cenzura nije dozvolila da se to objavi). Ona je dopustila samo 50 redaka, i kazala je, da je Pucelj bio suviše ličan, a vi znate, gospodo, da ja nikad nisam bio ličan, niti to volim.

Po crkvenom moralu našem svaki treba da se brine za to da bračni drugovi žive zajedno. Taj princip treba svi da poštujemo. (*Ministar bez portfelja* dr. M. Krek: Vi ga niste poštovali!) Koliko ja znam, ja sam ga poštovao.

Učiteljica Sila-Weber Marija premeštena je iz Mirne-Peči, srez Novo Mesto, u Sv. Anu, u Slovenske Gorice, a njen muž učitelj Sila Milan premešten je iz Škocijana, srez Krško, u Prevalje, srez Dravograd. Od Škocijana do Prevalja ima u zračnoj liniji 200 kilometara.

Učiteljica Tonja — Zavodnik Ana premeštena je iz Mosta, srez Ljubljana grad, u Sveti Jurij — Ljubljana okolina, a muž joj je državni činovnik Čekovnog ureda u Ljubljani. Oni imaju sitnu decu, koju je mati morala da ostavi kod muža u Ljubljani. A šta se dešavalo za vreme našeg režima? Žena nekog partijskog prijatelja g. Kreka je učiteljica i venčala se za jednog profesora. Ona je uzela jednog dana dete ispod ruke, došla na Bled, i plakala s tim detetom kraj vile Suvo-bora. Pokušala je da dode do Njenog Veličanstva Kraljice. Nju je spazila jedna dvorska dama onako uplakanu, zapitala ju je zašto plače, i ta žena je zamolila dvorsku damu da se zauzme za nju da bude premeštena u Ljubljani. Ta učiteljica imala je svega 3 godine službe. Dvorska dama se smilovala na nju i napisala pismo tadašnjem ministru prosvete g. Iliji Šumenkoviću, i on je premestio tu učiteljicu u Ljubljani. Ali, kako nije bilo u Ljubljani praznog mesta, trebalo je nekog premestiti, i premeštena je iz Ljubljane jedna učiteljica sa 27 godina službe. Nastala je povika i govorilo se: Gledajte šta rađe Pucelj, Kramer i Marušić. Ja sam tada pitao bana Marušića, zna li što o tome, i on mi je odgovorio da ne zna. Pitao sam i Kramera, ali i on mi je rekao da ništa ne zna o tome. Tek posle izvesnog vremena, kada sam razgovarao sam s tom dvorskom damom, ona mi je priznala kako je do toga došlo. Dakle, mnogo od onoga što se pripisuje našem režimu, došlo je na taj način. Možda i vi lično ne odgovarate za sve, možda ni sam Erjavec, nego je možda pojedine premeštaje predložio neki seoski partijski odbor, i kazalo se: to traži partija, to traži »Jeruzalem«, napisan je predlog o premeštaju, i persekucija je izvršena. (*Ministar prosvete Dobrivoje Stošović*: Kako se zove ta učiteljica o kojoj ste malopre govorili?) Zna, g. Ministre, »Nominata sunt odiosa«. U njihovom interesu, ja Vas molim da me privatno pitate, i ja ću Vam reći. G. Krek to zna.

Učiteljica Tičar — Zdešar Stana premeštena je iz jednog sela sreza Ljubljana okolina u Št. Vid na Planini, srez Šmarje, 200 kilometara daleko. Učiteljica Škodlar — Volarič Ivanka premeštena je iz Smlednika, srez Kranj, u Sv. Kunigundu, srez Konjice. Muž joj je novinar u Ljubljani, ima sitnu decu, koju mora da ostavi kod muža. Opet u vazdušnoj liniji 200 km.

Eto vidite, tako se to radi. Nerazumljivo je da razdvajaju brak sada oni, koji su se ranije najviše borili protiv toga. Zašto je to potrebno, da radi muža pate žena i deca. Kome je to u korist? Ako ima školskih krivica, treba to svakome saopštiti, sprovesti disciplinsku istragu i po utvrđenoj krivici premestiti ih po kazni. Ja ne znam ko bi mogao to da opravda. Oni se ništa nisu ogrešili, odlično su kvalifikovani, samo oni su vaspitavali našu decu u jugoslovenskom duhu i

onako kao što sam napred rekao, kao što su to preporučivali pokojni Kralj Petar i Kralj Aleksandar.

Onda, gospodo, jedan vrlo interesantan slučaj ima ovde. Vi znate, to sam napomenuo da postoji »Domoljub«, a to je organ stranke Korošeca, dakle glasilo Slovenske ljudske stranke za seoski narod, u Ljubljani, i on u broju od 2 januara 1936 god. donosi sledeći članak. Ali to je jedna sramota pa ja neću da on uđe i u stenografske beleške, ali je vrlo interesantan sam natpis koji kaže: »Volja naroda neka se vrši takode i na školskom polju«. I gospodo, kako stoji sa tom voljom narodnom i kako oni na tu volju gledaju, svedoče ovi slučajevi.

Mihelčič Ivan, školski upravitelj u Černučama kod Ljubljane, vrlo omiljen čovek sa 28 godina službe, jugoslovenski nacionalni i kulturni radnik, premešten je iz osvete, jer je nekada svedočio protiv Erjaveca, stvarnog Ministara prosvete za Dravsku banovinu, — on je premešten u Dobrniče, srez Novo Mesto, ali narod koji ga voli i koji inače glasa za Slovensku ljudsku stranku, vidi u tome nepravdu i prikupi toliko potpisa, da ako je istinska želja Slovenske ljudske stranke da zavlada volja naroda i na školskom polju, on je morao biti smesta vraćen natrag. Ali, što je urađeno? Gospodin Natlačen i pored takve volje naroda rekao je: Znam ja to kako se kupe potpisi. U analognom slučaju upravitelja Herbsta u Mokronogu, kada je ban saznao da narod prikuplja potpise, izdao je nalog žandarmeriji da se zabrani prikupljanje tih potpisa i kažnjavao je one koji su te potpise prikupljali. (*T. Jalžabetič*: Samo su petoricu oglobili). I u ovom slučaju, o kome se govori učinjena je velika nepravda, da ne upotrebim jednu drugu reč. To je slučaj učiteljice i školske upraviteljice Ljudmile Andoljšek na Karlovinci. Ona sada ima 11 godina službe. Odlično je kvalifikovana ali je bolesna već četiri godine od reumatizma. Ona je ocenjivana odlično, ali, sirotica, kao što reko, ima taj peh da je bolesna, ima reumatizam i zbog toga je morala ići i u Lipik i u Topusko, bila je i u inostranstvu, potrošila je sve svoje pare, potrošila je i novac od svojih roditelja tražeći lek i tu na Karlovinci mogla je samo preko ceste da prede i bila je već kod majke, gde joj je bolje nego u hotelu. I ona je premeštena, a niko ne zna iz kakvih razloga. Ona je zaista bila bibliotekarica Sokola, ali je crkvena pevkica pa je čak i seoske devojkice vodila kod pevanja. Pitajte o tome župnika Ramovša, pa će vam on ovo potvrditi. I ona je premeštena u Gotenicu sedamnaest kilometara od željeznice, a trideset četiri kilometara od najbližeg lekara. Premeštena je u Gotenicu, gde treba da bude muška snaga i gde treba znati barem kočevski ako ne već nemački, jer tu ima 91 kuća, od kojih malo ko razume slovenački. Original o tome imate vi, gospodine ministre. To je pisao i stilizirao ne kakav Puceljevac, jer to onda ne bi vredelo, nego Rozman Franc i Kraševac Andrej. Oni su i prikupili potpise. Dakle, gospodo, odbornici opštinski iz partije g. Kreka. I oni mole da se ne dozvoli taj premeštaj. Osim njih među ovim potpisima ima još 25 do 26 vaših vatrenih pristalica, pa čak i po mene i po moje zborove opasnih ljudi, a ima 17 odličnih ljudi koji su vaši. Tu ima 95 potpisa roditelja školskih obveznika, školske dece. I, gospodo, ako to nije ljudska, narodna volja, onda mi kažite šta je to narodna volja, ako to nije ovde u ovom slučaju, gde ima 95 potpisa od 110 ljudi.

Ali, gospodo, ima i drugih slučajeva. Gregorc, školski upravitelj, sada u Toplicama, ima ceo vek služ-

be, on je proveo na ranijem mestu 30 godina. Školske ocene su mu odlične, on u narodu radi osim toga još i kao voćar i pčelar. Neka naš poštovani starina ovde (govornik pokazuje na g. senatora Jalžabetića) kaže kako narod poštuje onog učitelja koji ima takva svojstva i koji se bavi ovakvim stvarima, toliko korisnim po narod. Kako sam rekao, takav je slučaj i sa Gregorcom, on se valjda zamerio jednom od tih seoskih partijskih Sovjeta, ili moguće kakvoj »višoj glavi«, pa je morao biti premešten na bolje mesto u Mokronog, a ne u Dolenjske Toplice, koje je zabačeno mesto. Ali on je morao ići. Međutim, gospodo, da vidite u kakvom se on žalosnom stanju nalazio. On ima ženu sirotu koja pati od reumatizma i koja slomljena i skrhanu bolešću leži već 14 godina u krevetu. Tu mora neko da se brine i za njene svakodnevne potrebe, pa da je posle nosi i vraća u krevet. Teško se ovakva žena poverava nekom drugom nego svom bračnom drugu, u koga jedino može u ovakvom slučaju da ima poverenje. Ali on je morao biti premešten. I, sirota žena molila je, ali je Erjavец kazao: Nema tu korekture, sve mora biti izvršeno onako kako je potpisano. Molila je čak i Preuzvišenu Majku i dala molbu na Njeno Veličanstvo Kraljicu Mariju, i kad je to posle bilo dostavljeno g. Erjavcu, on je rekao: Mora da ide. 27 februara ponovo je predala novu molbu za milost kod Nj. Vis. Kneza Namesnika Pavla u Beogradu. Poslednji drhtavi potpis siromašne žene, 14-godišnje mučenice, bila je ta molba.

Ovde je, razume se, i lekarsko svedočanstvo, neka ko od g.g. lekara kasnije to prouči, da vidi u kakvom se bednom stanju ta sirotica nalazila. Ta molba nije predata iz jednostavnog razloga, jer je zamolila narodnog poslanika da je svojeručno preda Knezu Namesniku. On u tome još nije uspeo, kad je dobio, posle dolaska u Beograd, drugi izveštaj. Od žalosti i muka četrnaestogodišnja mučenica je umrla! Ja bih o tome mogao da govorim u Kolu Srpskih Sestara, ja bih to mogao da govorim u društvu Knjeginje Zorke, ja bih mogao to da govorim u Društvu za zaštitu životinja, a treba da govorim u Senatu o tom pitanju. Gospodo, da živimo u doba jednoga Šekspira, imali bismo pod naslovom »Gregorec« najlepšu tragediju.

Za udžbenike treba još da kažem, da želim, da gospodin ministar to uredi na neki način. Vi ste se složili u Odboru sa Korošcem i Kramerom, a niko ne zna u čemu ste se složili i kako stoji to pitanje. (Dr. Albert Kramer: Ni Korošec ne zna!) Molio bih da se to pitanje uredi što pre sa našim štamparijama, jer one su bile naš čuvar u prošlosti, njihov rad je usko povezan sa kulturom našega naroda, i neka po mom mišljenju ostane ovako kako je bilo u doba, kada je vladao onaj strašni režim, kome sam imao čast pripadati. (Aplauz).

Потпредседник др. Мирослав Плој: Реч има г. Министар просвете.

Министар просвете Добривоје Стошовић: Господо сенатори, после примедба г. Пуцеља сенатора, мога одличног пријатеља, желео бих да ми дозволите да кажем неколико речи, јер су његове примедбе на рад Министарства просвете створиле једну доста тешку импресију на г.г. сенаторе. Мени је веома жао што немам тако соноран глас, нити ме је Бог обдарио талентом гестикулације г. Пуцеља, да бих могао на исти начин да одговорим на примедбе које је он поставио. Али може бити, оно што јачином гласа нећу могу да урадим, оно што гестикулацијом нећу моћи да урадим, урадићу доказима, што је по мом схватању од већег значаја за овај високи

Дом. Господо сенатори, углавном су четири замерке које је учинио г. сенатор Пуцељ. Прво премештаји учитеља у Дравској бановини; друго премештаји учитеља уопште, треће прогон националних учитеља из Сокола, и четврто прогон Југословенског учитељског удружења. То су углавном четири замерке. У погледу премештаја учитеља, господо, ја сам имао част да изјавим и пред Финансијским одбором овога високог тела, да Краљевска влада жели да од нашег учитељског кадра направи пионири и агенти народне просвете а никако не пионири и агенти појединих личности, и партија ако хоћете. Ви сте, господо, видели са колико је жучности говорио г. Министар и сенатор Пуцељ, кад су у питању премештаји учитеља. Ви сте могли видети из те његове жучности да провејава... (Иван Пуцељ Није то жучност, него темпераменат!) ја сам добио тај утисак, да провејава једна нота партизанства, извините што тако морам да кажем. (Др. Алберт Крамер: Учитељице нису организоване у партије!)

Учитељице нису организоване, а господин сенатор Пуцељ наводи премештаје три учитељице као случајеве које је сматрао за нарочито потребно да истакне. (Један глас: Учитељице нису партизани!) Према томе премештај ових учитељица није ни био нити могао бити из партијских разлога. Али оставимо то сада. Видите, господо, са колико жучности он третира ове ствари. Ја бих молио господина Пуцеља и осталу господу, да учитеље не третирају као људе, који треба да служе овим циљевима. Ако ми политичари будемо држали увек пред очима да ти људи имају да служе високим циљевима народне просвете, имају да служе циљевима оним, које су истакли један и други покојни Велики Краљ, чије нам је говорило овде прочитао г. сенатор Пуцељ, — онда ја мислим ако оставимо учитеље да врше свој посао, биће много боље и за народну просвету и за школство и за све нас.

Господо сенатори, ми се трудимо да убедимо све заинтересоване (Иван Пуцељ: Убедите Крека и Штрукеља!) и г. Штрукеља и остале, и ја у име Краљевске владе апелујем на Вас, господо сенатори, као што сам апеловао и на претставнике Народне скупштине, да учитеље, ако је икако могуће, оставимо на миру, да врше свој посао. Оно што је кварено 18 година у овој земљи, не можемо ми сада поправити за 8 месеци (Др. Марушић: Лепо поправљате!). Али вас могу уверити да се трудимо. (Један глас: Није кварено!). Јесте кварено. Могли сте констатовати из говора г. Пуцеља, он је то сам признао, да је из своје околине у своје доба, кад је био на власти отерао три учитеља. То је оно што нам је казао, а оно што нам није казао, незнамо. (Др. Крамер: 61 премештај је био у три године и то по службеној потреби! Министар без портфеља др. Михо Крек: Двадесетдва отпуштено је из службе. — Један глас: Али су враћени! Министар без портфеља др. Михо Крек: Нису враћени. Премештали сте Словенце учитеље у Јужну Србију из Словеније, а не из једне у другу бановину. Ерјавец је био у Вучитрну.)

Председник др. Љубомир Томашић: Молим господу да не прекидају господина Министра.

Министар просвете Добривоје Стошовић (наставља): Ја бих желео да вас уверим, да је намера Краљевске владе да овај тако важан кадар, тако вижан ред људи за нашу просвету, оспособи, да ради

посао, за који се спремао и за који га народ плаћа, а политику — политику ћемо водити ми.

Да би поткрепио тешке случајеве који су се десили у Дравској бановини, господин Пуцел — а то ми је исто речено и у Финансијском одбору — изнео је неколико случајева који су тешки, чак и један смртни случај. Дозволите ми, ја овде случајно имам податке, да видите како стоји ствар по наведеним случајевима, а нарочито по овом последњем најтежем случају Грегореца Драгутина. Прочитаћу вам званичне податке које имам, а ви ћете ценити да ли је то тако страшно, као што сте добили утисак после говора г. Пуцела.

Његов је случај, господо, овај. Грегорец Драгутин премештен је из Мокронога у Топлице, Срез Кршко. Грегорец је политички тероризирао читаве општине и учитеље своје школе. **(Пуцел:** Не би то допуштала Словенска људска странка која је била у влади!)

Онда значи да Словенска људска странка води врло рђаву политику ако тако брани своје интересе.

Даље о њему постоје следећи подаци: Голио је сваку организацију својих политичких противника и денунцирао честите људе. Својом верском интолеранцијом изазвао је мржњу свих мештана. Поред тога, као управитељ школе, игнорисао је прописе Закона о верској настави и није извршивао наређења Министарства просвете.

Напомињем да Грегорец иде из села, из школе са 6 одељења за управитеља школе у варошницу са 10 одељења. Према томе иде на боље место. **(Иван Пуцел:** Кад га он сам неће онда је то свакако горе место! Ја нисам спорио да је премештен у варошницу).

Грегорец је имао тешко болесну жену Ану, што у званичним подацима није било видљиво и што су надлежни референти тек касније сазнали из доцнијих извештаја. Према лекарском уверењу Грегорец Ана боловала је од своје 18 године старости на зглобном реуматизму, а од 22 године на туберкулози. У последњим месецима тако је брзо венула да се могла свакога дана очекивати њена смрт и у фебруару ове године је и умрла. Кад је бановински школски надзорник сазнао за стање Грегорчеве жене, задржао је од извршења решење о разрешењу од службе Грегорца, супротно вашем тврђењу, г. Пуцелу, јер сте ви казали пред целим Сенатом да сам јој отерао мужа а оставио жену да умре. Према томе није тачно оно што сте тврдили да сам га одмах отерао, јер дотични надзорник чим је сазнао да му је жена тешко болесна, задржао је решење о његовом премештају и он је остао код своје жене. Она је на жалост крајем фебруара умрла, али то свакако није кривица ни моја ни ваша. **(Граја).**

Господо сенатори, ја сам са великом пажњом саслушао ваше говоре па вас молим да и ви мене саслушате, а ја вам стојим на расположењу да вам дам сва потребна објашњења.

У погледу премештаја у Дравској бановини морам изјавити ово. Нека ми не замери г. Крамер што морам користити исте податке које сам већ изнео и у Финансијском одбору.

У Дравској бановини има укупно 4.180 учитеља. Тачно је да је премештено за време мога министровања 274 учитеља из Дравске бановине. Од тога броја по молби је премештено 168 или 62%, а по потреби службе премештено је 106 или 38%. Од тих 106 премештених по потреби службе, било је њих 20 учитеља који су на досадањим местима били

прекобројни или нису имали услова по годинама службе према одредбама Закона о чиновницима § 101. То су били учитељи који су користили своје везе, било политичке, било родбинске, било пријатељске, да добију та места на која по закону нису имали права. Вршећи закон ја сам морао те учитеље, који су заузимали та места противно закону, преместити и довести људе који су испуњавали законске услове.

Не само у овом погледу него и у сваком другом погледу ја сам увек примењивао закон. Ја сам исто тако имао куражи да у своје време пре 5 до 6 месеци донесем одлуку којом сам разрешио дужности 500 учитеља народних школа, оно што ниједан министар пре мене није урадио, ниједан од министара који су дозвољавали да учитељи по 6 до 8, 10 и до 12 год. буду без практичног испита. Тако исто сам поступао и у овом случају не само у Дравској бановини него и у свакој бановини, где су учитељи долазили на велика места у варошима а нису имали на то права. То сам исто радио у Београду, где су неке учитељице једва што су свршиле Учитељску школу дошле из ђачке клупе за учитељице у престоницу, а други учитељи који су служили 20 до 30 година у Јужној Србији, а имају деце у гимназијама по другим местима а и у Београду, остали су и надаље на својим местима да живе одвојено од своје деце може бити у три посебна града. **(Др. Крамер:** Јесу ли увек дошли квалификовани?). Јест, увек су дошли само квалификовани. Ако има један друкчији случај, стојим вам на расположењу.

Од ових 160 премештених учитеља 20 су били такви, који нису испуњавали услове да служе у граду. 32 учитеља као млађи морали су бити премештени да би се начинило места за старије учитеље. Сматрам, да и хумани и социјални разлози захтевају да се тако поступа. 12 учитеља морали су због недостојног владања бити уклоњени.

Господо, имамо овде два случаја, које је г. Министар споменуо, да је неки г. жушник писао и послао неке податке о некој учитељици, која је била премештена. Ја могу рећи, да с тим младим учитељицама има разних случајева, а у којима се заузимају жупници и разни други људи, и ту треба тачно све испитати пре него што о томе разговарамо у Сенату, да се види, да ли су разлози оправдани.

Исти ти разлози су постојали и код оних учитељица које су са 2 године службе добивале Београд, Загреб или који други већи град. Надаље 23 учитеља, који су дошли у сукоб са месним становништвом и то у такав сукоб да је било у њиховом интересу а и у интересу службе да се уклоне из тих места, морали су бити премештени. **(Иван Пуцел** упада) Ви сте навели Тичар Стану и Тоња Ану. То су два случаја. Против Тичар Стане има много тужби из народа, да својим понашањем деморализује и квари младеж. Пошто је словеначки сељак у том погледу најосетљивији, тражио је већ дуго да се Тичар премети и претио је скандалом. **(Иван Пуцел:** Јесте ли то испитали?) То је испитано. Морамо се трудити да буде боље и у овом погледу. Ту не вреди дисциплинска истрага, ту се мора трудити породица, мора се трудити друштво, а разуме се и Министар просвете.

Тоња Ана, пошто је имала једанаест година службе, по § 101 Закона о чиновницима, није могла да остане у Љубљани, пошто је то универзитетска ва-

рош. За универзитетску варош тражи се најмање дванаест година службе, и из тога разлога она је морала ићи из тог места јер није испуњавала законске услове. То су та три случаја које је г. Министар Пуцељ представио тако трагично.

Даље г. Министар Пуцељ напоменуо је да сам се околио на учитеље националисте. Морам да поновим оно што сам казао и у Финансијском одбору: ја не делим учитеље у Дравској бановини на националисте и на анационалисте. За мене су сви учитељи донде националисти док се не докаже супротно. То је једна ствар. Друга ствар је ово. Не стоји да сам прогонио Соколство. (Иван Пуцељ: Стоји!) У Дравској бановини, као што сам малопре изјавио, имамо укупно 4.180 учитеља. То су званични подаци из Дравске бановине. Изволите тражити уверење, оно кошта свега 25.— динара, ја ћу вам издати уверење. Дакле од тих 4.180 учитеља, колико имамо у Дравској бановини, припадају соколским друштвима 4.014, што значи да је скоро 90% учлањено у Соколство. Дакле, господе, 4.014 учитеља учлањено је у Соколство. Из тога произлази да се не може уопште замислити никакав премештај у Дравској бановини, а да се не дирне у чланове Соколства. То је очигледно у погледу учитеља у Дравској бановини.

Даље, речено ми је да гоним Учитељско удружење. Господе, и то не стоји. Ја не знам одакле сте могли да добијете такве податке, такве информације? Ми, господе, који смо пратили борбу у Учитељском удружењу за последњих четири пет година, кад су сви листови и београдски и љубљански, па мислим и загребачки, пратили ону бесомучну борбу између два табора учитеља, знамо ко је коме јату припадао.

Не стоји, Господине Министре Пуцељу, да сам ја противник Учитељског удружења, напротив, ми смо настојали од почетка да они врше своју дужност а да се у политику не мешају. То сам наглашавао у свакој прилици када сам долазио у додир са претставницима тога Удружења, а да је то моје тврђење тачно, да их не гоним, навешћу вам и овај случај. Кад сам примио ресор Министарства просвете, одмах су ме посетили претставници Учитељског удружења и изјавили су ми поред осталог да је два члана њиховог управног одбора прошли режим гонио и сменио са њихових ранијих дужности. Једна од мојих првих одлука као министра била је та што сам ту грешку ранијег режима исправно и ова два учитеља вратио на њихове раније дужности. Један од њих је чак и потпретседник Југословенског учитељског друштва.

Доживео сам после 3—4 месеца, да су та два господина давали те податке и вама и другима и трећима о томе како сам гонио учитеље и како нисам излазио у сушет Учитељском удружењу, а, као што видите, првом својом одлуком ја сам као министар наредио да се они врате на своја места.

Последња замерка је, господе, у погледу премештаја учитеља, уопште, и то је баш навео Господин Министар Пуцељ, да се Учитељско удружење жалило, да сам преместио 2.290 учитеља у Краљевину.

Јесте, господе, тачно је, не знам само да ли је тачан тај број, али је приближан, може чак бити да је стваран број мало и већи, али знам као позитивно да је од тога броја премештено 1.600 по молби и могу вас уверити, господе, да сам сам лично — и ту носим пуну одговорност, како моралну тако и материјалну — радио, не по уобичајеној пракси, да све то спреме господи начелници, него сам се лично

трудио да у колико је било могуће исправим неправде, које су биле учињене у разним режимима. При том послу руководио сам се не само интересима службе већ такође и обзирама социјалним и обзирима и потребама породичним, нарочито код старијих учитеља, који су заслужили да дођу на боља места. Од ових 2.290 премештаја, преко 1.600 премештено је по молби, да би се задовољила и потреба школе и да би се задовољили и интереси самих тих учитеља, док је онај остатак од 800 било премештено по потреби службе, али такође и они падају у исту категорију као и она господа из Дравске бановине. У питању су или неиспуњени законски услови, или су млађи учитељи морали да се помире с тим да уступе места старијим учитељима, или су били по среди неспоразуми између учитеља и грађанства. Сматрао сам да је у интересу и школе и просвете да се сви ти случајеви изгледе, да се једни преместе на места других. У Дравској бановини нико од учитеља није био премештен из једне бановине у другу, него је само извршена једна рокада у истој бановини, (Иван Пуцељ: То није тачно. Премештено их је 8 из једне бановине у другу!) Није осам, него четири само. Па да их је било и 18, то се не би могло узети као нека несрећа (Иван Пуцељ: А да сам ја то урадио, то би била несрећа). Имате учитеље у Јужној Србији, који и ако су премештени из неке друге бановине не сматрају да су тиме страшно погођени (Иван Пуцељ: Викало се на мене кад сам једнога преместио у Превесту, Моравска бановина!). Ја одговарам само за свој рад. Ви се обрачунавајте са онима који су вам то пребацили.

Ето то је, господе, што сам сматрао да треба да одговорим на примедбе г. сенатора Пуцеља, пошто он својим говором и напоменама, нека ми извини ли опрости, није претставио ствари онакве какве су. (Иван Пуцељ: Никога нисте уверили да сте ви у праву, него сам ја у праву).

— Молим то је на г.г. сенаторима да оцене.

Претседник др. Љубомир Томашић: Реч има г. сенатор Ђорђевић.

Драгослав Ђорђевић: Господе сенатори, има много проблема наше просветне политике, са којима бих се у претресу буџета Министарства просвете могао да позабавим, а нарочито оних уже стручних, који су у вези са васпитањем наших будућих грађана.

Али, с обзиром на краткоћу времена, са којом морамо да рачунамо, и не желећи да дискусијом о проблемима министарства педагогије, како сам и у једном своме ранијем говору рекао, од Сената направим педагошки семинар, дозволите ми, господе сенатори, да се у вези са нашом општом државном политиком и једним специјалним а значајним послом, који се сада свршава у Министарству просвете, задржим само на проблему националног васпитања наше омладине. На овоме проблему, који није ужн, стручни проблем једнога стручног ресора, него и проблем више свега политички, који као такав заузима централни положај у општој државној политици једне младе националне државе, која се тек изграђује.

И зато што је проблем националног васпитања наших будућих грађана више свега политички проблем, задржаћу се нарочито на политичкој страни и политичкој важности његовој, како с обзиром на ситуацију у свету, тако и на нашу унутрашњу ситуацију.

Господо сенатори, ми живимо у времену, када се без мало у свима државама света целокупан јавни живот развија сав у знацима најизразитијег и најдоследнијег национализма. Ко је год посматрао међународни живот могао је лако уочити факт да, нарочито у спољној политици, највеће успехе показују баш оне државе, код којих је целокупан унутрашњи живот заснован и диригован најстрожијим националним принципима и националним интересима.

Ми живимо у времену таквих међународних затегнутости услед неизмирљивих интереса великих капитала, који су у вечноме сукобу, да се данас цео свет, а не само Европа налази у истој ратној опасности, у каквој се налазио у 1914 години пред светски рат. Што, пак, рат још није плануо и што ће се можда за извесно време ипак успети да одложи то је зато, што 1914 човечанство није знало шта је то рат, па му је скоро насумце прибегло, а данас је још жива генерација, која је све страхоте једнога модернога рата пребацила преко главе, па се свим силама брани и батрга да га бар одложи, ако не и сасвим спречи.

И зато што је целоме свету јасно шта га чека, зато се грозничаво брзо решавају сви други унутрашњи проблеми, да би се све моралне и материјалне снаге државе и нације ангажовале у припремама за оружану одбрану од једне страховите ратне опасности, која се можда и на крају крајева неће моћи да избегне.

Ми живимо у времену, када су се државе света почеле јавно надметати у наоружању и припремама за рат; ми живимо у времену, када поједини народи, до зуба наоружани, отворено газе преко обавеза, пактова и међународних обзира и чине све, на шта верују да имају права, а за шта су убеђени да им други у овом тренутку не могу и не смеју да стану на пут. Ми живимо у времену, када парламенат Велике Британије, која је на своју штету а и на штету светског мира доскора и сувише озбиљно узимала проблем разоружања, да Парламенат мирољубиве Велике Британије, што је карактеристичније него ништа за критичност светске ситуације, јавно изглашава милијарде за потребе претстојећег рата.

Тако је данас у целоме свету, а тако је нарочито код неких наших суседа, код којих је национални живот доведен често до читавог делиријума.

Међутим та и таква ситуација у свету, која ће се — нека се нико не вара, — у том смислу из дана у дан све општрије развијати док најзад не дође до кидања и пуцања, та и таква ситуација и нама намеће сличну ситуацију у нашој земљи, велим сличну, јер наш национализам никада не сме да оде до шовинизма. Данас принцип „сјајне изолованости“ („splendid isolation“) не важи више ни за Велику Британију, а камо ли за нас, који смо легли на сред друма, који са запада води на исток и којима ће једнога дана бити наметнуто да оружаном руком бранимо своју родну груду.

Пре него изложим у каквом се стању налази наш национални живот, хоћу да укажем, колико је наивно веровање неких који мисле да ће се ипак некако све лепо свршити у свету и да ипак можемо још мало да продремамо и без узнемиравања да уживамо у благодетима, којих поред све споља нам наметнуте кризе ипак има у овој земљи, благодарећи даровима божјим и нашем крвавом зноју.

Доклегод постоји, господо сенатори, капиталистичко уређење друштва и држава, дотле ће посто-

јати непошtedна конкуренција нагомиланих капитала, која у крајњој линији води оружаном сукобу држава и народа. Све што се чини, да се овакав крвави сукоб избегне и пре него што се избегне, све је то само и у суштини пролонгирање сукоба док се не дочека, по оном Наполеоновом тактичко-стратегијском правилу, да се у одлучујућем часу и на одлучујућем месту буде јачи од непријатеља. Зато у целокупној историји држава и нација све што су оне у миру радиле било је у крајњој линији — морално и материјално спремање за рат, чији је једини принцип од увек био: „Или се уклопи, или се поклати!“ Као што ђаци по школама све што раде — раде да једнога дана положи испит и оду даље, каогод што један занатлија све што ради — ради зато да једнога дана своју робу изнесе на пијацу и да са њом туче своје конкуренте, тако и све државе и народи коглед год постоје данашњи услови живота, све што раде на пољу духовног и материјалног живота, раде да најзад и по једноме фаталном закону једнога дана положи испит на бојном пољу, да једнога дана, попут онога занатлије изађу на пијацу, али крваву, и да ту уновче своје моралне и материјалне вредности, да ту издрже конкуренцију својих противника.

Тако је то откако је света и века, па било да се народи спремају за офанзиван рат, за какав се некада спремао наша херојска Србија, водећи политику ослобођења и уједињења свију Срба, Хрвата и Словенаца, или за дефанзиван рат, за какав мора данас наша држава да се спрема.

О материјалној спреми народа за његову одбрану од спољних непријатеља брину се они, у које највеће поверење има целокупан наш троимени народ заједно са нама овде. Зато је о томе непотребно говорити.

Али за моралну спрему једне државе да одоли ратним опасностима има да се брине цела државна политика, а нарочито Министарство просвете, чија је ужа дужност организовати национално васпитање једне генерације.

Међутим праве оспособљености једнога народа да изађе као победник из једнога оружаног сукоба, до којег се, понављам, при данашњим животним условима, на крају крајева долази, нема и не може бити без здравог, снажног и јасно оријентисаног националног живота његовог.

Али пре него што одем даље, и да ми не промакне, хоћу да укажем на нешто, што сваки од нас, па звао се он Србин, Хрват или Словенац, стално мора да држи пред очима. Ми видимо, господо сенатори, како се — да ништа друго не кажем — данас грубом, оружаном, физичком силом газе међународни уговори, пактови и аранжмани, па чак и они, на које су поједине државе давале свечане и добровољне своје пристанке.

Има ли кога у овој земљи, који познаје ситуацију у свету, у оном свету даљем и ближе нама, који се неће запитати с обзиром на појаве, које само слепци не виде: а шта ће бити, ако се једнога дана и једнога за нас неповољног тренутка истом том оружаном и организованим физичком силом погазе и они међународни уговори који гарантују наше државне границе и нашу државну територију?

Ето разлога спољно-политичке природе, због којих све што је озбиљно, а нарочито све што је и одговорно у овој земљи мора да поклати највећу и најпречу пажњу не само организовању здравога и

снажнога националног васпитања будућих наших грађана, него и данашње наше генерације.

Али, господо сенатори, и разлози нашег унутрашњег државног живота налажу нам да овоме послу поклонимо сву своју и највећу пажњу.

Да не улазим у друге детаље овога питања, подвлачим да за један народ, а нарочито за његову омладину нема ефикаснијег превентивног средства од свију деструктивних политичких теорија и покрета, па претстављале се оне у форми ма којег „изма“, него што је снажно национално васпитање, јасна национална свест и жарко национално одушевљење тога народа и његове омладине. Психолошки ово питање посматрано, а народским речником изражено — национализам према комунизму то је — клин клином!

Исто тако за одржање принципа монархије, и код нас, за величину принципа славне династије Карађорђевића нема ефикаснијег средства од националног васпитања нашега народа, јер све што смо као народ и држава постигли — постигли смо под мудрим и херојским вођством ове наше народне династије.

Међутим, и насупрот свему горе изложеном, наш национални живот је неоријентисан, неорганизован и збуњен, а више свега тако анемичан и млистав, да му се пулзирање скоро и не осећа. Мислим на наш национални живот, посматран ма са кога критеријума нашега југословенског национализма.

А што је такав, узрок је у томе, што он — и то треба мудро и поштено признати — своје животне сокове не црпи из дубоких, спонтаних и стихијских снага широких народних маса хрватских, српских и словеначких, што је и сувише рођен, вођен и диригован одозго.

Рекао сам у почетку да је проблем националног васпитања у тесној, органској вези са основним проблемима нашег заједничког државног и националног живота.

И баш зато, што ми тај основни проблем нашег унутрашњег живота, проблем међусобних односа Хрвата, Срба и Словенаца још нисмо решили у пракси и на свеопште задовољство, нарочито хрватских и словеначких народних маса, баш зато нисмо могли на здрав и целисходан начин решити тај проблем нашег југословенског националног васпитања.

Доклегод ми и теоријски и у пракси не изведемо начисто појам новог југословенског национализма, дотле не можемо правилно решити ни проблем југословенског националног васпитања наше школске омладине.

Доклегод, пак, не решимо, са пристанком сва три дела нашег народа, проблем наших међусобних односа, права и дужности, доклегод ми Срби и Хрвати будемо преко јатагана разговарали, доклегод се за наше толико понављано и речима потврђивано српско-хрватско-словеначко братство може рећи попут „Горског Вијенца“:

„Смијешно је ово наше братство,

Очи нам се чудно погледају!“ —

дотле ће целокупан наш национални живот, без чијег правилног развитка нема ни опстанка а камо ли напретка у једној држави, остати неоријентисан, без полета, површан, усиљен, анемичан. Дотле ће се народне масе држати по страни, дотле ће оне остати у једној више или мање прикривеној апстиненцији према сваком југословенском националном покрету; дотле ће наш југословенски национални живот бити без оне спонтаности, без оне топлине, без

оних стихијских снага онога национализма, који је изникло здраво и право из широких и дубоких слојева једнога народа о чијем је не само опште националним него и посебним племенским осећајима, традицијама, правима и дужностима држава водила рачуна.

Господо сенатори, ја овако данас говорим, пошто сам 17 година најактивније учествовао у нашем јавном животу и пошто сам у овом погледу „филозофију по звездама учио“ — да се опет послужим Горским Вијенцем, тј. пошто сам национални живот на извору посматрао, и то на извору и у Војводини, и у Босни, и у Јужној Србији, где сам дуго година држави и народу служио на највишим положајима, и у Шумадији, где сам рођен и где и сада живим, а и по свима крајевима наше Отаџбине од Љубљане до Ђевђелије, где сам по општем народном и државном послу често одлазио.

Рекао сам да ми морамо извести начисто појам југословенског национализма. Ја сам о овој великој теми хтео да говорим у општој буџетској дебати, али пошто ми се тада није дала прилика, развићу је на другом месту — мислим путем штампе. Овде могу само толико да речем: за вољу једног политичког крутог доктринарства, макар и добронамерног, ми више немамо ни срца, ни нерава, ни рачуна да цео народ држимо у једном напетом стању, у једној нервној кризи и узајамној завађености, где се из огорчења, пркоса и ината, јер смо сви потомци Краљевића Марка, чине и такве ствари, какве се никад неће чинити, када буде пала ова мора са душе и једних и других и трећих.

У почетку свога говора нагласио сам да се у Министарству просвете сада довршава један велики и значајан посао. То је, господо сенатори, састављање и штампање јединствених уџбеника за све основне и средње школе у држави, и то уџбеника из националних предмета.

Ја у ово питање са овога места нећу детаљно да улазим. Али морам рећи — нека се у тим уџбеницима не претера у југословенствовању! Нека у тим уџбеницима историја наша буде историја Хрвата, Словенаца и Срба, а не историја Југославије, јер историја Југославије и у буквалном и у ширем, не и у оном крајње широком, најширем смислу почиње тек од 1918 године.

Нека у тим уџбеницима Томислав, Крешимир, Петар Сваџић, Матија Губец и њима равни буду не југословенски, него хрватски краљеви, великани и мученици. Нека у тим уџбеницима Прешерн, Цанкар и други великани слободно буду словеначки великани. Нека у тим уџбеницима Немањини, Карађорђе и Милош не буду југословенски, него српски краљеви, цареви, великани и мученици. Нека у њима она херојска војска на Куманову не буде југословенска, него српска војска итд. итд. Нека се у тим уџбеницима не прикривају историјске чињенице, нека се у њима не фалсификује историја! Нека се то не чини ни са једног моралног гледишта, ни са гледишта једне најреалније државне и националне југословенске политике.

Ми немамо потребе да фалсификујемо нашу националну историју ни српску, ни хрватску, ни словеначку, баш зато, што смо и поред свих индивидуалних разлика, којих и у много већој мери има код свију других народа, којих има и код мене и код мога рођеног брата, и код вас, и код ваше рођене браће, ипак један и јединствен народ. Сваки

успех, сваки напредак хрватског народа нека се истакне као успех хрватског народа; свака победа хрватског народа у борби за животни опстанак нека се истакне као успех хрватског народа. Јер, да није било хрватских краљева, хрватске историје, хрватских успеха и победа у дугој историји братскога нам народа, не би данас било хрватског народа, не би данас имали са киме да будемо уједињени, не би данас имали уз кога да будемо јачи него што бисмо били да смо ми Срби сами, без браће Хрвата. Баш зато што су сви покрети, сва стремљења, све победе у хрватској историји сачували од пропасти хрватски народ, они су тиме у ствари допринели макар колико посредно и опстанку Југословена као целине. Исто важи за српску и словеначку историју.

Нека се историја изложи онако каква је, и нека се нашој деци по школама каже: „Видите, децо, сви наши великани у нашој дугој историји радили су на своме терену, у своје време и за свој српски, хрватски и словеначки народ, али баш зато они су у крајњој линији радили и урадили да су и Срби и Хрвати и Словенци кроз све невоље и несреће прошли читави и дочекали, да се данас и живи и здрави уједине у својој националној држави Југославији.“

Варају се љуто они, који мисле да свако пристајање на извесне националне особености води ка разједињењу Словенаца, Хрвата и Срба. Само тешко непознавање психологије уопште, а нарочито психологије маса може некога навести на овако погрешне закључке. Не може се волети комшија, ако се не воли брат и син, не могу се волети туђа деца, ако се не воле своја, не могу се волети братова деца, ако се не воле своја, не могу се ценити братови успеси, ако се не цене своји, не може се ценити братова историја, ако се не цени своја! То је природан, психолошки ред ствари.

Кад је реч о схватању нечега новог, психолошко је правило да се не могу перципирати нови појмови, нове идеје без помоћи тако званих аперцептивних тј. старих идеја, које већ имамо, итд.

Старо је пак педагошко правило, а политика је социјална педагогија, социјално васпитање, тј. духовно преформирање народа, — старо је педагошко правило да се нова духовност код васпитаника може изградити само на старој, ослањајући се на стару и настављајући се на стару.

Ово зато да би се поступно, у току времена и применом читавог система ширих васпитних метода и техничких наставних средстава, а ослањајући се на природне, индивидуалне психичке квалитете васпитаника, могла на природан начин формирати једна његова нова духовност, према једном напред утврђеном васпитном плану, програму и идеалу. Модерна педагогија се сва базира на принципима тако зване индивидуалне психологије, која иде тако далеко да у избору васпитних метода крајње консеквентно рачуна са индивидуалношћу сваког појединачног васпитаника. Исто, дословно важи и за национално и државно васпитање једнога народа по једноме општем националном и државном васпитном узору.

Не улазећи даље у ово чисто педагошко питање, хоћу само да нагласим да у спровођењу нашег националног васпитања, као и у практичном спровођењу политике државног и народног јединства из разлога психолошко-педагошких, а не само из раз-

лога политичке тактике, мора се водити рачуна о индивидуалним квалитетима и карактеристикама, о индивидуалним осећањима, осетљивостима, традицијама и сл. нашег српског, хрватског и словеначког народа. Мора, баш ради што бржег, што лакшег и што природнијег стапања тога народа у један доцнији и јединствени национални југословенски тип.

Само практични педагози знају какав отпор даје индивидуалност васпитаника према свима васпитним методама и како се никакав успех у васпитању не постиже, ако се са том индивидуалношћу не рачуна. Исто тако само практични и искусни политичари знају, а наше доба за то има искупили јасан пример у данашњем негативном, негативном, и револуционарном политичком ставу целокупног хрватског народа, на какав се отпор од стране једнога народа наилази, ако се не води рачуна о његовој индивидуалности.

Нека се једанпут код нас запамти, да народна душа није дивља глогиња, на коју можемо накалимити и брескву и крушку и кајсију и јабуку, како нам кад падне на памет!

Као што видите, господо сенатори, говорио сам начелно, не инкриминишући ништа, не оптужујући никога.

А сада, и пре него што свршим свој говор, морам да се осврнем на једну изјаву, која је пре неки дан пала са ове говорнице. Сенатор г. Анђелиновић рекао је са овога места: „Нека се данас ради шта се хоће, али ће се у нашој земљи још увек наћи велики број присталица политике Краља Александра I, политике народног и државног јединства“.

Указујући на ову изјаву ја морам да је коригујем, управо допуним: „Није истина да ће се у овој земљи наћи само много, или и врло, врло много присталица политике нашега Блаженопочившег Краља Александра I, него је истина да је сав наш народ, широм наше простране државе за његову политику народног и државног јединства!“

Прихвати ли се тврђење сенатора г. Анђелиновића, да за ту политику у овој земљи има само један извештај, па макар и врло велики број присталица, онда би се, прво, прихватила једна крива истина, а друго, опет ћемо се почети да делимо на легитимисане и монополисане заточнике државног и народног јединства и на све остале, који то „нису“, који су чак и „издајнице“ народног и државног јединства.

Нико паметан и нико одговоран у овој земљи не ставља у питање принципи државног и народног јединства. Напротив, сваки паметан и сваки одговоран рачуна са њим као са фактом. Али оно, што се ставља у питање и зашта и можемо и треба да се разликујемо, то су методе, то су начини, којих ћемо се држати у спровођењу практичне политике државног и народног јединства.

А да треба мењати те методе, које су примењиване не после 6 јануара — како неки хоће да подвуку — него више или мање од самога почетка стварања државе и од разних, многобројних влада и режима, доказ нам је сама данашња национална и политичка стварност наша, коју нико не може да одрече.

Господо сенатори, лепо је и морално је бити доследан. Али доследан у идеалима, а не и у методама за остварење тих идеала. А досаднашње методе ваља мењати! Ми не смемо у име једне погрешно схваћене доследности бити као онај тврдоглави лекар који је 17 година употребљавао једне исте ле-

кове и примењивао једне исте медицинске методе, па и ако му болесник ни за 17 година није оздравио, он ипак неће у име неке доследности да их промени!

И још нешто морам да кажем, завршујући свој говор. Сматрам за дужност да у времену када се преламају две епохе у историји нашега народа изјавим следеће:

Прво. Када се људи посвађају, они се не комплиментирају. Када се људи узинате, онда они не бирају речи, све лепше од лепших, да би једни другима правили комплименте, него све црње и горе, да би једни друге увредили, наружили, оклеветали. И када у тој међусобној свађи већ до тога дође да треба и оружја да се лате, има ли томе лека и какав је ту лек?

Сасвим прост!

Измирити се!

И измириће се Хрвати са Србима!

Друго. Кад је мој рођени и једини живи брат у тешкој болести достигао температуру од 40 степени, ја сам тада својим рођеним ушима чуо, да ми није оставио на миру ни оца ни мајку. И шта сам ја тада радио? Нисам довео жандармерију да му кундаком поломи вилице и да му клештима ишчупа језик, него сам довео лекара и видаре да му ране лече и да му температуру смање. И када су му лекари, мудри и искусни, ране извидали и температуру смањили он није ни знао — а ја га нисам потсећао — шта ми је у бунилу говорио, и ми смо се братски изгрлили и изљубили.

Тако ће бити и с нама Хрватима и Србима.

И, најзад. Као Србин и као Југословен, или како би г. Анђелиновић рекао: као Србин југословенске оријентације ја хоћу јавно да кажем: Хвала вам, браћо Хрвати, што сте бранећи и обранивши своје уже хрватске особености — које ништа не сметају нашем заједничком животу, него напротив — учинили да такве исте наше особености сачувамо и ми Срби, и што сте тек тиме створили психолошке предуслове за један здрав и снажни југословенски национализам. (Узвици: Живео!).

Претседник др. Љубомир Томашић: Реч има сенатор г. др. Франгеџ.

Dr. Oton Frangeš: Gospodo senatori, moram prije svega da se zahvalim Gospodinu Pretsedniku, koji mi je i u mojoj odsutnosti dao reč i ipak dozvolio da govorim.

Zahtjevi, koji se moraju stavljati na našu prosvjetnu politiku dvojaki su: ona treba prvo da udovoljava potrebama naroda i drugo ona mora biti vodena u nacionalnome duhu.

U pogledu potreba naroda dolaze u prvome redu u obzir osnovne škole. Ove su još uvijek uredene jednako na selu i u gradu, i jednim i drugim je cilj da pripreme djecu za nauke na srednjoj školi po istom naučnom redu, po istome štivu, i opsegu obuke. Korektura se je tražila u t. zv. „produžnim tečajevima“ na selu, odnosno »šegrtskim školama« u gradu, dakle opet po istome kalupu za selo i grad. Mi se moramo odlučiti na odlučnu promjenu u nižoj pučkoj obuci i to — ja puštam iz vida potrebe grada — po osnovi, koju sam davno već predlagao, a koju ponovno danas iznosi prof. dr. M. Ivšić: seljačka djeca od 7 do 10 godina polaze u školu u ljetnim mjesecima kroz 5 mjeseci, t. j. u doba, kada i slabija djeca mogu da dodu do škole, koja je katkad po nekoliko kilome-

tara od kuće udaljena. Djeca su svršila niža četiri razreda, polaze zimi školu kroz dalje četiri godine, a ta im daje odnosno ženskoj djeci za kućanstvo stručnu poljoprivrednu naobrazbu. Ovako ćemo nove generacije odgojiti osposobljene za njihovo seljačko zvanje i stvoriti mogućnosti naprednijega gospodarenja na selu. Naravski, da za ovakvu obuku treba osposobiti i učitelje. To se može na taj način, da svi učitelji i učiteljice nakon apsolvirane preparandije i svih potrebnih didaktičkih, pedagoških i opće naobraznih predmeta polaze u četvrtoj godini na srednja poljoprivredna učilišta gde se obučavaju u temeljima svih grana seljačkoga gazdinstva, odnosno kućanstva. Ovako obrazovanim učiteljima treba na selu dati školsko zemljište na osobnu eksploataciju, a za slučaj premještanja osigurati odštetu za učinjene investicije, kao što je to slučaj sa poljoprivrednim referentima pri srezovima.

Naše srednje škole proizvode apsolvante veoma nejednake sprema za visokoškolski studij. To nije začudno: ako maturant iz Prilepa studira na Filozofskom fakultetu u Skoplju i postane suplent u Štipu, pak da čitav svoj vek ne dođe ni do Beograda, šta takav naučnik može da daje svojim đacima, kakav on može biti odgajivač mladeži kroz svih 35 godina službovanja? Treba suplente premeštati tako, da upoznadu što više krajeva naše države, da se upoznadu sa njezinom prostornom veličinom, sa njezinim prirodnim osobinama i lepota, sa historijskim gradovinama i spomenicima slave naše, — tada će se ovi moći dignuti nad uske horizonte regionalizma i postati valjani odgajivači srednjo-školske omladine.

Najteže je pitanje naših univerziteta i ostalih visokih škola. Naša država sa 14 mil. stanovnika uzdržava tri univerziteta, dva fakulteta, visoku školu za trgovinu, akademiju glazbe i akademiju likovnih umetnosti itd. Mi imamo 25 visokih škola (univerziteta, fakulteta, pedagoških, komercijalnih, umetničkih itd.) sa blizu 1000 nastavnika, oko 15.000 polaznika od kojih niti 10% ne svršava studij. Svi ti zavodi proizvode intelektualce u tolikome broju, da oni prelaze potrebu našega osiromašenog naroda i našeg skućenoga budžeta. No kraj apsolvencata se u narod vraćaju nesvršeni, za odabrano zvanje neosposobljeni elementi u tisućama, koji su nezadovoljni svojom sudbinom i traže bilo koji put, po kojemu će i oni bez zakske kvalifikacije doći do zadovoljavajuće egzistencije. Ovoj hiperprodukciji se mora stati na kraj, možda najbolje na način kako to provodi Bugarska, po kojemu se ograničava polazak visokih škola na najspemnije abiturijente srednjih škola. Ovo je svakako humaniji način selekcije nego što je današnji, koji potpuno asocijalnim metodama visokih školarina i ispitnih taksa nastoji smanjiti priliv omladine k visokim školama.

Razumljivo je da se proti plaćanju tako visokih taksa, koje iznose n. pr. na pravnome fakultetu 1400 din., na medicinskome i na svim gde se moraju obavljati vežbe laboratorijama iznose one još mnogo više, a ispitne takse se penju u tisuće dinara, diže otpor sa svih strana.

Pomanjkanje državnih prihoda dovodi neminovno do metoda štednje pri dotiranju visokih naučnih zavoda, koje su na uštrb naučnim ciljevima i uspehu rada. Ni u laboratorijama, ni u seminarima, ni pri vežbama na terenu, ni po naučnim ekskurzijama se ne mogu polučivati rezultati, ako dotacije nedostaju:

Nu u koliko postoji insuficijencija državnih sredstava u toliko postoji i hipertrofija u mnogim naučnim disciplinama. Imademo oko 16 katedra za arhitekturu, preko 20 za srpsko-hrvatski-slovenački jezik i literaturu, blizu dvadeset za povest itd.

To prelazi sredstva a i potrebe našega naroda, čak i u uporedbi sa mnogo bogatijim narodima. Mi moramo nastojati da skoncentriramo stalne nauke, pak će se tada moći bolje dotirati pojedine katedre, seminari, klinike, laboratoriji itd. Za nas je veoma zgodno, što imademo za farmakologiju samo jedan institut, da imademo samo jednu visoku komercijalnu školu, jednu akademiju za likovne umjetnosti i jednu za glazbu, itd. Jer se time skoncentrišu naučne snage i materijalna sredstva, a, šta je možda isto tako važno, amalgamira sav naš podmladak u duhu jedinstva naroda i državne celine. Svi ti mladi Srbi, Hrvati i Slovenci, ali i Nemci i Mađari i Slovaci itd. svi ti, družeć se u mladim danima za vrijeme školovanja u školi i van nje, odnose u život osećaj, da smo ipak svi Jugosloveni i da se ponosimo svojom domovinom.

A šta vidimo da se radi? Kraj sve skučenosti sredstava, kraj sve neosporivosti izloženih argumenata, u budžet Ministarstva prosvete uvrštava se suma od 12,000.000 za ostvarenje Veterinarskog fakulteta u Beogradu, baš toliko, koliko je tome budžetu smanjena dotacija prema god. 1934/35. Tako dakle sve preostale naučne ustanove dobivaju prema tome oko 24,000.000 dinara manje nego bi primale po budžetu god. 1934/35. Držim da mi nitko neće osporiti poznavanje ovoga predmeta. Nikad jedan izdatak naših siromašnih budžetskih sredstava nije bio više suvišan no što je taj. Samo Jugoslovensko veterinarsko udruženje donosi 15 XII 1935 rezoluciju u kojoj izjavljuje, da je Jugoslaviji danas dovoljan jedan veterinarski fakultet. To su velikim djelom apsolutni zagrebački, danas jedinog veterinarskog fakulteta, koji poznaju njegovo ustrojstvo ali i potrebu za veterinarima u državi, koju taj jedini fakultet u potpunosti dovoljno mjeri snabdeva. Da postoje kakovi bili stvarni ili nacionalni ili bilo kakovi razlozi, sigurno bi taj zbor najviše interesiranih stručnjaka stvorio posve drukčiju rezoluciju. Nu stvarno ovaj fakultet potpuno može da pokrije svu potrebu za nadopunom i uvećanje kadra veterinarske službe u našoj državi, naročito ako se fakultet u Zagrebu izgradi prema stvarnim potrebama. To bi se dalo učiniti sa daleko manjom svotom, no što je ona za novi veterinarski fakultet u Beogradu. Čemu onda taj novi fakultet, čiji su ti interesi, kojima imade to dalje cijepanje naših institucija da služi? Potpuno mi je nerazumljivo kako može tim interesima da služi čak i načelnik Ministarstva poljoprivrede, čovek kojemu bi morala biti sveta dužnost da služi onim interesima cjeline naroda, koje sam prije spomenuo, a ne da radi sa toga odličnoga mjesta u skroz protivnome smjeru. Neću da iznosim sve one neprovjerene motive koji su bili odlučni za pokretanje ovoga problema, ali sam uvjeren, da g. Ministar prosvete nije dovoljno obavješten o ovome pitanju i da on, da je obavješten, nikad ne bi stvarao ovakovu nesavremenu, obzirom na naše materijalne prilike neshodnu, a na naše nacionalne interese direktno štetnu odluku. Ja apelujem na g. Ministra, da se dade svestrano obavjestiti pobliže o ovome predmetu a

dotle da nikako ne pristupa ostvarenju suvišnog, iz ništetnih razloga pokrenutoga novoga veterinarskoga fakulteta. Naprotiv držim, da se imadu jedinom Veterinarskom fakultetu u Zagrebu osigurati potrebna sredstva koja će ga u potpunosti osposobiti da vrši svoju stručnu i patriotsku zadaću.

Ogradržujem se proti sumnjičenju, kao da bih ja bio protiv osnivanja ili izgradnje posebnih načinih institucija u Beogradu. Naprotiv: Beograd ima svoj centralni biološki zavod za Jugoslaviju, imade Astronomsku observatoriju, na kojoj mu mogu zavidjeti veliki narodi, imade Centralni seizmološki institut, Državnu arhivu itd. Vojnu akademiju, Državnu saobraćajnu i železničku školu, tečaj za katastarski podmladak; svi se stručni ispiti za inženjere i srodna znanja koja osposobljuju za praksu, polažu u Beogradu, čitav niz institucija postoji, čiji je studij i polaganje ispita vezano uz Beograd; neka je, i neka bude i dalje tako. Neka se u Sarajevu ili Ljubljani diže jedina visoka škola za rudarstvo, neka ostane i dalje pomorska akademija u Dubrovniku, neka se za sva znanja i umjeća dižu prema potrebi visoke škole, ali u okviru naših potreba i sredstava, a i u vidu nacionalnih interesa neka se diže uvijek samo po jedna takova visoka škola i ta valjano dotira i izgrađuje.

Ako bi ovako postupali, ako bi po potrebi ujedinili i neke današnje institute i tako snizili izdatke, onda ne bi moralo doći do tako očiglednoga zapostavljanja zagrebačkoga Univerziteta, kakovo je ono po ovom predlogu budžeta. Dovoljno je za ilustraciju ovoga fakta da navedem kako se za institutske novogradnje i snabdevanje instituta u predležećemu budžetu osigurava za beogradski Univerzitet 8,000.000 dinara, za zagrebački tri miliona dinara, akoprem zagrebački imade za čitav jedan fakultet i čitav farmaceutski odio više nego li beogradski a imade čitav niz započetih a neizgrađenih instituta, laboratorija, klinika itd. koji stradavaju jer se ne dovršavaju.

Htio bih svratiti pozornost Gospodina Ministra prosvete kao i Ministra za fizičko vaspitanje naroda na potrebu da se sportu posveti veća pažnja na visokim i srednjim školama. Ne moramo mi odmah stvarati organizacije kakve postoje u Engleskoj i Severnoj Americi, ali svakako je poželjno, da se i u naš budi smisao za valjan i okrepljujući šport, da se priređuju utakmice između srednjih škola, između univerziteta itd., jer takove utakmice služe ideji zbližavanja naše omladine, a tako i najvišim ciljevima odgoja mladeži.

Hoću da naglasim potrebu konačnoga uređenja naših akademija za likovnu umetnost i za glazbu, kako bi ove polučile stepen visokih škola i tako bolje mogle zadovoljiti svojim namjenama.

Konačno treba da apelujem na Gospodina Ministra prosvete, da uredi pitanje naših narodnih pozorišta preko ovlaštenja koja su predviđena u amandmanima, a naročito da kazalištu u Zagrebu omogući da se sanira na način koji mu je predložen.

Predsjednik dr. Ljubomir Tomašić: Prekidam sednicu a nastavak zakazujem u 6 časova posle podne.

Sednica je prekinuta u 15 časova.

СТЕНОГРАФСKE БЕЛЕШКЕ

СЕНАТА

КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА 5

БЕОГРАД, 1936 ГОДИНЕ

КЊИГА I

XI РЕДОВНИ САСТАНАК

СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРЖАН 25. МАРТА 1936 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

ПРЕТСЕДАВАЛИ:

Претседник

Др. ЉУБОМИР ТОМАШИЋ

и

Потпретседници

Др. МИРОСЛАВ ПЛОЈ

Др. УРОШ КРУЉ

Секретар

Др. ВАСО ГЛУШАЦ

Присутни су г. г. Министри: Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова др. Милан Стојадиновић, Министар саобраћаја др. Мехмед Спахо, Министар социјалне политике и народног здравља и заступник Министра правде Драгиша Цветковић, Министар трговине и индустрије др. Милан Врбанић, Министар грађевина др. Марко Кожул, Министар шума и рудника Ђура Јанковић, Министар просвете Добривоје Стошовић, Министар финансија Душан Летица, Министар пошта, телеграфа и телефона др. Бранко Калуђерчић, Министар без портфеља др. Михо Крек, Министар без портфеља Војислав Ђорђевић, Министар физичког васпитања народа др. Јосип Рогич.

НАСТАВАК СЕДНИЦЕ У 18.25 ЧАСОВА

Претседник Др. Љубомир Томашић: Господо сенатори, наставља се седница тј. наставља се претрес буџета Министарства просвете. Реч има сенатор г. др. Јосип Немец.

Др. Josip Nemes: Gospodo senatori, uzimam riječ zbog jedne stvarne potrebe, koja se odnosi na grad Petrinju, Savske banovine, mjesta mogega boravišta. Grad Petrinja imade već više nego 50 godina Učiteljsku školu, koja je odgojila lijepi broj učitelja, koji su služili na ponos naše Otadžbine i odgojili dobar podmladak, služili za razvijanje naše nacionalne svijesti, a bilo je među njima i dobrovoljaca u svjetskom ratu za oslobođenje i ujedinjenje. Osim toga grad Petrinja imao je i realnu gimnaziju, a kad je došlo ono vrijeme da treba da se reduciraju škole, reducirana je najprije realna gimnazija, a za utjehu nam se govorilo da to mora da bude, ali da zato ostaje u Petrinji Učiteljska škola. Ta realna gimnazija prenesena je u susjedni grad Sisak, tako da je ona pokupila sve one dake koji su polazili našu školu u Petrinji. Međutim počela je da se likvidira i preparandija, koja usljed obustave novih upisa ima za dve godine da prestane postojati, pa tako stojimo u pogibelji da ćemo ostati i bez ove škole. Ovo je neopravdano i zato što u

Sisku škola nema dovoljno mesta da primi sve one dake koji su bili tamo upućeni.

Gospodin Ministar se tužio i žalio, kako postoje velike neprilike zbog pomanjkanja dovoljnih zgrada. Sisačka gimnazija je prepuna, u Petrinji ostala su samo 4 razreda, prestaće i preparandija i tako će ostati u tom gradu velike lijepe prostoriје, a neće biti nikakove škole, dok Sisak ne može tako veliki broj učenika da primi. Usljed toga će nastati velika neprilika, velika poteškoća i za profesore i za dake i za roditelje.

Grad Petrinja obratio se na g. Ministra prosvete s molbom, da se obnovi bar sad realna gimnazija, kad ima da prestane učiteljska škola. Taj zahtev potpuno je opravdan, jer u Petrinji ima mnogo ureda, ima mnogo činovnika, ima mnogo vojske, ima mnogo oženjenih oficira, i njihova deca nemaju kud da idu u školu, a mi znamo kako je danas teško činovniku i oficiru da svoju decu školuju na strani. Svemu tome bi se pomoglo i vrlo lako i bez velikih troškova, kad bi se otvorila ta četiri viša razreda kao što grad Petrinja traži. Zgrade su već tu, kao i svi potrebni instrumenti, vodovod, sve što treba jednoj školi; dakle ne bi bilo apsolutno nikakvih troškova, već jedino da

se izvestan mali broj profesora plaća, mesto u Sisku, u Petrinji. Međutim gradska opština obratila se na g. Ministra prosvete podneskom u kome ona na sebe preuzima nošenje svih troškova koji su skupčani sa tom školom, pa prema tome apsolutno ne može biti govora da bi finansijska strana bila zaprekom da se udovolji toj opravdanoj želi građanstva.

Gospodo senatori, čitav onaj kraj gravitira u pogledu školovanja u Petrinju, što sad nije moguće s obzirom na poteškoće koje opstoje u školi u Sisku. Higijenske prilike su povoljne, jer je Petrinja na jednom zdravom mestu, ima brdina, ima kanalizacije, ima vodovoda, asfalta, uopšte je potpuno ureden grad kao malo koji, a život za dake daleko je jevtiniji no igde na drugom mestu, pa je baš usled toga što su tako povoljne prilike šteta što je sada dacima onemogućeno da idu u Petrinju.

Ja sam slobodan, Gospodine Ministre, da vam obratim pažnju na ovu malu opštinu grada Petrinje, koja je preuzela na sebe dužnost nošenja celokupnih troškova, pa vas molim da biste nastojati udovoljiti toj svakako opravdanoj molbi i želji građanstva.

Претседник др. Љубомир Томашић: Има реч г. Министар просвете.

Министар просвете Добривоје Стошовић: Господо сенатори, у вези примедба које је ставио сенатор г. Немец част ми је изјавити следеће. У погледу укидања учитељске школе у Петрињи где сада постоје свега два разреда, то значи пети и четврти разред, о томе је донета одлука још пре три године, што значи господо, да ова Краљевска влада није учинила никакву неправду вароши Петрињи. Друго, што се тиче укидања гимназије у Петрињи, г. сенатор нам није казао кад је та гимназија укинута. Ако се не варам она је укинута још 1929 године. (**Др. Јосип Немец:** По прилици!) Дакле и ту ова Краљевска влада не може имати никакве одговорности.

Могао бих још да кажем само шта можемо ми урадити да се изађе на сусрет захтеву г. сенатора. Ја сам јутрос у своме експозеу изложио каква је ситуација у погледу препарандија у нашој земљи. Ја нисам могао ове године дозволити отварање првог разреда препарандије у Петрињи из разлога што у Савској бановини ми имамо осам препарандија. У Дравској бановини имамо 9 препарандија, док међутим у целој Вардарској бановини имамо свега једну препарандију. Ако смо ми за неку равноправност, онда, господо, треба повести мало рачуна и о Вардарској бановини. Јер, људи из Вардарске бановине долазе врло често у контакт са Министром просвете и кажу: Како је могуће да се дозволи да синови наше бановине не могу да дођу чак да буду ни учитељи, него су осуђени од стране свију режима, па чак и од овог режима, да у најбољем случају буду фамулуси у школама, да буду слуге оних учитеља, који долазе из других бановина. Ја мислим, господо, да ћете се ви сложити са мном, да су они потпуно у праву. То је, што се тиче препарандија.

Ја сам јутрос такође изнео и статистичке податке како ми стојимо у погледу учитељских кандидата, т.ј. свршених учитеља, који чекају на постављења већ 4—5 година. Мислим да не би било много мудро пустити и даље да све ове гимназије примају децу, као што су до сада примале. Ви знате врло добро да у препарандије иду обично деца сиротних родитеља, деца радника, уопште људи сиромашних. Када ми већ данас имамо 2.000 молби за постављења, мислим да не би било много мудро повећавати кадар учитеља и стварати још веће незадовољство не само

код кандидата, него стварати још веће незадовољство код самих ђачких родитеља, који су очекивали 9 година да их синови прихвате у старим данима.

Молим Вас, господо сенатори, да ми дозволите још да кажем какву политику ми водимо у погледу препарандија. Када сам дошао у Министарство просвете, ја сам сматрао да и у том погледу треба да буде извесне равноправности. Ми смо донели одлуку да се на територијама свих већих бановина оставе по три препарандије, а на територијама мањих бановина да се оставе по две препарандије. За прво време нисмо могли урадити ништа боље, а у будуће видећемо ако можемо постепено да уведемо потпуну равноправност у погледу броја школа по бановинама.

Што се тиче гимназије у Петрињи, као што сам нагласио, ми не можемо носити никакву одговорност, господо сенатори, за оно што је урађено 1929 године. (**Др. Јосип Немец:** То признајем.) У том погледу могу да вам кажем и ово, да за сада у Министарству просвете имам око 60 молби за отварање гимназија. Један добар део тих молби испуњава услове које испуњава и Петриња, а један добар други део молби не испуњава те услове. Данас цео свет изгледа да жели да има гимназије. Зашто? Зато што код нас постоје у главном две врсте школовања: виша настава и средњошколска настава, која се презентира у гимназијама.

Ја сам јутрос напоменуо у своме експозеу да Краљевска влада жели да изврши реорганизацију целокупног нашег школства, али не у том погледу да се повећа број гимназија, него да се створи нови тип школе, која ће давати стручњаке нашој земљи, које ми данас немамо и за које морамо да узмемо, као што сам нагласио, или странце или аматере или самоуке.

Може бити да ће се тешкоће у погледу петрињске гимназије решити брже с обзиром да је град, односно општина, поднела молбу да светрошкорове сама, а да држава даје само наставнике. Сада у том погледу не могу да вам кажем ништа прецизно зато, што имам масу таквих молби из других крајева, али свакако ако буде могуће, одобрићемо им самоуправну гимназију под условом да после годину, две или три, као што то обично бива, не траже да се иста пребаци на државни буџет.

Претседник др. Љубомир Томашић: Тиме је свршен претрес Раздела V — Министарства просвете, па прелазимо на гласање. Молим г. известиоца да прочита партију 195.

Извештач Јован Алексић прочита партију 195.

Претседник др. Љубомир Томашић: Прима ли Сенат партију 195? (Прима.) Објављујем да је партија 195 примљена.

(За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији у смислу чл. 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примио цео буџет расхода Раздела V — Министарства просвете и то од партије 196 до закључно 315х.)

Тиме је Сенат примио и Раздео V — Министарство просвете. Прелазимо на претрес Раздела VI — Министарства иностраних послова. Молим Господина Претседника Краљевске владе и Министра иностраних послова др. Стојадиновића да узме реч.

Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова др. Милан Стојадиновић: Господо сенатори, о спољној политици Краљевске владе имао сам част да говорим опширније пред Финансиј-

ским одбором Сената. Тој седници одборској присуствовао је и један велики број сенатора и стога мислим да сам, господо сенатори, већ довољно и детаљно обавестио како о главним циљевима наше спољне политике, тако и о неким актуелним питањима која су ових дана на дневном реду.

Наша спољна политика остаје онаква иста, какву сам већ имао част изложити у декларацији Краљевске владе. Сам пак буџет Министарства иностраних послова у неколико је мањи него што је био претходне године и стога молим господу сенаторе да тај буџет изволе усвојити онако како је предложен.

Претседник др. Љубомир Томашић: За реч се је јавио г. сенатор др. Анђелиновић.

Dr. Grga Anđelinović: Gospodo senatori, velika pitanja koja muče i evropsku i svetsku javnost nisu našla razjašnjenje u govorima g. Ministra spoljnih poslova. Znam da je teška situacija i da rešenje tekućih političkih pitanja u vanjskoj politici ne mogu da nadu ni pretstavnici velikih država, kojima stoje na raspolaganje i velika sredstva i velika snaga. Ali ipak mislim, da bi Ministar spoljnih poslova Jugoslavije mogao da ima o svim tim problemima stalnije i određenije mišljenje.

Naša spoljna politika izgleda kao da je vođena van našeg delokruga i van naših snaga, a mi da se dajemo voditi događajima i okolnostima van našeg domašaja. Ja znam da mi — a ni jače sile od nas ne mogu — ne možemo da vodimo samostalnu vanjsku politiku, ali mi bi prema našim snagama, kada bi te snage bile sredene, mogli postići, da se naš glas čuje u koncertu evropskih država.

G. Ministar spoljnih poslova u Narodnoj skupštini i Finansijskom odboru Senata dao nam je jedan više manje novinski pregled vanjske situacije. Ljudi, koji prate našu i stranu štampu, u prvom redu oni koji se malo više kritički i dokumentarno bave vanjskom politikom, nisu mnogo mogli ni da nauče ni da čuju iz govora g. Ministra spoljnih poslova. Moje je mišljenje, da je g. Ministar spoljnih poslova u ovom domu i u ovim momentima mogao biti mnogo precizniji i mnogo dokumentovaniji, jer je stanje u svetu tako, da nas može da iznenadi sa vrlo fatalnim događajima, prema kojima mi kao narod i država nećemo moći da ostanemo ravnodušni.

Gospodo senatori, glavna osnovica naše spoljne politike je čuvanje stanja stvorenog ugovorima o miru. Tome ima da služi naš savez sa Francuskom, kao i savez sa Čehoslovačkom i Rumunijom tj. Mala Antanta s jedne strane, a savez sa Rumunijom, Turskom i Grčkom tj. Balkanski sporazum s druge strane. Ja bih bio zahvalan g. Ministru spoljnih poslova da nam je ipak dao površni pogled o međusobnim odnosima država Balkanskog sporazuma.

U susednoj i prijateljskoj Grčkoj tretira se u javnosti i među političkim strankama pitanje širine i opsega, tako da kažem, Balkanskog sporazuma tj. u koliko i u kojim slučajevima Balkanski pakt veže Grčku prema ostalim državama potpisnicama.

Naš odnos prema Grčkoj bazira se ne samo na zajednici interesa, nego i na tradicionalnim vezama prijateljstva našeg i grčkog naroda. Ali gosp. Ministar spoljnih poslova mora o ovom pitanju i o gledištu Grčke voditi računa, jer naši što uži prijateljski odnosi prema Grčkoj ovise u prvom redu o držanju same Grčke. Na njenu lojalnost i saradnju imamo prava računati isto onako i onoliko, kao što i koliko ona može na nas da računa.

Ja sam uveren, da je polemika po ovom pitanju više odjek unutarnjih grčkih odnosa, u koje mi niti ulazimo niti hoćemo ulaziti, a da je za Grčku Balkanski sporazum osnovica rada i saradnje na Balkanu; kao što je to i za Jugoslaviju.

Gospodo senatori, dve balkanske države nažalost nisu, iz raznih razloga, pristupile Balkanskom sporazumu: srodna nam Bugarska i Albanija.

Albanija je ovih dana proširila i utvrdila savez sa Italijom. Verujem da su širina i opseg obnovljenog saveza pomalo iznenadili naše Ministarstvo spoljnih poslova.

Cela naša politika prema Albaniji bazirala se je i bazira na principu slobode i integriteta Albanije. Prema tome mi imamo samo da sa iskrenim zadovoljstvom pozdravimo svaki korak Albanije, koji — prema mišljenju albanskih nadležnih faktora — njezinu slobodu osigurava i njezin integritet garantuje. Ali naša vanjska politika mora da bude na čisto, da je ovime Albanija i finansijski i vojnički usko vezana uz Italiju, da je Otrantski prolaz za nas zatvoren i da je Albanija u neku ruku postala operacionom bazom talijanske politike na Balkanu.

Gospodo senatori, svečano se naglašava, da je front Streze u stadiju obnavljanja. To je bezuslovno za mir u Evropi velika dobit, jer dobri odnosi Francuske, Italije i Engleske preduslov su opšteg smirivanja i olakšanja teške atmosfere, koja je ovih zadnjih meseca pritiskala Evropu. Ali naš bi nam g. Ministar spoljnih poslova mogao nešto da kaže i o manifestacionoj poseti ministra spoljnih poslova Austrije i Mađarske u Rimu, koji tu optimističku atmosferu Streze malo zamračuju svojim revizionističkim tendencama; Austrija naglašujući da je pitanje restauracije Habzburga isključivo njena unutarnja stvar, a Mađarska ističući otvoreno i prikriveno, u raznim prigodama, pitanje integriteta nekadašnje Ugarske.

Italija, naslonjena na Austriju i Mađarsku u Podunavlju, a na Albaniju na Balkanu, u direktnom je kontaktu sa našom državom u svim našim interesnim područjima. Njezina situacija verovatno će biti pojačana ishodom rata u Africi.

Ne nameće li se pitanje, gospodine Ministre, da pri razgovorima, koje vode naši francuski i engleski prijatelji, sudelujemo i mi — direktno ili indirektno — da u skladu sa interesima velikih sila efikasno zaštitimo i interese naše države.

Ja sam istakao to moje mišljenje i svojedobno u momentu prvih razgovora g. Lavala sa g. Musolinijem. Naš narod i naša država nisu nikada stali u ofanzivnom stavu prema Italiji i tražeći poštovanje svojih interesa, spremni su bili da poštuju i interese svojih suseda.

Gospodo senatori! Nemačka g. Hitlera vojnički je zaposela Rajnsku demilitariziranu zonu i time povredila i Versajski ugovor i Pakt Lokarna. Francuska je spravom protestirala protiv jednostranog kršenja ugovora.

Mi, sa naše strane, ne možemo nego da iskreno želimo, da u ovom pitanju između Nemačke i sila potpisnica ugovora u Lokarnu, a u prvom redu Francuske, dode čim pre do časnog mira i sporazuma.

Nemačkom narodu iskreno želimo da u društvu evropskih naroda preuzme ulogu koja mu po njegovoj snazi i vrednosti pripada. Ali u nikojem slučaju ne možemo da od sebe odbacimo obaveze, koje imamo prema ugovorima, prema Ligi Naroda i prema našoj tradicionalnoj saveznicu Francuskoj.

Gospodo senatori, dužnost mi je pri tome, da is-

taknem dve vrlo važne činjenice, koje specijalno naš narod interesuju i od vitalne su važnosti.

Prva je, da bi situacija prema Nemačkoj u ovom sporu bila mnogo jača, da se u sporu Italije kontra Abisinije postupilo dosledno prema pravoreku Lige naroda. Ovako vrlo lako može da ispadne, da se snaga Lige naroda ispoljava samo kad su u pitanju male države, a da prema velikim Liga naroda zna da zatvori ne samo jedno nego i oba oka.

To je, kako rekoh, za nas kao malu državu, koja je iskreno pristupila Ligi naroda i koja je ozbiljno shvatila svoje obaveze prema istoj i prema čovečanstvu, od vrlo velike važnosti. Ne bih hteo, da mi ispunjavamo sve naše obaveze prema Ligi naroda kad se radi o koristi drugih, a kad nama Liga ustreba, da ona podbaci, kao što je to već jednom u vrlo kratkom periodu naše istorije i podbacila.

Drugo, a to je u vezi sa onim prvim: pitanje sankcija kao primene kaznenih odluka Lige naroda. Govori se o eventualnosti primene sankcija i prema drugim državama. Mi nikada nismo bežali od svojih obaveza. Ali upozoravam na činjenicu da smo mi i u pitanju Italije ispunili svoje obaveze, dok Austrija i Madarska nisu. Usprkos toga ni Engleska ni Francuska nisu povukle iz toga fakta nužne konzekvence, na koje su po mom mišljenju bile dužne i politički i moralno.

Izgleda, kao da smo mi našim volovima zvani da svršimo ono, što su velike sile imale da svrše svojim petroleumom i svojim benzinom.

Nadam se da je o svemu tome razmišljao gosp. Ministar spoljnih poslova.

Gospodo senatori, pitanje odnosa pojedinih država prema Rusiji je poglavlje za sebe. Nesumnjivo teško se odlučiti na jedan odlučan korak, dok je Moskva ne samo političko središte Saveza sovjetskih federativnih republika nego i središte »Kominternu«, koja je glavni politički faktor i u unutarnjoj i vanjskoj politici Rusije.

Neću da ulazim u tu stvar, ali moram upozoriti na jednu činjenicu, koja u našu vanjsku politiku unaša veliku zabunu. Rusija je u istom odbranbenom sistemu u kojem se i mi nalazimo. Ona je politički i vojnički saveznica naših saveznika, Francuske, Čehoslovačke, Rumunije i Turske.

Naš Ministar spoljnih poslova morao je u taj odnos uneti malo više jasnoće i nastojati da naša zemlja ne dođe u jedan takav kontradiktorni stav, koji nas u jednom odlučnom momentu može dovesti u jedan vrlo prekaran položaj.

Gospodo senatori, u jednom se potpuno slažem sa g. Ministrom spoljnih poslova. To je da je za nas povratak Habsburga u Beč ili Budimpeštu akt kršenja mira i uzrok novih ratova u Podunavlju, a možda i u celoj Evropi. U tim pitanjima naša Vlada treba da bude nepopustljiva, i prema neprijateljima i prema prijateljima koji situaciju dobro ne poznaju.

Ko želi da mu budemo prijatelji, treba da najprvo u tom pitanju pokaže da je naš prijatelj.

U ovom pitanju ne može da bude ni popuštanja ni kompromisa.

Gospodo senatori, začudno mi je da g. Ministar spoljnih poslova ni ovde, ni u svom izveštaju o vanjskoj politici datom u Finansijskom odboru Senata, nije ni reči spomenuo o našem odnošaju sa Svetom Stolicom. Mi smo nedavno svečano potpisali Konkordat i preuzeli obavezu, da ćemo taj Konkordat u najkraćem roku ratifikovati.

Od kolike je važnosti za nas sredenje naših odnošaja sa poglavicom rimokatoličke crkve, suviše je da ističem. Oko 6 miliona katolika u našoj državi već 17 godina čeka sredenje odnosa između katoličke crkve i države putem Konkordata. Sve nas je obradovala vest da je konačno obostranim sporazumom to postignuto. Uvereni smo bili, da će se Konkordatom ne samo srediti odnosi katoličke crkve prema državi, nego da će se time uticati i na sređivanje interkonfesionalnih odnosa uopšte, a donekle i stišavanje plemenskih strasti među Hrvatima i Slovencima.

Međutim, kao da je čitava stvar pala u vodu.

Konkordata nema, ratifikacije nema, a nema ni jedne reči o tome u izveštaju g. Ministra spoljnih poslova.

Ovi i sličakovi slučajevi vrlo su retki u diplomatskoj istoriji, osobito u odnosima sa Svetom Stolicom. Imali smo Neptunske konvencije, ako se ne varam, ali ni tu se nismo dobro proveli.

Onda se nemojmo čuditi da nesredeni konfesionalni odnosi, osobito sa katoličkom crkvom, pogoršavaju naše i onako nesredene unutrašnje prilike.

Ja bih molio ne samo g. Predsednika Vlade i Ministra spoljnih poslova, nego i g. Ministra dr. Korošca, koji smatra u neku ruku da predstavlja sav katolički deo našeg naroda, da u tom pitanju uzme učešća, uloži sav svoj upliv i nastoji svom svojom energijom da se to pitanje reši ispravno i korisno po crkvu i državu.

Gospodo senatori, evropska situacija je vrlo teška. Čitav svet se nalazi u previranju. Pitanje demilitarizacije zone na Rajni i povreda ugovora Lokarno, pitanje anšlusa i restauracije u Austriji, italijansko-abisinjski sukob i spor Engleske i Italije na Sredozemnom moru, sukob na skrajnjem Istoku i zaoštrenost rusko-japanskih odnosa, to su sve problemi koji prete da upale svet strašnijim ratom od onoga kojeg smo nedavno preživeli.

Ekspanziona politika Italije, Nemačke i Japana, triju velikih i radenih naroda, s jedne strane, a boljševistička ofanziva Rusije s druge strane, drmaju temeljima postojećeg stanja i prete postaviti svet na nove osnovice, kojima vrednost još ne znamo.

U tim teškim momentima bilo je očekivati da će nam visoka Vlada, da će nam g. Ministar spoljnih poslova dati jedan opširniji, jedan dokumentovan izveštaj o našoj spoljnoj situaciji. U tim momentima naš narod treba da ima veliku pribranost i jak osećaj nacionalne solidarnosti. Mali narodi i male države u opasnosti su da u jednom velikom sukobu budu satrvene, ili bar bačene u vrtlog, iz kojeg će teško čitave da se izvuku.

Mi moramo stoga, gospodo senatori, u prvom redu nastojati da sredimo naše unutrašnje prilike i sav narod uverimo, da mu je spas i sigurnost samo u zajednici i saradnji. Vlada g. dr. Milana Stojadinovića nije u tom pogledu bila na visini.

U prvom redu moramo osobitu pažnju posvetiti našem oružanju i vojsci, bez koje ne možemo da imamo reči ni u miru, ni u ratu.

Stare oprobane saveze sa prijateljima iz Male antante i Balkanskog sporazuma treba još jače utvrditi. Osloniti se još više na velike saveznike iz Svetskog rata, tradicionalnu prijateljicu Francusku i Englesku, koja je po svom sastavu i organizaciji najveća garancija mira u svetu.

Koliko god Liga naroda nije ni iz daleka odgovorila svom velikom pozivu, to je ipak jedini forum u kome se mogu i moraju da rešavaju sva sporna pi-

tanja među narodima. Mi moramo ostati na toj legalnoj osnovi saradnje država, velikih i malih, u punoj ravnopravnosti. Ako izidemo iz toga okvira, bacamo Evropu i ceo svet u nove bezizlazne ratove koji prete smrću civilizaciji i kulturi čitavog čovečanstva.

Gospodo senatori, imao bih još da govorim o instrumentima, kojim se naše Ministarstvo spoljnih poslova služi u svom radu. Drugim rečima morao bih da podvrgnem kritici personalnu politiku g. Ministra spoljnih poslova. Ali ne volim govoriti o ličnim pitanjima.

Upozoriću ga samo, da je ovo jugoslovenska država, dakle država Srba, Hrvata i Slovenaca, i da je u interesu našeg prestiža i našeg predstavljanja prema vanjskom svetu da se i u organizaciji naših predstavništva na strani vidi, da odgovornost za našu vanjsku politiku preuzima čitav narod. Ne tražim ja ključ, a najmanje plemenski ključ, ali tražim pravicu i ravnopravnost. To sam tražio kod svih ministara vanjskih poslova bez razlike.

Ne da se ničim, — g. Ministra ne krivim nego ističem jedno principiuelno gledište — opravdati ovakav nesrazmer hrvatskih i slovenačkih činovnika u Ministarstvu spoljnih poslova i kad bih hteo mogao bih izneti vrlo teških primera.

U interesu narodne stvari je da celi narod oseti da je on nosilac države i državne politike. To je u prvom redu potrebno kad se radi o našoj vanjskoj politici i predstavništvima u inostranstvu. Ja se nadam, da će g. Ministar spoljnih poslova u ovom pitanju primiti naše sugestije.

Gospodo senatori, mnogo i dugo bi se dalo govoriti o našoj vanjskoj politici, kao i o našoj vanjskoj situaciji, naročito u ovim teškim momentima koje danas preživljuje Evropa. Mogu samo da kažem da s našim radom nisam osobito zadovoljan. Uveren sam da bi se dobrom voljom i ozbiljnim nastojanjem dalo postići, da mi u Balkanskom sporazumu i Maloj antanti igramo drugu ulogu nego što je igramo. Dosledno tome, da bi mi preko ta dva velika sistema saveza mogli postići, da se naša reč čuje jače u velikom koncertu evropskih naroda. Mi se donekle zadovoljavamo podređenim položajem, koji ne odgovara ni našoj faktičkoj snazi ni pravnom stanju stvari.

Moram priznati, gospodo senatori, sa osobitim zadovoljstvom, da je sa strane faktora, koji su nad kritikom ovoga Doma, učinjeno mnogo i postignuto mnogo na polju spoljne politike. Ali praktičnu primenu, politiku dana i detalja, vodi Kraljevska vlada i Ministarstvo spoljnih poslova. Ono mora da iskoristi sve uspehe, koje parlamentarno neodgovorni faktori postizavaju u korist naše zemlje. Medutim toga ne vidim u dovoljnoj meri. Ne vidim dovoljno i ne osećam u našoj vanjskoj politici našeg Ministarstva spoljnih poslova. Zasenjuju nas i manji saveznici i manje države.

Kad je govor o detaljima, onda bi mogao da spomenem jedan od tolkih: na primer neobični demanti Konferencije predstavnika država Male antante i Balkanskog sporazuma pod predsedništvom g. Tituleska u Ženevi o pitanju francusko-nemačkog sukoba u Rajnskoj zoni.

Mimogred budi rečeno, ni naša propaganda u inostranstvu nije na dovoljnoj visini.

U jednu reč: ja bih želeo — znajući da u ovom Ministarstvu, kao i u Ministarstvu vojnom, vežu nas i vladu, većinu i manjinu i sve stranke, ipak druge veze nego u drugim Ministarstvima, o kojima možemo da se u granicama naše unutrašnje politike obračunamo

— ja bih želeo, da ova bespretencijozna i iskrena kritika nađe odjeka kod visoke vlade i Ministra inostranih poslova.

Uveren sam, da je bilo neophodno nužno da se u ovim teškim momentima, koje proživljuje cela Evropa, koje — možemo da kažemo — preživljuje ceo svet, celo čovečanstvo, kaže sa strane g. ministra jača reč. Mislim da je bilo nužno u ovim danima i potrebno malo otvorenije, malo šire, malo dokumentovanije zainteresovati i Narodno predstavništvo, a naročito ovaj Dom, a i celu našu javnost. Ja bih želeo stoga u našoj spoljnoj politici više smišljenosti, više stava i više inicijative, koja dolikuje jednoj vojnički jakoj državi od 15 miliona stanovnika sa ovakvim geografskim položajem.

Uprkos svemu tome, pošto glasam za izveštaj većine Finansijskog odbora, glasaću i za budžet Ministarstva spoljnih poslova, ne vezujući uz ovo glasanje i poverenje Vladi g. Stojadinovića. (Odobranje).

Pretsednik dr. Ljubomir Tomašić: Reč ima senator g. Hribar.

Ivan Hribar: Gospodo senatori, dosadašnja naša politika Min. inostranih poslova nije nam zadavala mnogo briga, naročito otkako postoji Senat gde smo imali prilike da dozvoljavamo proračune za Ministarstvo inostranih poslova, pa smo mogli samo sa radošću konstatovati da je svaki Ministar radio sasvim u našim intencijama i da je vanjska politika naše države išla putem, koji je jedino pravilan, t. j. putem mira. Sadašnja vanjska politika išla je za tim da se obezbedi mir i trajan razvitak naših tekovina posle svetskoga rata. Naša je osnovica bila, kako je utvrdio već i g. predgovornik: veza sa Francuskom, veza sa Malom antantom i sa Balkanskim sporazumom. Ova naša veza mora biti osnovica i nadalje za svu našu vanjsku politiku. I g. Ministar Predsednik, kad nam je u Senatu izlagao svoje stanovište o vanjskoj politici, potvrdio je da se i on upravlja po ovim pravilima i da će po njima raditi. To su pravila koja je osobito čvrsto ucrtao u našu spoljnu politiku naš Blaženopćivši Kralj Ujedinitelj, koji je u radu za mir, na Svome putu, koji je imao taj svetski mir još više da utvrdi, našao čak i Svoju mučeničku smrt.

Gospodo senatori, meni se čini da ove godine ne možemo biti sa radom Ministarstva inostranih poslova tako zadovoljni kako smo bili do sada. Meni se čini da naša vanjska politika ne ide onako mirno i onako lepo onom istom stazom sa kojom smo bili do sada tako zadovoljni. Ne zamerite mi ako uporedim dosadašnje vođenje naše vanjske politike sa veličanstvenom slikom kada puni mesec plovi po jasnom plavom nebeskom svodu. Do sada je to bila najlepša slika u domu našeg državnog gospodarstva. Ali, čini mi se da su se na horizontu počeli pokazivati mali oblaci, koji polako prelaze i na onu lepu sliku o kojoj sam sada govorio.

Gospodo, ja sam stavio prekjuče neku interpelaciju. Ovu interpelaciju stavio sam radi toga, jer mi se baš čini da sa ove strane neka pogibelj pretila kojoj bi se mogli izvrnuti. Pošto bi sama interpelacija došla Bog zna kada na rešavanje i do znanja ovog visokog doma, ne čekam da dođe na dnevni red jedne od budućih sednica, koja Bog zna kada će biti posle ovoga svršenog posla sa državnim gospodarstvom, zato ću sebi dozvoliti da vam ovu interpelaciju, koja je u te snaj vezi sa našom vanjskom politikom, pročitam. Interpelacija glasi ovako:

„Interpelacija senatora Ivana Hribara na gospo-

dina Predsednika Ministarskog saveta i Ministra inostranih dela g. dr. Milana Stojadinovića...

Predsednik dr. Ljubomir Tomašić: Molim g. govornika da ne čita interpelaciju.

Predsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović: Ja nemam ništa protiv da g. senator pročita ovu interpelaciju, jer ću odmah da dam odgovor.

Ivan Hribar: Ja ne mogu da razumem kako može g. Predsednik u raspravi...

Predsednik dr. Ljubomir Tomašić: Kad resorni ministar pristaje, pristajem i ja.

Ivan Hribar: Zahvalan sam g. Predsedniku Vlade. G. Predsednik Senata neka zna, da mi se njegov postu pak čini neopravdan. Interpelacija nije dugačka, pa ako bi bila još dulja ne bih se dao prekidati, pošto mi se čini važna, i pošto kao senator vršim svoju dužnost, koju poznajem te mi zato nije potrebno da se o njoj podučavam ni od koga, pa ni od g. Predsednika Senata.

Predsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović: Inače je interpelaciji priznato prvenstvo, prema tome imaćete zbilja prvenstvo i dobićete odmah odgovor.

Ivan Hribar (produžava čitanje): »Po novinskim vestima, koje imaju značaj oficijoznih obaveštenja, zaključila je Vlada sa tvrtkom Krupp iz Essena ugovor, po kojem će ta tvrtka u zeničkoj železarni instalirati valjarnu do 800 mm profila.

Sa opšte državnog gledišta treba izgradnju železarne u Zenici svakako pozdraviti. Ipak pri prosuđivanju okolnosti, po kojima se ima obratovanje tog tvorničkog podhvata proširiti, nastaju pitanja, koja kako u socijalnom tako u političkom pogledu uzbuđuju nehotice stanovite bojazni.

Železarna u Zenici ostaće deoničko društvo, čija deonička glavnica će se od dosadanih Dinara 1.250.000 povisiti na Din. 15 milijuna. Od deonice ostaće ih 10% u privatnim rukama, dočim će ih 90% preuzeti država. Novinske vesti ne kažu da li i eventualno koliko će se deonica dodeliti i tvrtci Krupp, te joj na taj način omogućiti stanovito stalno vršenje upliva na poduzeće.

Nejasnost je također u tome, hoće li tvrtka Krupp samo dodati za proširenje obratovanja potrebne strojeve i sprave ili preuzeti također vođenje obratovanja i u kakvom opsegu. Ako bi se imalo tvrtci Krupp prepustiti obratovanje u punom ili također samo ograničenom opsegu, mogla bi nastati pogibao, da bi nameštavala u Zenici svoje direktore, inženjere, majstore i kvalifikovane radnike. To bi značilo, da bi u sadanjoj općenitoj krizi i besposlici mnogi inostranci oduzimali našim državljanima srazmerno dobro plaćene položaje, što bi sasvim prirodno moralo u zemlji izazivati negodovanje i nezadovoljstvo. Apstrahujući od štete, koju bi nam naseljavanje inostranog — kao što je poznato vanredno ekspanzivnog — življa moglo naneti u narodnom pogledu, moglo bi na drugoj strani boravljenje inostranih nameštenika na poverljivim položajima u našoj zemlji u izvesnim okolnostima sa državnog gledišta biti nepoćudno, ako ne možda i pogibeljno.

Drugo pitanje, koje također zabrinjuje, je eminentno socijalnog značenja. Mi imamo pored Zenice u državi još tri železare: u Jesenicama, u Štorima kod Celja i u Guštanju. Važne su sve tri i zaslužuju, da vlada i država posvećuju njihovom uspevanju svu pažnju. Od osobite važnosti pak je železara u Jesenicama. Iz njenog se je naime nameštenništva razvila

prvašnja neznatna tržna opština u gradsku opštinu, koja po broju stanovništva zauzimalje treće mesto među gradovima Slovenije. Bojazan nastaje, da će proširena Zenica pored onih glavnih uloga, za koje će biti novim strojnim i opremnim nabavkama osposobljena, hteti u izdašnoj meri izradivati sve vrste željezarskih fabrikata, te time praviti ostalim željezarnama konkurenciju, koja bi po njihove nameštenike — radnike i činovnike — a verovatno i po cele opštine mogla imati kobnih posledica.

Iz svih ovih razloga dozvoljujem si upraviti na Vas, Gospodine Predsedniče, i Ministre inostranih poslova

INTERPELACIJU:

1) Ima li po ugovoru sa Kraljevskom vladom tvrtka Krupp iz Essena dobiti stanoviti broj deonica Zeničke železarne i — u jestnom slučaju — koliko?

2) Ima li tvrtka Krupp iz Essena po ugovoru sa Kraljevskom vladom preuzeti čitavo ili možda delimično obratovanje železarne u Zenici i u potonjem slučaju u kakvom opsegu?

3) Hoće li se Kraljevska vlada pobrinuti za takvo obratovanje Zeničke železarne, da se ne bi dovodile ostale tri železarne u državi u pogibao?

4) Je li dana sigurnost, da će kod železarne u Zenici prvenstveno biti namešteni domaći direktori, inženjeri, majstori i kvalifikovani radnici?»

Pošto sam, gospodo, pročitao ovu interpelaciju, treba da se sa nekoliko reči osvrnem na to, kako je po izveštajima u novinama, koji su valjda lansirani bili sa one strane koja je stvar potakla i izvela, do ugovora sa firmom Krupp u Essenu došlo.

Naši su državljani prodali različitu robu Nemačkoj i to za veće svote tako da je Nemačka ostala za ovu robu po kliringu dužna sumu od 450 miliona dinara. Ovo se dugovanje već istiće prošle godine.

Za ugovor koji je sklopljen sa tvrtkom Krupp navodi se sada kao glavni razlog, da se je htelo u nekoliko ova zamrznuta potraživanja u Nemačkoj likvidirati na korist naših isporučioća robe, koja nije bila od Nemača plaćena. To je, gospodo, samo jedan mali razlog zato, jer od 450 miliona firma Krupp sa nabavkom ovih stvari, o kojima sam malo pre govorio, ima da nam podmiri samo 130 miliona. Sve ostalo Nemačka bi ostala još uvek dužna. Poznato je da u poslednjim godinama Nemačka vrlo rado izbegava plaćanje svojih dugova. Ona je, kako znamo, samo Poljskoj dužna preko 3 milijarde dinara u našem novcu. Ja sam u god. 1932 u mom opširnom izveštaju za Senat upozorio na to kako su Nemci vešto znali iskoristi svoj položaj posle Svetskog rata, oslobađajući se svojih obaveza da isplate one sume koje su bili dužni platiti u ime reparacija, pa i nama, na taj način, da su se jednostavno lišili tih obaveza izjavljujući da ne mogu više platiti. I tako vešto su stvar izveli da je n.pr. Francuska sama sebi platila reparacije koje je primila od Nemačke. Nemci su se naime zaduživali u Francuskoj, u Engleskoj i u Severnoj Americi i konačno proglasili da ne mogu svoje dugove platiti. Išlo se je sa time tako daleko da, pored reparacija koje su imali platiti nama i drugim državama, pošto su isposlovali reviziju ovoga plaćanja tako da je na njegovo mesto stupio Dawisov plan, — taj plan proglašava za tako teško opterećenje, da ga ispuniti ne mogu.

Kad smo mi, gospodo, stupili u vezu sa Nemačkom, onda je bilo veliko veselje i doista je Nemačka kupovala dosta naše izvesne robe, i da je sve to pla-

tila bilo bi dobro. Ali mi smo se suviše brzo veselili, jer smo saznali da Nemci ne plaćaju. I ja se bojim da su Nemci već unapred mislili na to da dođu k nama kao Grci u Troju, da je ovaj dug imao poslužiti da se njihove velike firme, koje izrađuju materijal za vojne potrebe, kao što je firma Krupp u Essenu, tim lakše uvuku, ja bih rekao, prošvercuju u našu zemlju.

Gospodo senatori, mi smo videli da su Nemci ponovo slali u Poljsku svoje državnike u lov, i to, kako je svet brzo pogodio, ne u običan lov, nego da u Bje-loveškim šumama teraju političkog medveda! Nama u ovakove lovove ne mogu dolaziti. Ali je bilo prilike da su ti njihovi državnici, koji su išli u lov u Poljsku, dolazili i k nama i čini mi se da su kod nas sa svojim istupom i sa poklonima, sa kojima nisu štedili, načinili značajan utisak.

Pošto sada pak ne plaćaju svoje dugove, treba napomenuti i imati pred očima, da oni iz petnih sila rade u Kruppovoj tvornici u Essenu i u svim drugim tvornicama oružja, pa da će taj novac, koji ne plaćaju ni nama, ni Poljskoj ni drugim državama, sigurno upotrebiti u tu svrhu kao i zato da svoju vojnu mornaricu ponovno u velikom opsegu izgrade. Tu pak, se bojim, kod ugovora sa Kruppom, da ovde ne bi bilo nešto drugo po sredi. Zar je isključeno, da po tračnicama koje će firma Krupp izradivati, ako se njoj prepusti vođenje obrata u Zenici, ne dođu k nama i njeni topovi, koje firma Krupp izrađuje više nego druge stvari. Ne mogu, da ne skrenem Vaše pažnje na to, da bi to moglo eventualno za nas biti vrlo pogibeljno, jer bi mogli zbog toga trpeti prijateljski odnosi, koje imamo sa Francuskom i Malom Antantom.

Gospodo, snebivao sam se, kad sam u Hrvatskoj a sada i u Srbiji naišao na mišljenje, da mi zapravo od Francuske nemamo ništa, da nas ova naša saveznica u gospodarskom obziru nikako ne pomaže. Ovo je mišljenje neverovatno jako prošireno u narodu. Dopustite mi pri tom da ispričam malu, ali poučnu reminiscencu. Ja sam u proleću 1913 godine naišao na slično mišljenje u bugarskom narodu protiv Rusije. Po nekim kanalima, za koje sam odmah odgonetnuo otkuda dolaze, vršen je na javno mišljenje Bugarske uticaj u tom smislu, da Bugarska od Rusije ništa ne može očekivati, i da je zato pametnije da se osloni na Austriju. Zbolelo me je u srcu i zgrnuo sam se nad tolikom nezahvalnošću. Pa znao je sav svet, da Bugarska ima za svoje oslobođenje i sav svoj državni život da zahvali samo bratskoj Rusiji. Sada vidimo nešto slično i kod nas i bojim se, da bi to moglo i za nas imati takvih kobnih posledica, kao što je ono držanje i širenje mišljenja protiv Rusije imalo kasnije za bratsku Bugarsku.

Gospodo, uvek moramo imati pred očima i nikada ne smemo zaboraviti, da je samo Francuska bila ona, koja je spasila srpsku vojsku za vreme Svetskoga rata. Bila je takođe neka druga država koja je imala moralnih obaveza prema teško napačenoj Kraljevini Srbiji i koja je pomoć također obećala, ali kad su srpski vojnici na pola mrtvi na junačkom putu kroz Albaniju stigli do mora, lada one države nije bilo da im pruže pomoć te ih povrati u život. Onda je na telegrafsku molbu Francuska poslala dostatan broj lada, da preostalu srpsku vojsku spasi. A i civilno srpsko stanovništvo, koje je bežalo iz svoje domovine pred neprijateljima, prevezla je u Južnu Francusku i Alžir. Tako je spasila srpsku vojsku i time je spasila srpski narod.

Dapače je Francuska išla još dalje, francuski je

narod stvorio za decu izbeglica iz Srbije srpske škole i brinuo se tako da ne ostaju bez spremne. Ako komu ima srpski narod da je zahvalan, sigurno je to francuski narod. To se nikada ne sme da zaboravi. Ne smemo pustiti iz vida ni to, da su na Kumanovu i pred Bitoljem u vreme Balkanskoga rata Šnajderovi topovi nadgruvali Kruppove topove, koje su Turci protiv njih postavili u poziciju. To ne bi smelo nikada da se zaboravi i ja govorim o tome zato, jer se bojim, da bi mogao Krupp pokušati, da nas usreći svojim topovima. Moja bojazan je u toliko veća, jer znam da je za Zenicu bilo i drugih ponuđača. Škodini zavodi su se zauzimali da se njima preda narudžbina strojeva i opreme za Zenicu. A Škodini zavodi su tesno povezani sa firmom Šnajder-Krezot. Oni su tako tesno povezani, da ako bismo angažovali Škodine zavode, mi bismo učinili ljubav češkome kao i francuskome narodu. Tvrdo sam uveren da će politika mira koja se osniva na našem prijateljstvu i savezništvu sa Francuskom i sa Malom Antantom, kao što i sa njihovim saveznicima, biti pobedonosna, pa je zato puno bolje ako gledamo da sve porudžbine činimo u onim državama, sa kojima živimo u prijateljstvu i sa kojima smo u savezništvu.

Reklo mi se, istina Bog, da su Škodini zavodi bili nešto skuplji. Ali se je ipak moglo pokušati, da snize svoju ponudu, u čemu ne dvojim da bi se bilo uspjelo. Ne zamerite mi dakle, gospodo, ako se ne mogu obraniti misli, da su Nemci uspeli angažovati našu Vladu baš za firmu Krupp. U Kraljevini Srbiji vodila su se, gospodo, dva načina vanjske politike: jedan Karadordevski, drugi Obrenovićevski. Karadordevski način politike naslanjao se uvek na Francusku i na slovenske narode; Obrenovićevski način politike oslanjao se uvek na Austriju i time posredno na Nemačku. To je i dovelo do toga da je konačno došlo do Svetskog rata, koji je Nemačka izazvala zajedno sa Austrijom, da bi Srbiju pokorila i oduzela joj njenu samostalnost. Ja se bojim, gospodo moja, da se opet ne ide polagano na ovakav način u Obrenovićevsku politiku, i ja bih molio g. Pretsednika i Ministra inostranih dela, da promisli kakve je posledice rodila ta politika u prošlosti i da opet predemo na onu pravu Karadordevsku politiku.

Gospodo, baš danas donose listovi izveštaje o teškoćama u radu naše i nemačke delegacije za uređenje trgovinskog i platnog saobraćaja. Kako vam je poznato, sastali su se naši i nemački delegati u Zagrebu, da se dogovore o uređenju trgovinskog i platnog saobraćaja.

U izveštaju koji je danas donela »Politika« i koji je očevitno inspirisan od članova naše delegacije, u crnim bojama prikazuje se kako stvar stoji u pogledu toga trgovinskog i platnog saobraćaja. Čini mi se da Nemci ne popuštaju, da hoće prvo da ne plate onaj dug koji imaju, i drugo, da gledaju da im bude omogućeno da i dalje dobavljaju robu od nas, a da ne plate.

Na drugoj strani, jedan drugi beogradski list »Vreme« u današnjem broju prikazuje drugu vrlo interesantnu stvar iz Nemačke, naime, o Schachtovom ultimatumu i o nameri da se nemačka marka devalvira.

Ja na ovo upozoravam Gospodina Ministra inostranih poslova i molim ga da obrati pažnju daljnjim razgovorima sa Nemačkom. Može biti da ću ja već danas dobiti od Gospodina Pretsednika vlade ugodne odgovore kako će se u Zenici raditi, da li će se Kruppu prepustiti da ima upliva u dioničkom društvu na rad

u Zenici, ili ne, da li je naša država pridržala sve reparacije. Ako je tako, onda bi, po mom mišljenju, sasvim dovoljno bilo da se onih 130,000.000 dinara upotrebe da se nemački kliring smanji, ali da se ne čine nikakve daljne narudžbine kod nemačke firme Krupp

Gospodo, vesti o kojima sam govorio da sam čuo u Zagrebu i da čujem i ovde u srpskim krugovima, da nama Francuska kao prijateljska država nikakvu koncesiju ne daje u privrednom pogledu, te vesti su doduše opravdane i mi svi žalimo da nismo sa Francuskom, kako bismo lako imali pored političkih još i ovakvih gospodarskih veza, kakve bi obostranim političkim vezama odgovarale.

Ali, gospodo, ko je tome kriv? Ja sam na to upozorio još 20 oktobra u svome govoru, napominjujući da je krivica na strani našeg Ministarstva trgovine i Ministarstva inostranih poslova, pošto se nisu pobrinuli da bismo imali ne samo dobro političko, nego i gospodarsko zastupstvo, koje bi imalo dužnost da se pobrine, kako bi naš gospodarski svet stupio u vezu sa francuskim gospodarskim svetom.

Imao sam prilike osvedočiti se, da su naši ugovarači za trgovinski ugovor sa Francuskom stali na stanovište, da se politika ne sme umešati u pregovore, nego da možemo od Francuske samo onoliko koncesija zahtevati koliko im mi možemo pružiti protivkoncesija.

Ja ovo mišljenje ne mogoh usvojiti, jer sam imao osvedočenje da je politika pod izvesnim okolnostima takode protuvrednost, i imao sam uspeha. Gospodo, u svom govoru prilikom otvaranja nove sesije Senata rekao sam da bi Vlada trebala u Parizu i Pragu, gde smo baš kod poslednje sesije Male antante ovoga meseca postigli jako lepe uspehe, a zatim možda u Bukureštu, pa može biti i u drugim prestonicama stranih država kao n.pr. u Londonu, da ima nameštene kod naših poslanstva i trgovačke ataše-e, koji ne bi smeli samo registrovati i potvrđivati pasoše i u Beograd slati kojekakve tabele Ministarstvu inostranih dela, koje se obično u fijoci zatvore da ne dodu više na pregled, nego bi morali stupiti u trgovačke veze sa tamošnjim firmama i sami delati u tome pravcu da se trgovačke veze sa velikim firmama ostvare. Ja opet preporučujem g. Ministru inostranih dela, kao i g. Ministru trgovine i industrije, da se za tu stvar interesuju. Mi smo bili u Parizu sjajno zastupljeni politički, ali ne i u gospodarskom pogledu i to je krivica naša, jer smo imali 17 godina vremena da stvaramo sa prijateljskim francuskim narodom gospodarske veze koje bi nam bile od velike koristi.

Gospodo, ja svršavam. Mi pojedinci smo nekada kao idealisti nadovezivali veze između pojedinih slovenskih naroda. Rado nam se spočitavalo, da smo romantici. Svetski rat posvedočio je, da taj romantizam nije ostao bez plodova. Ti plodovi su naše nove narodne države. Sada, hvala Bogu, ovoga romantizma ne treba više. Sada možemo voditi slovensku državnu realnu politiku, ali moramo gledati da tome realizmu pridu sve slovenske države. Ja upozorujem, gospodo, na politiku sadašnjeg prezidenta Čehoslovačke Republike g. dr. Eduarda Beneša i njegovog prethodnika veleštovanog i u svemu svetu cenjenog g. prezidenta Masaryka. Oni su zaključili, još pre nego što je bio sklopljen ugovor između Francuske i Sovjetske Rusije, ugovor Čehoslovačke sa Sovjetskom Rusijom. Gospodo, o Sovjetskoj Rusiji teško je govoriti. Znamo, da tamo prilike nisu takve da bi nam bile osobito simpatične, ali nešto je sigurno, gospodo, Sovjet-

ska Rusija pretstavlja danas ruski narod i taj ruski narod danas je moćniji nego je ikada u svojoj istoriji bio. Ona velika revolucija, ono stradanje, ono iskušenje koje je došlo na ruski narod, stvorilo je sasvim novo pokolenje i to pokolenje biće mnogo jače, pošto je prekaljeno u stradanjima i iskušenjima. Sovjetska Rusija pretstavlja danas veliku slovensku silu, koja može jedanput zadiviti svet. Nisu badava išli Erio i Laval u Rusiju, a zatim i Idn da se osvedoče na licu mesta kako je tamo. Oni nisu došli sa lošim iskustvima natrag. Da su Francuzi došli sa lošim iskustvima natrag, oni sigurno ne bi ni preporučivali pakt sa Sovjetskom Rusijom. I da je Idn bio razočaran, ne bi bio engleski Generalštab onako ostentativno primio sovjetskog maršala Tuhačevskog. I naša prijateljska Rumunija otvorila je granice ka Rusiji i stupila u gospodarski savez sa njome.

Kako se čuje i kako sam mogao saznati lanjske godine, sva je prilika, da će isti ugovor, kako ga je sklopila Čehoslovačka, sklopiti i Rumunija sa Rusijom. A možemo li kraj ovakvih prilika izostati mi?

Ja molim Gospodina Ministra inostranih poslova, da o toj stvari promisli i neka se pri tome seti: šta iziskuje od nas realna slovenska politika?

Ja imam nadu, da će se i Poljska, koja je u davnim vremenima vodila imperijalističke ratove sa Rusijom, vratiti u slovensko kolo, pa ako i bratska Bugarska to učini, onda će to biti ona prava slovenska politika, koja će najviše pripomoći tome da se očuvaju tekovine kulture i naponi čitavoga sveta, da se očuvaju mir i blagostanje u svetu.

Ja ovim, gospodo senatori, zaključujem sa napomenom, da smatram za svoju dužnost, da kao patriota, koji sam od rane mladosti, — čim sam došao do osvedočenja o velikoj ulozi Slavenstva i o budućnosti koja Slavenstvu pripada — radio na slavenskoj politici i na slavenskom zbližavanju, i pošto sada u mojim starim godinama možda poslednji put govorim među vama, smatram za dužnost da dignem glas za slavensku spoljnu politiku Kraljevine Jugoslavije. (Odobranje).

Pretsednik dr. Ljubomir Tomašić: Reč ima g. Predsednik Kraljevske vlade i Ministar inostranih poslova.

Председник Министарског савета и Министар иностраних послова Др Милан Стојадиновић: Господо сенатори, дозволите да одговорим са неколико речи господи предговорницима г. др. Анђелиновићу и г. Хрибару.

Ја ћу почети прво са парентезом, коју је учинио г. др. Хрибар, кад је говорио о питању Зенице, једном питању, које не спада строго у спољну политику, али пошто је г. колега Хрибар јутрос упутио баш на мене лично, на Председника владе, интерпелацију о томе, и пошто је Краљевска влада примила првенство и тражену хитност, ја мислим, да и Сенат неће имати ништа против тога, да на ову интерпелацију зближа првенствено и хитно одговорим.

Господин колега Хрибар упутио ми је неколико питања и дозволите да их поновим и да на свако од тих питања одговорим.

Прво је питање: „Има ли по уговору са Краљевском владом твртка Круп из Есена добити становити број деоница зеничке железаре и ако да, колико?“

Прво, Краљевска влада као Краљевска влада не прави никакав уговор са фирмом Круп. Тај уговор — како сам обавештен од Министра шума — у току

је да направи Зеница дионичарско друштво, у коме додуше држава има претежан број акција, али Краљевска влада свакако не прави никакав уговор са фирмом Круп.

Што се тиче пак броја акција које би се уступиле фирми Круп, ја изјављујем да уопште није питање о томе да фирма Круп добије ма једну једину акцију друштва Зеница А. Д.

Друго је питање: „Има ли твртка Круп из Есена по уговору са Краљевском владом преузети читаво или можда делимично обрадовање железарне у Зеници и у потоњем случају у каквом опсегу?“

На друго питање одговарам, да апсолутно никакво обрадовање ни делимично ни читаво не постоји, нити је у програму да буде уступљено фирми Круп из Есена.

Треће питање: „Хоће ли се Краљевска влада побринути за такво обрадовање зеничке железарне, да се не би доводиле остале три железарне у држави у погибао?“

То су железарне у Јесеницама, у Шторама и у Гуштању; г. Министар шума и рудника ми је саопштио, да технички уређаји који се спремају за железарну у Зеници толикога су обима и величине, да неће тангирати рад других железарна које раде друге мање профиле него железарна у Зеници. Свакако Краљевска влада водиће рачуна, да једна нова железарна не би вршила конкуренцију и уништавала оне које већ постоје.

Четврто је питање: „Је ли дана сигурност, да ће код железарне у Зеници првенствено бити намештени домаћи директори, инжењери, мајстори и квалификовани радници?“

Фирма Круп лиферије само извесне машине које остају код нас, али у железарни у Зеници неће бити постављен ниједан њихов инжењер, мајстор ни радник. Тамо остају сви наши људи. То је наше домаће предузеће у које се фирма Круп нема ништа да меша, само што нам лиферије потребан материјал.

Ја вам захваљујем, г. колега, што сте ми дали прилике да покажем неколико интересантних података у погледу ове ствари. Ја ћу вам скренути пажњу, да стварно повећање железарне у Зеници није никакво стварање нити проширење какве нове фабрике оружја. Не ради се о лифериовању топова. Ту имају да се раде трегери за мостове, шине за железнице већег профила него што се сада израђују у нашој земљи. Ми смо досада увозили 200.000.000 динара прерађеног гвожђа из иностранства, ми који имамо врло велике и богате руднике гвожђа у земљи. Ми смо у случају томе, да данас увозимо прерађен бакар из иностранства, и ако имамо један од највећих бакарних рудника у нашој држави — Борски рудник. Ми данас увозимо из иностранства алуминијум, иако имамо руднике боксита у нашој земљи. Ми смо данас у том незавидном положају да увозимо из иностранства месинг, иако имамо и цинк и бакар у нашој земљи, од којих се прави месинг. Краљевска влада сматра да треба учинити крај таквој привредној политици да ми извозимо у иностранство наше сировине, па да после увозимо прерађевине тих истих сировина и дајемо за њих девизе. Једна од тих тачака да се поправи таква рђава досадања привредна политика, јесте и план о проширењу железаре Зеница А. Д. Према томе, није никакво реч о томе да се купују некакви топови од фирме Круп.

Апсолутно у програму нашег наоружања не постоји намера да се купују ма какви топови од фирме

Круп, нити уопште из Немачке. Што се тиче садашњег уговора с том фирмом, он стварно датира из 1931 године. Краљевска влада је још тада била решила, да се од те исте фирме Круп набаве ове инсталације, и то на рачун репарација, али је дошао Хуверов мораториум, и тај уговор пренао. Али оно што је било добро 1931 године, ја мислим да можемо сматрати да је добро у овоме питању и 1936 године. Ја мислим да можете бити задовољни овим обавештењем, и мислим да је, с обзиром на то да имамо у Немачкој око 500 милиона замрзнутих динара у маркама, било и мудро и корисно те марке претворити у машине, које ће повећати нашу продукцију и подићи привредну снагу нашег народа и наше државе.

Ја мислим, г. колега, да с оваквим одговором можете бити потпуно задовољни.

Иван Хрибар: Задовољан сам.

Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова др. Милан Стојадиновић: Тиме сам дао одговор на ову хитну интерпелацију сенатора г. Хрибара.

Желим сада да одговорим на неколико питања спољне политике. Ја сам о нашој спољној политици детаљно говорио у Финансијском одбору Сената, саопштио сам и неке ствари поверљиве природе, али ипак сматрам за дужност да одговорим г. колеги др. Анђелиновићу на неке тачке које је он поентирао, које се уосталом често и у јавности третирају, и које ће свакако интересовати и господу сенаторе.

Прво је питање Грчке и њеног учешћа у Балканском пакту. О томе питању се води велика и жива кампања и дискусија у грчкој штампи, али и, према мојим информацијама, тој кампањи и дискусији не треба придавати сувише велики значај. Ми морамо имати у виду да у Грчкој постоји слободна штампа, да се о свима питањима говори слободно. За нас је интересно и мишљење јавног мишљења у Грчкој, али је за нас меродавније и важније званично гледиште грчке Владе. Ја вам скрећем пажњу, господе сенатори, на Престону беседу којом је Краљ отворио седнице грчког парламента. То је било пре неколико дана. У тој Престоној беседи уговор о Балканском споразуму истакнут је као један од важних инструмената спољне политике Краљевине Грчке. Са таквом изјавом ми можемо апсолутно бити задовољни и држати се те декларације. До сада у погледу држања званичне Грчке у томе питању никаквих промена није било.

Што се тиче Совјетске Русије, чуо сам овде неколико мишљења и идеја. Ја сам објаснио у Финансијском одбору разлоге зашто Краљевска влада не сматра спортуни да у овом моменту обнови дипломатске односе са Совјетском Русијом. Те сам разлоге детаљно у Одбору изложио, и стога не бих желео да се на њих враћам. А што се тиче наших савезника из Мале антанте: Румуније и Чехословачке, они потпуно знају наше гледиште, као и ми њихово. Нама су познати њихови односи са Русијом, и према томе, и такав став бар до сада и за сада није чинио никакве неприлике ни нама, нити нашим савезницима. Ја мислим, господо, да из тих разлога не би било потребно да више и детаљније улазим у ово питање.

Што се тиче Конкордата са Светом Столицом, познато је да је баш за време моје Владе тај Конкордат потписан у Риму. Краљевска влада у том питању апсолутно није променила своје гледиште. Краљевска влада сматра да чим технички буде мо-

гућно да се ратификује тај Конкордат, она ће изаћи са њиме пред Парламенат, пред Народну скупштину и Сенат. Ја се надам да на то дуго нећемо чекати.

Г. колега Анђелиновић је казао још неколико ствари, које је сматрао интересантним, управо пикантним, као што је деманти о састанку у Женеви под председништвом г. Тутулеска. Ја сам се оградио од тог комуника, јер су то исто учинили и наши савезници Турци и Грци, а и сам г. Тутулеску. Новинарска вест, лансирана у Женеви, није била потпуно тачна, и оно што сам ја најучтивije, најблаже и најлепше могао рећи, рекао сам: да ми о томе ништа није познато! Та ствар је дакле споразумно уређена са нашим савезницима, и у том погледу није било никакве непријатности ни за њих, ни за нас. Ми смо, господо, а то је најважније, иступили сагласно и споразумно са својим савезницима, и према томе ови мали комуникеи новинарски никако нису утицали на наше основно гледиште у том питању. Мала антанта је и у Лондону као и у свима досадашњим питањима била увек и потпуно сагласна. То важи и за Балкански споразум.

Господо, што се тиче питања чиновништва у Министарству спољних послова, верујте да је и моја тежња да ту што већи број наших спремних људи буде представљено и то како у самом Министарству тако и у нашим заступствима на страни. Најзад личност г. Хрибара и г. Анђелиновића, који су били наши Министри на страни, доказује да се код нас од увек водило рачуна, да не само Срби него и Хрвати и Словенци, дакле Југословени, буду наши Министри на страни и наши дипломатски чиновници. И њихово присуство на овој говорници баш је најбољи доказ да се то гледиште свестрано поштује. Али, господо, није увек лако наћи кандидате. И то је, верујте, једини разлог да се узимају људи који могу да дођу на та места. Најмање ја водим рачуна о томе да ли је то Србин, Хрват или Словенац. Ја мислим да баш за г. Анђелиновића није било угодно да он као неки интегрални Југословен даје један говор који личи на један племенски кључ. Ја ћу вас потсетити да сам и у Финансијском одбору говорио о потреби оснивања посланства у Скандинавским земљама. Један од колега показао је на г. Анђелиновића и рекао: „Ево вам једног одличног министра за Скандинавске земље!“ Ја сам то одмах примио, али је г. Анђелиновић одбио. То су техничке незгоде и тешкоће и ја молим да ми верујете, да је далеко од мене помисао о неком кључу и о неком запостављању Хрвата, или Словенаца у корист Срба. То је ствар на коју ја никада нисам помислио, јер ја у Министарству водим само рачуна о способностима и личним квалификацијама, и ни о чему другоме.

Господин Анђелиновић је рекао, да наша земља не води самосталну политику, да смо ми мало усамљени, да се наш глас у европском концерту не чује добро, како би се могао чути и како то одговара нашој снази и нашем географском положају.

Да се разумемо, господо. Ако г. Анђелиновић сматра да је европски концерт и питање Абисиније и сукоб због Рајне, ја мислим да су то питања, која су мало даље од наших граница и да ми писмо ту позвани да водимо прву реч и да играмо прву улогу. Ми смо далеко од Абисиније и од поделе колонијалних мандата. То су питања која се нас не тичу. Ми можемо само желети да се одржава мир.

Што се тиче положаја због Локариског пакта; ту су у првом реду интересоване друге силе, пот-

писнице пакта, а ми ћемо у том питању заузети свој став у споразуму са нашим савезницима, али није ту наша улога да водимо прву реч. Ја мислим да ми треба да будемо у првом реду балканска и у главном средњеевропска сила, да гледамо шта се дешава око наших граница и да ту играмо једну од првих улога. Ја вас могу уверити да је наш положај ту потпуно афирмиран. Ја вас потсећам на конференције и састанке и на посете, које смо не само ми учинили, него које су и нама чињене. То све показује значај, који придаје нашој држави цео свет, а специјално суседне земље. Ја вас могу уверити да ми можемо бити мирни у томе погледу. Никада, господине Анђелиновићу, спољни положај Југославије није био јачи, него што је данас! (Бурно одобравање).

Претседник др. Љубомир Томашић: Има реч сенатор г. Анђелиновић због личног објашњења.

Др. Грга Анђелиновић: Ја захваљујем у првом реду г. Претседнику Владе на обавештењима која су била врло интересантна и конкретна, интересантнија него ли је био његов говор у Народној скупштини и у Одбору Сената. Ја ћу само летимице да се осврнем на његове речи, јер ми је време и сувише кратко.

У првом реду долази питање конкордата. Конкордат је пред неколико месеци склопљен, па се могла кроз то време да спроведе ратификација. Обезбеђава г. Министра иностраних послова и начин како их је данас дао, личи много на једно продужавање, које може да се развуче врло дуго.

Претседник др. Љубомир Томашић: Господине сенаторе, држите се личног објашњења.

Претседник Владе др. Милан Стојадиновић: Је ли то мишљење целога Клуба?

Др. Грга Анђелиновић: То је моје мишљење, ја то говорим у своје име.

Конкордат је склопљен и потписан, и то што он није ратификован, изазива врло слаба тумачења у јавности. Ако је у том конкордату нешто што није одговарало интересима наше земље, и ако је Влада погрешила, то је друга ствар...

Претседник др. Љубомир Томашић: Молим вас да се ограничите само на лично објашњење.

Др. Грга Анђелиновић: Констатирам чињеницу, да ми Господин Министар није одговорио у питању Албаније. То је за мене врло важно.

Молио бих да ми се дозволи, да кажем још нешто и о питању именовања Хрвата и Словенаца. Ја сам Југословен, нисам ни синтетички а ни интегрални, него реални Југословен (Смех). А то значи конкретно: да у нашој спољној политици треба да дође до изражаја читав народ, сви делови народа и сви крајеви. Ције решено питање с тиме ако смо ми, ике или ицилон, били у иностранству и ако нам се погодно пућа да идемо у иностранство. С тим се не рењава проблем. Ја могу да будем захваљан за понуду и за евентуалну жељу г. Министра, али мој је захтев да сви делови народа дођу до изражаја, и да се терет вањске политике, који је врло тежак и који не може ни једно племе само да сноси, подели и заједнички сноси. Ја верујем да Господин Претседник Владе као Министар спољних послова не води неку специјалну политику прогањања. То нисам ни рекао. Не бацам одговорност ни на једног министра напосе и ни на једну владу. Ја сам само упозорно, да би у интересу државне политике било добро, да и од Хрвата и Словенаца као и од пречанских Срба буде што више људи у дипломатској и

конзуларној служби. Ја бих молио, да се води рачуна о тој реалној политици, јер сви грађани, који сnose терет и који иду у војску, треба да имају права и на те тзв. благодети као и да терете сnose подједнако. Онда ће и одговорност бити подељена, а и само смиривање поћи ће убрзаним темпом, бржим него што је то до сада ишло. То је оно што ми сви желимо.

Претседник др. Љубомир Томашић: Пошто се нико више није јавио за реч, то закључујем претрес Раздела VI — Министарства иностраних послова, и прелазимо на гласање. Молим господина известиоца да чита редом партије.

Известилац Јован Алексић прочита партију 316.

Претседник др. Љубомир Томашић: Прима ли Сенат партију 316? (Прима). Објављујем да је партија 316 примљена.

(За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији у смислу чл. 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примио цео буџет расхода Раздела VI — Министарства иностраних послова, и то од партије 317 до закључно партије 336.)

Тиме је Сенат примио Раздео VI — Министарство иностраних послова. Прелазимо на претрес Раздела VII — Министарство унутрашњих послова. Реч има г. Министар унутрашњих послова.

Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec: Gospodo senatori, poslovanje Ministarstva unutrašnjih poslova bilo je prošle kalendarske godine normalno. U organizaciji toga Ministarstva nije bilo nikakvih većih promena.

Nova postavljenja resornog osoblja vršena su u toku ove budžetske godine vrlo ograničeno i ukoliko je za to bilo budžetske mogućnosti.

Penzionisanja službenika vršena su u najužem obimu i po prethodnoj datoj saglasnosti Ministra finansija. U penziju su većinom stavljeni službenici, koji su navršili zakonom predviđeni broj godina službe ili kod kojih je prethodno utvrđena fizička nesposobnost za obavljanje službe, ili koji su se u toku službovanja pokazali kao nesposobni za vršenje iste.

Disciplinskoj i krivičnoj odgovornosti službenika poklanja se naročita pažnja i o tome se vodi posebna evidencija u Ministarstvu. Po svima prijavama i žalbama na rad činovnika čine se proveravanja i izviđaji u cilju utvrđivanja istinitosti navoda u njima i odgovornosti službenika u pitanju, koji se za teže povrede službene dužnosti stavljaju pod disciplinski sud.

Radu na administriranju i svršavanju predmeta obraća se potrebna pažnja. Podnose se mesečni izveštaji o broju svršenih i nesvršenih predmeta u ministarstvu.

Poslovi oko prijema i otpusta iz državljanstva vršeni su u smislu propisa postojećeg zakona o državljanstvu od 21 IX 1928 god. Iz evidencije koja se o tome vodi vidi se da je u toku 1935 god. primljeno 1320 lica (1934 god. 1150 lica), a otpuštenih 165 lica (1934 god. 150 lica).

Istupilo je iz državljanstva Kraljevine na osnovu § 55 Zakona o državljanstvu oko 63 porodice. Ovo su Nesloveni koji su izjavili želju, da napuste državu i da se nasele u svoju nacionalnu državu Albaniju ili Tursku. Međutim ove porodice koje su izgubile državljanstvo Kraljevine Jugoslavije podnesenim izjavama nisu se mogle izseliti. Veći broj tih porodica i danas se još nalazi na našoj teritoriji pošto Turske i Al-

banske konsularne vlasti odbijaju da viziraju iseljeničke pasoše.

Izgubilo je državljanstvo Kraljevine Jugoslavije na osnovu § 28 Zakona o državljanstvu (30 godišnjim odsustvom) 2120 lica.

Stupanjem na snagu Zakona o opštinama i Zakona o gradskim opštinama pitanje opštinskog članstva — zavičajnosti — rešeno je jednobrazno za celu Kraljevinu, te je u mnogome olakšano rešavanje spornih zavičajnosti kao i primena Zakona o državljanstvu u koliko stoji u vezi sa zavičajnošću.

Poslovi oko promene imena obavljani su po propisima Zakona o ličnim imenima od 19 II 1929 god. U toku prošle godine promenjeno je rođeno ime 19 osoba na osnovu čl. 19 pomenutog Zakona, po kome Ministar unutrašnjih poslova izuzetno može dopustiti promenu rođenog imena, kad za to postoje naročiti razlozi, a ne protivi se propisima moliočeve vere.

Povereno mi Ministarstvo vodi nadzor nad samoupravnim vlastima i ustanovama i stara se o njihovom unapređenju i njihovom funkcionisanju. Veći deo rada posvećivan je u toku ove budžetske godine poslovima oko izvršavanja Zakona o opštinama i Zakona o gradskim opštinama, te je u tu svrhu donet veći broj ukaza, uredba i odluka, kojima su izvršavana naredjenja ovih zakona.

Izvršni policijski službenici do sada su bili raspoređivani kod uprava policija po sedištim banovina i kod nekih pretstojništava, a sada postoji namera da se pri Upravi grada Beograda za egzekutivnu službu uvede državna policijska straža, koja stoji pod disciplinskom vlašću starešine, koji joj izdaje naloge, te za pravilno izvršenje tih naloga više garancija daje državna policijska straža, koja dobija specijalnu stručnu spremu za vršenje svoje službe.

Tako ćemo žandarme koji su u Beogradu upotrebiti na drugim mestima za njihovu službu, a tu ćemo uvesti policiju civilnu kao što je u Zagrebu i drugim gradovima naše domovine.

Sad mi dozvolite, gospodo, da se još osvrnem na neke govore, koji su se održali u ovome Domu, ovde u dvorani ili u Finansijskom odboru.

Osobito su se mnogo puta imenovalе потребе donošenja političkih zakona, i to na prvom mestu izbornog zakona. Politički izborni zakoni mogu biti ili izborni zakon za Senat ili izborni zakon za Narodnu skupštinu, ili izborni zakon za gradske opštine ili izborni zakon za seoske opštine.

Što se tiče seoskih opština, mislim takoder predložiti Narodnom pretstavništvu jedan zakon, dopunski zakon, pošto mislim da ipak treba uvesti tajno izborno pravo.

Što se tiče izbornog zakona za gradske opštine, mislim da treba takoder izmeniti dosadašnji zakon i da se biraju svi članovi gradskih veća a ne da vlada imenuje jednu trećinu u gradskim većima. Mi mislimo da je to odiozno i da nije baš od velike koristi. Izborni zakoni za gradske opštine i za seoske opštine gotovi su i mi čekamo samo priliku, da ih možemo podneti Narodnom pretstavništvu.

Ove godine imamo sigurno, pošto zakon tako zahteva, izbore u seoskim opštinama, i ti će se izbori vršiti na jesen, mislim meseca oktobra.

Što se tiče izbora u gradskim opštinama, gde još uvek vlada imenuje gradska veća, ja mislim da se, takoder, približava vreme, gde ćemo kazati, da se i tu može ići na izbore. Znate, da smo se bojali, da u većim gradovima prilike još nisu tako sredene, da bi

mogli ići na izbore i da bi izbori dali one rezultate koje svaka vlada može da očekuje od njih.

Što se tiče izbornog zakona za Narodnu skupštinu, znate, da je on skoro svršen i već je g. Predsednik naše Vlade kazao da mi iz dvojakih razloga nismo mogli doneti na vreme taj zakon. Vi svi znate da smo se borili sa Narodnim predstavništvom da dobijemo njegovo poverenje, i to nikad nismo bili sigurni, a tek sada je nastupila ta prilika da je u izgledu, da možemo i takav zakon doneti. Ja mislim, kako je u Senatu, to svi najbolje znamo, da su odavde nastale izvesne poteškoće. A drugo je da moramo uvek gledati, ako donesemo zakon, da je u čitavoj državi atmosfera podesna za izbore. Mi ćemo ove godine imati jednu izbornu psihozu radi opštinskih izbora. U devet banovina će biti opštinski izbori. I to će se ostvariti, i sigurno će se nešto ostvariti od te tzv. izborne psihoze. Da li je sada vreme, da li su strasti u našem političkom životu već tako stišane, da bi se mogli izbori vršiti za Narodnu skupštinu? — Ja mislim da niko nema kuraži i hrabrosti da to danas kaže. Ali kad se vidi da je ta atmosfera ugodna, onda nećemo ni sa predlogom Zakona ni sa izborima dugo čekati.

Dalje bi još moglo biti reči o izbornom zakonu za Senat. Međutim, o tome do sada nikako iz ovoga Doma ni iz naroda nije izražena želja. Radi toga do sada na tome nismo ni radili.

Jedan dalji politički zakon o kome se takođe mnogo govori, jeste Zakon o zborovima, udruženjima i dogovorima. Mnogi zahtevaju s jedne strane ovaj Zakon o udruženjima, zborovima i dogovorima, a na drugoj strani prebacuju nam da je toga već i suviše, tih zborova i dogovora, da smo suviše u tome pogledu popustili i dali mnogo slobode u tom pravcu. Međutim, sve što smo radili u pogledu na zborove do sada, mi nismo radili ništa drugo nego ono što je propisano po zakonu koji mi nismo doneli. Mi smo se strogo držali i držimo Ustava i zakona koji su doneseni pod drugim režimima. I ja smatram, kao što sam već rekao, da nije osnovana ta primedba koja nam se nabacuje, da ima mnogo zborova, da nije trebalo dozvoliti tolike zborove, jer mi smo dozvoljavali i dozvoljavamo u tome pravcu samo onoliko slobode koliko to zakon dopušta. A na drugoj strani oni koji zahtevaju novelaciju Zakona o zborovima i dogovorima, oni koji učestvuju u praktičnom životu i praktičnoj politici, znaju da je danas u tome pogledu stanje skoro onako isto kao što je bilo pre 6 januara. Ali oni pri tome misle na drugo, da bi trebalo doneti Zakon o partijama, odnosno da bi se dalo više slobode za osnivanje novih partija. Ja o tome neću sada govoriti jer to je povezano sa Izbornim zakonom, tako, da se o tome ne može doneti odluka bez Izbornog zakona, niti se Izborni zakon može doneti odvojeno od Zakona o osnivanju političkih stranaka.

Treći zakon za koji se takođe zahteva da se brzo donese, to je Zakon o štampi. Zakon o štampi takođe nije naša Vlada donela, nego smo ga mi nasledili. Mi rado priznajemo da je to jedan strog zakon, jedan oštar zakon — »dura lex sed lex« — ali mi ga se moramo držati...

Što se tiče, gospodo senatori, ovoga pitanja morate imati na umu da je štampa u svakoj zemlji odjek političkoga života u toj zemlji. I ja vas pitam da li je naš današnji politički život već takav da ga možemo sasvim slobodno fotografisati preko naše štampe? Ja držim da dokle se potpuno ne smire strasti u našem političkom životu, da nam toliko dugo morate

dozvoliti da još za neko vreme oklevamo sa donošenjem ovoga Zakona.

Mnogo se, gospodo senatori, govori o cenzuri i protivu njenoga rada i nastupa. Međutim, cenzura u pravom smislu reči ne postoji. Jer kad bi postojala onako kako je zakonom predviđena (u doba rata itd.), ne bi mogao ni jedan list, niti ma kakva publikacija izlaziti. Dakle cenzura ne postoji, ali vi pri tome mislite na tzv. predcenzuru ili na dragovoljno donošenje listova u Presbiro da se tamo signiraju, da se štampaju. To je jedan dragovoljni postupak. Ta predcenzura, to je samo jedan savetodavni organ za naše listove. Listovi radi strogosti Zakona o štampi sami žele i mole da imaju predcenzuru da mogu slobodno izlaziti, jer ako ne bi bilo toga savetodavnog organa koji se zove predcenzura ili cenzura, nazovite je kako hoćete, listovi bi bili u mnogo težoj situaciji. (**Jovo Banjanin:** Strašno ste naivan čovek!) Obično mi se to ne kaže. (Smeh.)

Kao što rekoh cenzura ne postoji. Postoji samo to po zakonu da se državnim tužiocu odnosno policijskoj vlasti, gde istoga nema, moraju se tamo podneti prvi primerci i sa rasturanjem može se početi čim se dobije potvrda o podnošenju. Zabrana može tek kasnije nastupiti kad državni tužilac pročita list, odnosno časopis, i ako nađe nešto u njemu. To, dakle, ne predstavlja nikakav momenat cenzure, jer podnošenje ne zadržava rasturanje.

Ovaj režim nije obvezan da donese novi zakon. Svaki list može da izlazi bez cenzure. (**Jovo Banjanin:** Koliko se puta dnevno šalju novinama upute što smeju pisati?) To je savetovanje. Za svaku priliku se mora dati direktiva. (Glas: Za svaku priliku ne smemo pisati o Kralju.) Može se pisati onako kako je dopušteno.

Prema tome ovde može doći u pitanje samo primena odredaba Zakona o štampi. U tom pogledu jasno je, da je od dolaska ove Vlade nastupilo znatno olakšanje i ublaženje u primeni rigoroznih propisa ovoga zakona. To se najbolje ogleda u samoj fizionomiji današnje štampe, međutim prigovori govornika, da su u štampi sputavane patriotske i nacionalne manifestacije, a da su naprotiv ostavljane slobodne ruke opasnoj demagogiji sa socijalnim pitanjima, razornoj akciji i ispadima protiv Ustava i državnih interesa, ne odgovaraju ni u koliko stvarnom stanju stvari. Zvaničnim podacima lako je utvrditi da ne postoji nijedan slučaj zabrane nekoga lista ili publikacije zbog nacionalnih ili patriotskih manifestacija, a da se svi slučajevi zabrana tiču baš levičarske, destruktivne, antidržavne i antiustavne propagande. Iako je Kraljevska vlada u pogledu štampe postojeći zakon primenjivala najliberalnije do krajnjih granica mogućnosti, u suzbijanju ove razorne akcije primenjivala ga je najrigoroznije. (Prigovori.) Ja mislim, da smo mi najliberalniji od svih režima koje smo nasledili.

Predbacilo se nama takoder, da smo mi dozvolili partijski život. Mi smo Vlada koja opet hoće u demokraciju, doduše polako, ali ipak u demokraciju. Ne može se kazati, da smo mi dozvolili takav partijski život koga do sada nije bilo. Mi nismo povećali broj stranaka. Dozvolili smo samo dve stranke. (Glas: Samo svoje.) Mi smo dozvolili dve stranke u partijsko-političke svrhe i to Jugoslovensku radikalnu zajednicu i Ljotičev »Zbor«. Istina je pak, da ni jedna ni druga organizacija nije ni plemenska, ni verska i radi toga odgovara propisima našega Zakona o udruženjima i zborovima.

Istina je pak, da sva naša javnost još nije skinula ni bacila stare naočare, kroz koje je godinama gledala partikularne političke organizacije. Njene naočare još su zaprašene i sada ne vidi opsežne, nove, svedržavne stranke.

Ako se hoće iz autoritativnih režima vratiti opet u demokratske prilike, mislimo da je potreban partijski život. Razume se samo po sebi, da hoćemo stranke, koje su u svom jezgru, u svom programu zdrave, saobražene u svima tačkama Ustavu i zakonima u političkom, kulturnom i socijalnom pogledu.

Ne poričem da se kod nas pojavljuju i ilegalne akcije, ali se protiv njih postupa svim sredstvima koje nam stoje na raspoloženju.

Nije istina da vlada haotično stanje u našem političkom životu. Nemira i nereda većeg obima uopšte nije bilo. Bilo je sukoba, ali vlasti su svuda ostale gospodarske situacije. I ti sukobi, ukoliko su bili politički, a ne iz drugih motiva, posledica su neverovatno velikom marljivošću organiziranog huškanja naših političkih protivnika, koji se nisu ustručavali da zapale osobito verske, plemenske i političke strasti u masama dobronamernog naroda.

Kad bi svi politički faktori radili na smirenju i stišavanju, ne bi bilo ni jednog incidenta iz političkih razloga i konsolidacije, a država bi tako napredovala da ne bi bilo teško da rešimo sva naša važnija unutrašnja pitanja.

Protiv svih koji su se ogrešili o zakon, protiv svih se postupa.

Vlasti drže državnu vlast čvrsto u svojim rukama i bile su svuda na svom mestu. Nije istina da se ma gde pokazala potpuna pasivnost državnih organa prema otvorenom vređanju najvećih svetinja države i nacije i prema neprikrivenom radu protiv osnovnih zakona državnog i socijalnog poretka.

Nesumnjivo je, i niko mi neće prigovoriti, da naša Vlada znači jedan nov režim. U prirodi samoj leži da svaki režim hoće da ima organe koji ga ne sprečavaju u postizanju njegovih ciljeva, zbog čega su neke promene same po sebi razumljive. Ali mi mislimo, i to nam zameraju mnogi naši prijatelji, da smo u tom pravcu bili tako obzirni, da se još uvek ne ispoljava svuda u egzekutivni pravac, kojim naša Vlada hoće da ide. O kakvim progonima uopšte ne može biti govora, a premeštaji su tako malobrojni, da je jasno da su izvršeni samo po najnužnijoj službenoj potrebi.

Treba pogledati samo u Beograd: po svima važnim državnim institucijama, kao n.p.r. u Hipotekarnoj banci, u Agrarnoj banci, u Poštanskoj štedionici, svuda ima ljudi koji nisu našega mišljenja, pa ih ipak ne progono, nego ih ostavljamo da rade.

Pitali su me takode i u Finasijskom odboru da kažem nešto o državnom i narodnom jedinstvu. Ova Vlada drži se Ustava i zakona. Šta je narodno i državno jedinstvo po Ustavu i postojećim zakonima, nalazi se u sledećim zakonima:

Prvo, u Ustavu, čl. 16: državne škole moraju davati moralno vaspitanje i razvijati državljansku svest u svrhu narodnog jedinstva i verske trpeljivosti.

Član 29 Ustava: Kralj je zatočnik narodnog jedinstva i državne celine.

Član 59 Ustava: Svi članovi Narodnog predstavništva polažu zakletvu, da će Kralju biti verni i čuvati iznad svega jedinstvo naroda i nezavisnost države i celinu državne oblasti.

Član 3 Ustava: Službeni jezik je srpsko-hrvatsko-slovenački.

Član 13 Ustava: Ne može biti udruživanja na verskoj ili plemenskoj osnovi u partiske svrhe.

Drugo, Krivični zakon, poglavlje o krivičnim delima protiv opstojanja države i njenog uređenja, ne upotrebljava izraze državno ili narodno jedinstvo.

Ipak, u § 94 tač. 4 navodi: Ko čini... da se Kraljevina... i neki njen deo spoji sa kojom stranom državom, ili da se neki njen deo izdvoji iz celine i postane samostalna država.

Treće, Zakon o zaštiti države, član 5: Ko draži na razdor među plemenima ili društvenim redovima ili... izaziva raspoloženje za plemensku razdvojenost ili plemenski razdor.

Član 7 zabranjuje političke stranke sa plemenskim obeležjem.

Četvrto, Zakon o izborima narodnih poslanika. Član 18 obavezuje narodne poslanike, da moraju čuvati državnu celinu i raditi za narodno jedinstvo.

Peto, zakletve po Zakonu o činovnicima nemaju sličnih odredaba. (Milan Popović: Mi znamo da ima zakona, samo nema zakonitosti!) Ne znate vi. Ja to još nisam čuo iz vaših usta!

Šesto, Zakon o štampi. Član 19 zabranjuje širenje i prodaju novina ako se štampanim spisom izaziva mržnja protivu države kao celine, verski ili plemenski razdor. Isto predviđa čl. 47, koji se drži kaznene sankcije za takav prestup.

Sedmo, Zakon o narodnim školama. § 1 kaže: Narodne škole i državne ustanove, kojima je zadatak, da poukom i vaspitanjem u duhu državnog i narodnog jedinstva i verske trpeljivosti spremaju učenike. Slično predviđa i Zakon o učiteljskim školama i drugim školama.

Osmo, Zakon o udruženjima, zborovima i dogovorima zabranjuje društva za telesno vaspitanje na plemenskoj osnovi. (Milan Popović: Hoće li dozvoliti cenzura da se to objavi u »Slovencu«?) Hoćemo ju moliti! — (Veselost u sali.)

Kraljevska vlada je svesna toga šta od nje traže Ustav i Zakoni u pogledu na državno i narodno jedinstvo. Konstatujem, da se Kraljevska vlada ni jednim aktom nije ogrešila u tom pogledu o Ustav i zakone i neće se ni u buduće ogrešiti.

Pred našim očima lebde velike reči, koje je izgovorio Njegovo Veličanstvo Blagopokojni Kralj Aleksandar i kojima je shvatanje jugoslovenstva najbolje formulisano. Njegovo Veličanstvo Kralj 29 novembra 1929 godine dopisniku »Rajtera« Harrisonu dao je ovu definiciju:

»Odgovarajući na moje pitanje — tako piše Harrison — da li razvoj jugoslovenskog jedinstva sadrži u sebi uništavanje individualnosti onih elemenata, koji ga sačinjavaju, Njegovo Veličanstvo mi je rekao: Ne. Kao što ni činjenica, da ste vi Britanac, ne čini vas ni manje Englezom ili Skotlandaninom. Hrvati će i dalje biti Hrvati, Srbi — Srbi, Slovenci — Slovenci, a svi će biti ponosni što su Jugosloveni.«

Time završavam svoj govor. (Živo odobravanje i pljeskanje).

Председник др. Љубомир Томашић: Пошто се нико није јавио за реч, прелазимо на гласање. Позивам известиоца г. Алексића да изволи читати поједине партије.

Извештач Јован Алексић прочита партију 337.

Председник др. Љубомир Томашић: Прима ли Сенат прочитану партију? (Прима.) Објављујем да је партија 337 примљена.

(За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији у смислу чл. 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примио цео буџет расхода Раздела VII — Министарства унутрашњих послова, и то од партије 338 до закључно партије 382.)

Тиме је буџет Раздела VII — Министарства унутрашњих послова примљен. Прелазимо на претрес Раздела IX — Министарства војске и морнарице.

Реч има г. Министар војске и морнарице.

Министар војске и морнарице армијски ђенерал Љубомир Марић: Господо сенатори, пред вама је предлог буџета војске и морнарице за буџетску 1936/37 годину.

У Финансијском одбору Сената имао сам част да овај предлог изложим и у детаљу. Том приликом дао сам и потребна објашњења и образложења како у погледу укупне буџетске цифре, тако и у погледу детаљног распореда буџетских кредита на поједине потребе.

Овога пута, пред пленумом Сената, сматрам за потребно да укратко пропратим буџетски предлог као целину, додирујући извесне моменте, који ће, мислим, допринети бољем и потпунијем схватању потреба наше војне силе, а уједно послужити да се потпуније разумеју прилике из којих је предлог резултирао овакав какав је.

Очигледна је истина, господо, да величина трошкова, који се на издржавање и опрему војне силе подносе — или величина војног буџета — стоји у управној сразмери са величином те војне силе и развијеношћу њене организације. А ова последња — т.ј. величина војне силе — у зависности је од више чињеница, међу којима на прво место долазе општи или географско-политички и географско-стратешки положај наше земље и специјалне прилике у којима се она налази.

Кад погледамо ситуацију у којој се наша велика и моћна Краљевина Југославија налази видећемо:

Да је она млада држава, пуна живота и снаге, жељна мира и сигурности, да би своје неоспорно велике способности и своја огромна богатства развила до максимума и тиме створила онај битни предуслов за напредак и благостање свога народа.

Са друге стране Краљевина Југославија посматрана са међународно-политичког и са војничког гледишта, налази се у једном доста тешком положају. Она се налази на раскрсници светских комуникација и у центру спољних, за нас неповољних тенденција и аспирација. Њене су границе врло дугачке, већим делом отворене и природом незаштићене те у толико више изложене.

Под оваквим приликама, а с погледом на прилике око нас и у свету уопште, нама је, очевидно, потребно да имамо довољно јаку војну силу, која ће бити способна да буде поуздана залогом сигурности државе и чувар њеног мирног развоја и напретка, који се дакле може развијати и учврстити само под заштитом војне силе.

Господо сенатори, будите уверени да ми и данас располажемо таквом војном силом, која нашим приликама и потребама одговара. Ми имамо војну силу добро организовану и формирану, у довољној мери обучену и васпитану у духу јединства мисли и осећања наших војничких врлина, које су наша традиција, и задахнуту осећајима највиших дужности према Краљу и Отаџбини.

Она почива на поузданим и испитаним темељи-

ма, које јој је поставио њен стваралац, непобедими Витешки Краљ Александар I Ујединитељ.

Али, господо, да би наша војна сила била свакога часа потпуно на висини тешких задатака који њу очекују у једном ратном сукобу, она мора бити наоружана и у довољној мери опремљена свима савременим средствима за борбу и живот, средствима која су врло разноврсна, многобројна а при томе и скупочена. Она не сме изостајати у томе погледу иза осталих. Јер у колико је боље наоружана и опремљена, у толико ће и њено самопоуздање бити јаче и у толико ће са мање жртава моћи да изврши задатке, који јој буду били постављени. А да је ово тачно, уверићете се, ако само замислите од две противстављене силе, једну са борним колима, моторизацијом и јаком авијацијом, а другу без ових средстава. Ова последња, па ма и са најјачим војничким врлинама, неће имати изгледа на неке успехе.

Господо сенатори, предложени војни буџет износи свега 2 милијарде и 309 милиона динара. А кад се из њега елиминира цифра од 60 милиона динара, предвиђена за исплату возарине државним железницама и бродарству, која је као нова унета у пројект буџета, а до сада није уношена, и која ће се уосталом показати као приход код Министарства саобраћаја, онда излази да стварна цифра војних расхода износи приближно 2 милијарде и 250 милиона динара.

Па и са оваквим буџетом питање је да ли ће се моћи да одговори свима потребама војне силе, и, према свему што је речено, не би се могао дати потпуно потврђан одговор. Јер морамо имати на уму, да није реч само о нормалном, мирнодономском издржавању војне силе него и о њеном наоружању и опреми свима потребним средствима, која су многобројна и скупа и за рат потребна. Али како су наше економско-финансијске прилике такве, да налажу још увек крајњу штедњу и редукцију свих издатака на неопходну меру, то је и овај буџетски предлог, који је као првобитни пројект износио 2 милијарде и 418 милиона динара, па је тек после редукције у два маха сведен на садашњу цифру, у ствари морао бити израђен као компромис између оправданих захтева војне силе, с једне стране, и потребних обзира на наше финансијско стање, с друге стране. Можемо, према томе, рећи да овакав буџет претставља само онај минимум потребних средстава, која су неопходна за живот и успешан рад војног организма, па и за његово дотирање оним што је најпотребније, али у исто време и минимум који одговара садашњим нашим финансијским могућностима. И према томе овако стриктно одмерен војни буџет не би могао да се смањи ни за најмању суму, а да тиме не буду доведени у питање, тако рећи, животни интереси наше војне организације. Све без чега се могло — то је изостављено, све што се икако могло смањити смањено је, тако да је предложени буџет резултат крајњег напора војне управе у правцу штедње, уз тежњу, с друге стране, да се војној сили осигура онај неопходни минимум без кога она апсолутно не може да буде.

Овде морам да напоменем, да предложени буџет, као и овај до сада важећи, показују извесно повећање у односу на војне буџете последњих неколико година. Па и ако то повећање није много знатно, оно ипак чини немо олакшање и учвршћује нашу веру, да претставници нашег народа као и сам народ наш, поред свакидашње манифестације своје љубави и поверења, које гаје према својој

војсци и морнарици, својој узданици, не штеде нити жале материјалне жртве, које за њу подносе.

Господо сенатори, после овога, иако кратког излагања, надам се да ћете се и сами уверити, да буџетска средства, која народна одбрана тражи, нису велика, кад се имају на уму опште прилике око нас и у свету као и наше специјалне прилике и потре-

бе. Напротив, верујем да увиђате да су тражена средства посве скромно одмерена, рекло би се пре — и то из обзира према нашим финансијским теškoћама — и сувише скромно. Ово се најбоље да уочити, ако би се упоредили војни буџети наше државе и осталих.

ДРЖАВА	Број становништва	Јачина војске	Службени подаци о буџету војне силе	Претворен у динаре:	Однос нашег вој. буџета према страним изражењима у динарима
Италија	42 милиона и 530 хиљада	430.626	Италијан. лира 5.223.642.697	18.961.822.990	1:8,2
Пољска	33 милиона	320.000	злата 1.163.414.700	9.656.342.010	1:4,4
Румунија	19 милиона	233.200	леја 11.553.574.539	5.014.251.350	1:2,2
Француска	41 милиона	680.000	франц. франака 10.009.945.703	29.028.842.539	1:12,5
Чехословачка	14 милиона	128.256	чехосл. круна 1.340.014.000	2.458.925.690	1:1,06
ми	14 милиона	141.840		2.309.397.737	

Материјалне жртве, које народ и држава подносе за своју војску и морнарицу, а преко њих у ствари за своју безбедност, неминовне су, али, господо, оне неће бити узалудне. Наша војна сила, којој ви поклањате пуно поверење и чији напори ка усавршавању у свима правцима прате са симпатијама цео наш народ, трудиће се, ко и до сада, да оправда то поверење и сачува симпатије ване својом оданом и неуморном службом Краљу и Отаџбини и својом будном готовошћу на крајње залагање и пожртвовање за одбрану наших граница и тековина, које је наш народ огромним жртвама и потоцима крви својих најбољих синова искупио.

Стога вас, господо, молим да предложени војни буџет примите у пуном износу како је предложен.

Претседник др. Љубомир Томашић: За реч се јавно г. Павле Вујић.

Павле Вујић: Господо, дозволите ми да речем неколико срдачних речи онако како то говори човек који добро познаје и војску и њене велике и свете задатке. У времену од 1918 г. до данас једино је војска радила онако како треба да ради. Једино је војска умела да врши организацију која је нашу земљу уздигла високо. Војска је та, која је створила од наше државе једну снажну и моћну државу, она је створила тај беоцуг који нас овако држи поред свих неслога које се код нас са времена на време јављају. Мени је мило, што и сада, као и увек раније, могу рећи да цео наш народ без разлике племена верује у нашу војску, јер је она главни бранилац наше Отаџбине. (Плесак и узвици: Живела!) Ово неколико речи, господо сенатори, имале су за циљ да вам предложим, да о буџету Министарства војске не дискутујемо. Иако немамо право акламацијом да донесемо буџет, господо сенатори, ја вас молим, да се без дискусије прими буџет Министарства војске и морнарице, а у исто време заједнички да кликнемо: Живео нам наш млади Краљ Петар II! (Сви сенатори устају и бурно кличу: Живео!)

Претседник др. Љубомир Томашић: Прима ли Сенат предлог г. сенатора Вујића, да се буџет Министарства војске и морнарице прими без дискусије? (Прима). Према томе објављујем да је Раздео IX — Министарство војске и морнарице прихваћен. (Аплауз и усклици: Живела војска!)

Господо сенатори, прекидам седницу до 21.30 сати, када ћемо прећи на претрес буџета Министарства финансија.

СЕДНИЦА ЈЕ НАСТАВЉЕНА У 21.30 ЧАСОВА

Претседник др. Љубомир Томашић: Господо сенатори, настављамо седницу. Прелазимо на претрес Раздела VIII — Министарство финансија. Реч има г. Министар финансија.

Министар финансија Душан Летица: Господо сенатори, предлог буџета Министарства финансија рађен је по истим принципима као и цео буџетски предлог за 1936/37 годину. У техничком погледу, финансијска администрација чини једну целину са привредним предузећима која спадају у надлежност Министра финансија. Целокупни расходи овог Раздела износе 797.922.500 дин. или за 28.108.151 дин. мање од садашњег буџета. Лични расходи износе 306.889.627 динара или 38%, а материјални динара 491.022.974 или 62%. Код саме администрације, на 297.874.285 динара, лични расходи износе 81%, а материјални 19%, док код привредних предузећа, на 500.048.316 динара лични расходи износе 13%, а материјални 87%. Број службеничког особља који потпада под ресор Министарства финансија заједно са привредним предузећима, износи 16.837 лица. Од тога броја, Министарству финансија као централи, припада 2.250 лица, Финансијским дирекцијама са пореским управама 11.784 лица, Управи монопола 961 лице, Државној хипотекарној банци са филијалама 794 лица, Попитанској штедионици са филијалама 731 лице, Правобраонштву 146 лица. Држав-

ном добру „Беље“ и „Тополовац“ 116 лица и Фабрици шећера на Чукарици 55 лица. Концептних чиновника, дакле са факултетском спремом, имамо 765 или 4.54%, рачунских чиновника има 1.291 или 7.67%, пореских 1.610 или 9.56%, царинских 528 или 3.13%, катастарских 510 или 3.03%, архивских чиновника има 1.225 или 7.28%, чиновничких приправника 1.780 или 10.57%, званичника има 5.345 или 31.75% (већина у Финансијској контроли), служитеља има 714 или 4.24%, дневничара 2.696 или 16.01%, неразврстаних (државна добра 94 или 0.56%), чиновника у Финансијској контроли 279 или 1.66%.

За финансијску администрацију предвиђено је у новом предлогу буџета за 10,825.467 динара расхода мање од садашњег буџета. Ова уштеда учињена је са доста напора с обзиром на улогу финансијске управе у државној администрацији. Надлежност Министра финансија, како у погледу израде тако и у погледу извршења државног буџета, у тесној је вези са свима другим ресорима. Управа финансијског ресора по обимности и компликованости послова на првом је месту у државној управи. Она обухвата рачуноводно благајничку службу, службу пореску, катастарску, управу државних добара, управу државних монопола, службу по државним дуговима, службу правобранилачку, службу буџетску, као и надзор и контролу над овим струкама.

Рачунско-благајничка струка у погледу ажурности може нас задовољити. У свакој трећој десетини месеца, ми имамо дефинитивно сређене и прокњижене резултате финансирања прошлог месеца, резултате које је одобрила и визирала Главна контрола. У погледу израде завршних рачуна и општих државних рачуна, наше државно рачуноводство креће се данас у оквиру законом обележених граница. Требало је много напора и труда да се до ових резултата дође.

Данас смо већ у положају да имамо пред Народном скупштином завршне рачуне и за последње рачунске године, тако, да нам се не може одрећи ажурност ни у овом погледу.

Практична примена новог Закона о државном рачуноводству изискује читав низ важних претходних радња без којих се његово правилно извршавање не да ни замислити. Услед нове измене техничког састава државног буџета, и сам овај закон мораће се подврћи ревизији, зато је и рок ступања на снагу овог закона одложен до 1 априла 1937 године.

У свом штампаном експозеу изнео сам детаљно анализу државних пореза по врстама, а у усменом експозеу указао сам и на смерове на којима тежирају непосредни и посредни порези у свету и код нас. У нашем буџетском предлогу за годину 1936/37 удео непосредних и посредних пореза изгледа овако:

1) непосредни порези, по одбитку скупног пореза на пословни промет, износе у округлој цифри 1.891 мил. дин. или 17.6%.

2) посредни порези (трошарина, царина, таксе и скупни порез) 3.47 мил. дин. или 29.56%;

3) монополи по одбитку режијских трошкова (расхода) износе 1.589 мил. дин. или 15.42%;

4) привредна предузећа износе 3.364 мил. динара или 32.46%;

5) остали приходи износе 122 мил. дин. или 1.19%.

Наука је сагласна у томе, да је сувише упрошћена она дефиниција, по којој су непосредни порези „демократски“ а посредни „антидемократски“. Ком-

бинација ове две врсте пореза у циљу њиховог узајамног коригања и допуњавања, питање је конкретних финансијских и економских прилика. Не постоје у овом погледу крута и непроменљива правила, која би важила за све прилике и све земље. Француска је сигурно земља, где се највише тежило правом „пореском демократизму“. Па ипак, и данас су тамо посредни порези скоро двоструко већи него непосредни. Значи, да разлози финансијске нужде често морају да потисну у страну обзире социјалне правде.

У богатим земљама померање у корист посредних пореза на штету непосредних, правда се и порастом куповне снаге, оживљењем послова, појачањем промета добара. У сиромашнијим земљама, у које спада и наша, ово померање према посредним порезима је последица државне нужде, јер наша земља има мало богатства, које би омогућавало пораст непосредних пореза. Последњих година а до краја 1934 године наша пореска администрација тражила је од обвезника непосредних пореза један претерано велики напор, који они нису могли поднети. Зато се морало приступити смањењу пореских терета на тој страни. Ово смањење терета код непосредних пореза, извршено у току 1935 године, као и извођење јавних радова, имало је за последицу извесан скроман, али несумњив пораст послова и промета, што је опет омогућило снажнији прилив непосредних пореза, у првом реду трошарине.

Ја сам, у напред изнетом односу појединих фискалних прихода у предлогу буџета за 1936/37 цео приход од скупног пореза на пословни промет сврстао у посредне порезе, мада он не спада у потпуности у ову пореску категорију. Према томе, ни повећање пореза на пословни промет не може се у целом износу третирати као повећање терета посредних пореза. Назад, треба водити рачуна и о томе, да се у групи посредних пореза не налазе једино и искључиво дажбине, које олтерећују обвезника у обрнутој сразмери према његовој економској снази, нити да њима подлеже само предмети најниже потребе. Узмемо за пример само скупни порез који погађа луксузне артикле. Њега плаћају по правилу економски најјачи слојеви, који иначе, не би били довољно ни праведно опорезовани. Значи, да и међу посредним порезима има таквих који су не само издашни по своме ефекту, него који задовољавају начело пореске правде, у истој мери колико и најправеднији непосредни порез.

Што се тиче пореске администрације, она је настојала, да ефикасност наплате помири са правичношћу и дужним обзирима према пореским обвезницима, избегавајући сваку шикану и сваку претераност. У овом погледу водило се рачуна о сугестијама и предлозима надлежних привредних кругова као ауторитативних претставника пореских обвезника, у којој сарадњи раније није било ни помена. С обзиром на постигнуту успех у наплати пореској у току прошле календарске године, успех, који је само за вредност извршеног попуста на земљарини и течевини мањи од раније године, пореска управа може да се поноси, да је од 1,821.232 пописа, колико их је извршила 1934 године, свела тај број на 814.573 пописа у години 1935 или за 1,006.659 пописа мање но у години 1935. Исто тако пореска је управа број извршених продаја због дуговања пореза са 20.867 случајева у год. 1934 свела на 4.513 или за 16.354 продаја мање но у год. 1934. И ових 4.513 продаја извршено је прећутно споразумно са пореским обвезницима. Према томе је попис, у поређењу са год.

1934, вршен у год. 1935 само у 44,3%, а продаја само у 30,9%. А кад се упоређење изврши са бројем ставака (рачуна) у пореским главним књигама које износе за 1935 год. 4,171.491, показује се, да је попис извршен у непуних 20%, а продаја у 0,11%. Ови резултати најочитије показују колико је данас порески шараф попуштен, и како се и поред тога умешним поступцима пореске управе могу да даду задовољавајући резултати.

Царинска служба из године у годину изграђује се и као чувар фискалних интереса и као фактор у вођењу наше привредне, а нарочито трговинске политике. До године 1925 наша царинска политика управљана је претежно према интересима фиска. Те године поднет је предлог Закона о општој царинској тарифи. Он је одмах стављен у живот, те се и данас налази у примени са свим својим доцнијим изменама и допунама. Предлог Закона о општој царинској тарифи донет је непосредно пред закључивањем серије трговинских уговора и инспирисан је духом заштите у циљу подизања и развијања наше домаће индустрије. Међутим, следствено обавезама које је наша држава преузела као чланица Друштва народа, по закљученим конвенцијама о упрошћавању царинских формалности, као и извесним сугестијама односно међународне унификације царинских прописа, данас се у моме ресору интензивно ради на реформи царинског Закона и царинске тарифе. А да би се још пре доношења новог царинског законодавства могло одговорити живим потребама садашњице, и да би се отклонили извесни недостаци у постојећим прописима, царинска управа олакшава царинске формалности и акомодира своје поступке, према указаној потреби.

Царине морају бити разумне. Забране ремете промет, а дају привилегисан положај, што није пожељно ни с погледом на интересе потрошача, правилан развој домаће индустрије у ширем смислу, па ни с гледишта фискалног. Мудром тарифском политиком обезбеђује се правилан развитак наше производње, аграрне као и индустријске, а омогућује се и пуна размена добара у трговинским међународним односима.

И наша катастарска струка у пуном је напону свога рада. Од 10 милиона хектара колико је 1919 у нашој држави износила површина земљишта без катастра, покривено је досад триангулацијом 7 милиона хектара; детаљно је премерено 3 милиона хектара, а катастарски су операти израђени за 2 милиона хектара. Данас имамо катастар земљишта свих општина за све бановине, сем за Моравску, Вардарску и Зетску бановину. У Моравској бановини почео је детаљан премер прошле године.

Премерено је око пола милиона хектара. У Вардарској бановини постоји катастар у шест срезова, а у Зетској је израђен само за три среза. У 1935/36 години триангулацијом је покривена површина од 1,100.000 хектара. Детаљно је премерено 460.000 хектара. Класично је 480.000 хектара у 314 општина са 721.000 парцела. Операт је израђен за 390 општина, 88.000 поседовних листова, 720.000 парцела и 521.000 хектара. Извршена је таква организација радова да ће у наредној години резултати премера бити појачани без повећања буџетских издатака а исто тако и резултати класирања и израда катастарског оператa.

Наредне буџетске године посветиће се нарочита пажња раду катастарских установа у Дунавској и Савској бановини. У ту сврху повећана су буџетска

средства у границама општих расхода за катастар, а створиће се могућност, да и самоуправе могу деловати код обнове катастра земљишта у тим областима.

За државна добра „Беоље“ и „Тополовац“ предвиђени су расходи са 62,055.450 динара или само за 406 динара мање од садашњег буџета. Приходи су предвиђени са 75,410.000 динара или са 2,112.700.— више од садашњег буџета. Према томе од њих се очекује чист приход у износу од 13,354.550.— дин.

Чисти приходи државног имања „Беоље“ кретају се овако:

1929/30	16,711.402.97	динара
1930/31	12,728.176.30	„
1931/32	13,272.348.06	„
1932/33	6,785.469.13	„
1933/34	11,262.206.65	„
1934/35	12,726.554.06	„

Иако расходи ових државних добара према садашњој години нису повећани, у предлогу буџета за 1936/37 предвиђене су знатне суме за нове инвестиције у сврху повећања добитка. И у прошлој години инвестиције у овом добру биле су обилне. Проведена је инсталација у фабрици шећера за израду шећера у коцкама. Подићнуто је више господарских зграда. Пољопривреда је произвела веће количине индустријског биља и у властитој се режији прерађује лан и конопља. Рационално се искоришћује рибарство. Без повећања буџетских расхода ове године приступиће се подизању директоријске зграде, као и новог магацина за шећер, појачаће се одбранбени насили и оправеће се привредна железница. Дугогодишњим стручним радом основана је на „Беољу“ највећа југословенска станица за селекцију биља, која је до сада дала народу преко 500 вагона одличног семена разних културних биљака. У 1935 години ова станица је произвела селекционисаног семена шећерне репе толико, да може покрити целу потребу тога семена у држави.

Државна фабрика шећера у Београду једна је од најстаријих наших фабрика шећера. Расходи њезини предвиђени су у новом предлогу буџета са 36,164.000 динара, или за 1,436.000.— динара мање од садашњег буџета. Приходи су прорачунати са 42,912.950 динара или мање за 5,407.050.— динара од садашњег буџета. Према томе очекује се чист вишак прихода са 5,748.950 динара. Ово државно предузеће ради на комерцијалној бази успешно и стално и активно. Сем добити коју постиже на својим пословима и која улази у састав државних прихода, оно служи држави као регулатор цена шећерној репи и шећеру на домаћем тржишту. Из вишка прихода сваке године обнавља се фабричка машинерија и усавршава начин израде шећера.

У предлогу буџета расхода за монополску управу смањени су према садашњем буџету за 18,063.492 динара. Износ предвиђених расхода у 366,322.283 динара узима се као производни трошак монополске управе. Према предвиђеним монополским приходима показује се чист вишак прихода Управе монопола у износу од 1.589 милиона динара. Од предвиђених расхода пада на личне расходе 21,004.243 динара или 5,73% на материјалне расходе 345,318.040 динара или 94,27%. Међу материјалним расходима налазе се и кредити за анuitетску службу монополског зајма од округло 59 милиона динара.

Пословање буџетског одељења Министарства финансија обухвата и послове по самоуправним буџетима, јер финансирање самоуправних тела мора

бити стално координирано са државном финансијском политиком. Доскора су, међутим, самоуправне финансије претстављале несрећену област, јер су самоуправна тела у разним покрајинама разнородно газдовала. Није потребно нарочито истицати колико је то било штетно колико по народну привреду, толико и по фискалне интересе саме државе. И ако још не постоји један јединствени закон о финансирању самоуправних тела, који би нормирао рад, како општина тако и бановина у овој материји, на један подробен и прецизан начин, ипак је, доношењем Закона о градским општинама, постигнут у овом погледу велики напредак. На основу овога Закона донет је 4 јануара т. г. Правилник о финансијском пословању у општинама, који је извршио потребну унификацију у финансирању општинских самоуправа и укинуо многе потпуно преживеле прописе у пракси. Уредба о бановинским трошаринама, као новитет, донета прошле године, уродила је одличним плодом, дајући један ефекат од преко 40 милиона динара. Њоме су финансијски извори бановина знатно и солидно појачани. Овај је резултат још значајнији, кад се има у виду да се бановински буџетски дефицити непосредно реперкутирају на државну благајницу, на коју су до сада падали терети субвенција бановинама.

У ресору државних дугова имали смо од јесенас до сад да свладамо опсежне и деликатне задатке око регулисања наших државних дуговних односа са иностранством. О резултату тога деловања имао сам част већ раније да известим Сенат. Поред тога и редовних послова по служби државних зајмова у овоме одељењу води се још и контрола кредита по зајмовима за јавне радове.

Ми можемо са задовољством да забележимо и резултате, које нам је у државно-благајничком пословању пружила последњих дана и наша новчана пијаца. За само шест дана без икаквих напора, без икакве рекламе, по слободној вољи наша је пијаца уписала 200 милиона тромесечних 4% благајничких записа. Уписивање би се и даље наставило, да није устављено јер је била потпуно покривена расписана прва емисија од 200 милиона. Овај успех најбољи је аргуменат поверења, које се указује према државним финансијама и овој смишљено организованој акцији око оживљења нашег привредног живота. Наша Народна банка за извршење овог уписа спремно је ставила на расположење своју одличну организацију, а наше обе државне новчане институције спремне стоје да сваком имаоцу ових благајничких записа послуже есконтом у свако доба. Можемо се надати, да ће овом спретном операцијом отсад изаћи на површину и бити стављане на расположење нашој привреди, преко државне благајнице, и веће вредности готовог новца, које су повучене, до сад којекуда бескорисно лежале.

Са ово пар речи, господо сенатори, дозволите ми да вас замолим да гласате за буџет мога ресора.

Претседник др. Љубомир Томашић: Пошто се нико није јавио за реч, закључен је претрес по делу VIII. Прелазимо на гласање. Молим Господина известиоца да чита редом партије раздела Министарства финансија.

Известилац Јован Алексић прочита партију 383.

Претседник др. Љубомир Томашић: Прима ли Сенат прочитану партију 383? (Прима). Објављујем да је партија 383 примљена.

(За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији у смислу чл. 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примио

цео буџет расхода раздела VIII — Министарства финансија, и то од партије 384 до закључно партије 400 ш/19.)

Тиме је Сенат примио и раздео VIII.

Прелазимо на претрес предлога буџета државних прихода. Пошто се нико није јавио за реч, молим г. известиоца да прочита партију по партију.

Известилац Јован Алексић прочита партију 1.

Претседник др. Љубомир Томашић: Прима ли Сенат партију 1? (Прима). Објављујем да је партија 1 примљена.

(За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији у смислу члана 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примио цео предлог буџета државних прихода и то од партије 2 до закључно партије 23.)

Према томе је примљен Раздео државних прихода. Прелазимо на Раздео XVII — Буџетски резервни кредити. Пошто се нико није јавио за реч, молим г. известиоца да прочита партију 818.

Известилац Јован Алексић прочита партију 814.

Претседник др. Љубомир Томашић: Прима ли Сенат партију 814? (Прима). Објављујем да је партија 814 примљена. Молим г. известиоца да прочита партију 815.

Известилац Јован Алексић прочита партију 815.

Претседник др. Љубомир Томашић: Прима ли Сенат партију 815? (Прима). Објављујем да је партија 815 примљена. Молим г. известиоца да чита даље.

Известилац Јован Алексић прочита партију 816.

Претседник др. Љубомир Томашић: Прима ли Сенат партију 816? (Прима). Објављујем да је партија 816 примљена. — Тиме је примљен и Раздео XVII — Буџетски резервни кредити.

Господо сенатори, данашњу седницу закључујем.

Милутин Драговић: Господине претседниче! Сенат је донео одлуку да ради, да би влади дао могућности да на време сврши буџет. Ми хоћемо да радимо, да би могли да свршимо, али влада саботира и неће да ради.

Претседник др. Љубомир Томашић: Упозорен сам да нема кворума.

Милутин Драговић: А како је имало кворума да примимо ово?

Претседник др. Љубомир Томашић: Кворум је 30, а нема овде ни г. г. министара чији буџети долазе на ред.

Милутин Драговић: То значи да влада саботира посао у Сенату.

Претседник др. Љубомир Томашић: Не г. сенаторе!

Према томе, следећу седницу заказујем за сутра у 9 часова.

Војислав Протић: Господине претседниче, молим за реч.

Претседник др. Љубомир Томашић: Опростите г. сенаторе закључена је седница, а нисам опазио да тражите реч.

Заказујем седницу за сутра у 9 часова са следећим дневним редом:

1) Наставак претреса извештаја Финансијског одбора о предлогу буџета државних прихода и расхода са предлогом Финансијског закона за 1936/37 г.; 2) претрес извештаја Импунитетског одбора од 21 марта 1936 г. бр. 921 о захтеву Министра правде за издавање сенатора суду.

Констатујем да су присутна 24 сенатора.

Седница је закључена у 22.25 часова.